

Het regt van verblijf, naar aanleiding van artikel 105 van het reglement op het beleid van de regering in Nederlandsch Indië

<https://hdl.handle.net/1874/280285>

27

HET REGT VAN VERBLIJF,

NAAR AANLEIDING VAN ARTIKEL
105 VAN HET REGLEMENT OP HET BELEID VAN DE
REGERING IN NEDERLANDSCH INDIE.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

D^R. W. KOSTER,

GEWOON HOOGLEERAAR IN DE GENESKUNDE,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAAT

EN

VOLGENS BESLUIT DER REGTSCELEERDE FACULTEIT,

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

Doctor in het Romeinsch en Hedendaagsch Regt,

AAN DE UTRECHTSCH E HOOGESCHOOL,

DOOR

JOHANNES TIJL,

GEBOREN TE ZWOLLE,

TE VERDEDIGEN

op Woensdag den 29 Mei 1867, des namiddags te 3 ure.

ZWOLLE,

DE ERVEN J. J. TIJL.

1867.

THE HISTORY OF THE

REIGN OF

CHARLES THE FIRST

BY

JOHN BURNETT

D. W. KOSTER

NEW YORK

1850

W. H. BURNETT

100 NASSAU ST.

NEW YORK

W. H. BURNETT

100 NASSAU ST.

W. H. BURNETT

I N H O U D.

HOOFDSTUK I.

Bladz.

VESTIGING VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG IN INDIE.

§ 1.	Oprigting der Oost-Indische Compagnie . . .	1
§ 2.	Strijd met de Portugezen en Spanjaarden . .	9
§ 3.	Strijd met de Engelschen	28
§ 4.	De Kolonisatie-Plannen tijdens de Compagnie .	41

HOOFDSTUK II.

HET REGT VAN VERBLIJF IN NEDERLANDSCH INDIE.

§ 1.	Geschiedkundig overzicht van dat regt . . .	54
§ 2.	De bepalingen bedoeld bij artikel 105, alinea 2	101

HOOFDSTUK III.

OPHEFFING DER VERGUNNING TOT VERBLIJF, BEDOELD BIJ

ARTIKEL 105, ALINEA 3	118

—
HOOFDSTUK IV.

EENIGE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN ARTIKEL 105 166

BIJLAGEN 191

STELLINGEN 217

HOOFDSTUK I.

Vestiging van het Nederlandsch gezag in Indie.

§ 1. OPRIGTING DER OOST-INDISCHE COMPAGNIE.

Het is bekend dat de afscheiding van Noord- en Zuid-Nederland een der belangrijkste gevolgen is geweest van den opstand tegen Spanje. Zij toch verplaatste den handel en de nijverheid van het Zuiden naar het Noorden, sedert beiden den uitweg langs de Schelde verloren, nu door de kruisers der Staten gesloten. En wien is 't onbekend welke vlugt de handel in de Zuidelijke Nederlanden genomen had, sints Antwerpen de Spaansche bodems met hare nijverheids-producten begon te bevrachten, en zodoende aandeel had gekregen in de vruchten van den Oost-Indischen handel ¹⁾? Zelfs in Spanje en Portugal bestonden reeds nevenkantoren van de voornaamste handelshuizen te Antwerpen, waar men scheepsvolk aantrof, dat door togten naar Indie zich met praktische kennis had verrijkt en voorgelicht werd door de beroemdste zeevaartkundigen van dien tijd. Geen wonder dus dat de handelsbevolking, die zich van Antwerpen na het beleg dier stad naar het Noorden verplaatste, overal en voornamelijk te Amsterdam wel-

¹⁾ Mr. O. VAN REES, Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland, I pag. 151.

willend werd opgenomen, te Amsterdam, dat van nu af aan de opvolgster werd van Brabant en Vlaanderen ¹⁾.

Doch niet enkel door de verplaatsing van de Zuid-Nederlanders naar 't IJ, werd Amsterdam groot en magtig. De bodem waarin 't nieuwe zaad viel, was sints lang bewerkt en voorbereid. Tot nog toe had Noord-Nederland in de vracht- en vischvaart een geschikte leerschool en niet minder een hoofdbron van rijkdom en welvaart gevonden.

Zoolang nu de Portugezen aan de vrachtvaarders der Indische producten, waarvan de Portugesche markt het monopolie had, groote voordeelen en privilegiën verleenden, uit vrees voor concurrentie in Indie, waren onze kooplieden tevreden gesteld en was hunne winzucht voldaan; doch toen in 1580 PHILIPS II van Spanje tevens koning van Portugal was geworden, werden onze kooplieden te Lissabon aan dezelfde moeilijkheden blootgesteld, als die in Spanje uit een geheel verkeerde staatkunde waren in 't leven geroepen.

De Nederlandsche koopman, niet gewoon zich te voegen in de knellende banden, die de vrijheid van handel beperken, was weldra bedacht, om zelf uit Indie zijne vrachten te halen; en het grootste bezwaar voor de verwezenlijking van zijne grootsche plannen, de onbekendheid met den weg naar Indie, werd weldra geheel en al weggenomen.

Als dienaar van den aartsbisschop van Goa, had zekere JAN HUIGHEN VAN LINSCHOTEN, de reis naar Indie ondernomen. Aldaar, de hoofdplaats van het Portugeesch gezag, was hij in staat gesteld, bekend te worden met de verschillende draden van den Indischen handel en den handelsweg tevens, welke kennis hij bij zijne terugkomst wist dienstbaar te maken aan de belangen van zijn vaderland.

Een door VAN LINSCHOTEN eigenhandig vervaardigde beschrijving van Portugals Indie, was het krachtigst en meest

²⁾ Zie Dr. R. FRUIN, Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog. Nieuwe uitgave pag. 220. — Vandaar dat de eerste Hollanders die in Indie kwamen, genoemd werden door de Portugezen Flamingos of, zooals Mr. DE JONGE hen noemt, Fiamingos.

doeltreffend middel tot bevordering van het schoone plan. Eenmaal bekend geworden met den weg naar Indie, kon geen kerkelijke ban van ALEXANDER VI, noch het strenge verbod van den Portugees, om naar Indie te varen, op verbeurte van lijf en goed, een hinderpaal meer zijn, waar handels- en ondernemingsgeest, maar niet minder het eigenbelang, den koopman aanspoorden, om de »verre en grouwelicke reysé" te ondernemen. De Pauselijke bul werd zelfs een punt van geloof, dat, tot dekmantel dienende van winstbejag, een reden te meer werd, om zich met geweld door de Spaansche en Portugesche schepen heen te slaan, en met het planten der Hollandsche vlag op Indischen bodem de leer te verkondigen: »des Pausens »donatie is idel ende teghens de leeringe Christi ende »teghens de religie" ¹⁾.

Zonder twijfel was deze leer een krachtig wapen, waarmede de groote vijand, maar vooral ook zijn monopolie-stelsel, moest bestreden worden, een stelsel, dat steeds strijdig was geweest met de beginselen van vrijheid van handel, die tegenover Spanje door onze voorvaderen, met een beroep op het *Mare liberum* van DE GROOT, krachtig voorgestaan, tegenover Engeland, Frankrijk, Denemarken, zelfs tegenover landgenooten, uit onbegrensde baatzucht verworpen werd ²⁾.

De zamenloop van bovengenoemde gelukkige omstandigheden deed weldra de kiel leggen voor de Nederlandsche vloot, welke, haren weg nemende langs de Kaap de Goede Hoop, voor het eerst in de Indische wateren de Nederlandsche vlag vertoonen ging, om de banden te verbreken van het vijandig monopolie.

¹⁾ »ISAÏC LE MAIRE," nagelaten door Dr. BAKH. VAN DEN BRINK.

²⁾ Bekend is de handelwijze van de Compagnie o. a. tegenover SCHOUTEN en JAKOB LE MAIRE, die, buiten het Indische vaarwater der Compagnie, en dus niet in strijd met het octrooi, naar Indie voeren en te Batavia aankwamen, maar naar het vaderland teruggezonden werden.

Door de Staten van Holland, »in de versochte subsidie »wel ryckelyck voldaan en liberalyck geassisteert,» kreeg HOUTMAN levens den last, niemand aan te tasten en slechts verdedigender wijs te handelen. Het doel van den togt moest van zuiver commerciëlen aard zijn, want de Instructie van HOUTMAN, hem door MAURITS verleend, luidde, dat hij moest »besluyten een vast verbont van peyse ende confederatie om sekerlyck te moghen handelen, als andere koopluysden”¹⁾.

Den 23 Junij 1596 liet men het anker vallen voor de reede van Bantam, en weinige maanden later, den 13 November, vertoonde zich de Nederlandsche vlag voor Jacatra, een feit, vooral daarom gewigtig, omdat het te beschouwen is als de eerste aanleiding onzer vestiging in Indie. Bekend is het, dat de uitslag van den eersten togt naar Indie verre van gunstig was voor de reeders, waarvan algemeen als oorzaak wordt opgegeven het gedrag der schippers en hun onderlinge naijver²⁾. De groote zaak, de weg naar Indie was evenwel gevonden, en dit maakte dat weldra door talrijke Compagniën onder verschillenden naam, schepen werden uitgereed, die vrijgesteld van convooyen en licenten en door de overheid in uitrusting en verdedigingsmiddelen ondersteund, rijk beladen met producten uit Indie terugkeerden.

De groote vlugt, die de vaart eenklaps had genomen³⁾, maakte den onderlingen naijver dier Compagniën niet minder groot⁴⁾; het gevolg was dat de kooplieden de slagtoffers

¹⁾ Mr. VAN DER COLS, Geschiedenis der stichting van de Vereenigde O. I. Compagnie, 2^e druk, pag. 17.

²⁾ Zie hierover Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE, Opkomst van het Nederlandsch gezag in Indie.

³⁾ Gedurende den tijd der vrije mededinging van 1595—1602, was het getal vloten, dat uit Nederland naar Indie stevende, niet minder dan 15, welke te zamen 65 schepen telden.

⁴⁾ Die naijver ging zelfs zoover, dat o. a. de Amsterdamsche Compagnie aan STEVEN VAN DER HAGHEN, den bevelhebber van een harer vloten, voorschreef; »dat men altijd in gedachtenis hebben sou, dat de Zeeuwen ons werck viant zijn en dat sij derhalve niet ligtelyk vertrouwt en werden,» DE JONGE, dl. II, pag. 226 of dl. I, pag. 106 en 135.

werden van de hebzucht der inlanders, en door die concurrentie, de waren voor den hoogst mogelijken prijs moesten inkoopen; »ze zeilden malkander de schoenen van de voeten en 't geld uit den buidel". Om deze nadeelen te ontgaan, maar ook om krachtiger te zijn tegenover den algemeenen vijand in Indie, den Portugees, waren de pogingen van sommige Compagniën om zich onderling te verstaan, en vereenigd op te treden, met den gunstigsten uitslag bekroond ¹⁾.

Algemeen was men evenwel nog niet doordrongen van de groote voordeelen, die eene geheele oplossing dier verschillende compagniën in ééne groote ten gevolge moest hebben. Men had de overredende kracht noodig van een man als VAN OLDENBARNEVELT, die meer dan iemand door zijn scherpzienden blik in staat was de groote voordeelen uiteen te zetten van eene dergelijke vereeniging. Hij toch had meer het algemeen belang van 't vaderland, de kooplieden daarentegen meer hun bijzonder belang op 't oog. Dat bijzonder belang van den koopman niet te kwetsen was de grootste moeilijkheid die zich tot bereiking van zijn plan kon opdoen. Na veel moeite en vergeefsche pogingen gelukte het eindelijk den schranderen staatsman, de verschillende belangen der elkander zoo uaijverige compagniën onderling in overeenstemming te brengen door de oprigting der vereenigde Oost-Indische Compagnie, waaraan het uitsluitend regt van varen werd verleend langs de Kaap de Goede Hoop en door de Straat van Magellaan.

In eene beoordeeling der voor- en nadceelen van het monopoliestelsel door VAN OLDENBARNEVELT, bij de oprigting dezer compagnie in 't leven geroepen, willen we thans niet treden. Elders is dit reeds gedaan ²⁾. Doch we

¹⁾ Zoo smolt te Amsterdam de groote Oude Compagnie zamen met de Nieuwe Brabantsche en ontworpen West-Friesehe maatschappij, welke vereeniging in 1601 een vloot van 13 schepen onder JACOB VAN HEEMSKERK in zee kon zenden.

²⁾ Zie Mr. VAN DER CHIES, t. a. p.

moelen erkennen dat, ofschoon VAN OLDENBARNEVELT in beginsel daartegen was, de omstandigheden zijne handelwijze volkomen billijken. Scherper afkeuring zouden zeker de Staten verdienen, die telkenmale het octrooi, waarop het bestaan der compagnie was gebaseerd, hernieuwden; doch het waren ook telkens, en dit mogen we niet uit het oog verliezen, weder de omstandigheden, waaraan het monopolie zijn voortbestaan te danken had.

De onverzoenlijke haat tegen Spanje en de rustelooze gedachte van Holland's advocaat, om door vereenigde krachten den overmoed en de magt van den Spaanschen dwingeland zelfs in het verre Oosten zooveel mogelijk te snuiken, waren de edele drijfveer zijner handelwijze van welker gevolgen de Spanjaard ¹⁾ moest getuigen dat zij even schadelijk voor Spanje en Portugal zouden zijn, als de Unie van Utrecht was geweest. En inderdaad gelijk de Unie van Utrecht, door het staatkundig beleid van WILLEM I tot stand gebracht, onze onafhankelijkheid grondvestte, zoo had ook Noord-Nederland aan het scherpziend brein van zijn advocaat de stichting en grootheid der republiek te danken ²⁾.

Den 20sten Maart 1602 werd gearresteerd het besluit tot oprigting der vereenigde Oost-Indische Compagnie, waarbij in Art. 35 van het octrooi de magt der Compagnie in de volgende bewoordingen werd bepaald:

»De bewinthebbers van dese Compaignie sullen vermogen
 »beoosten de Cape van bonne Esprance, mitsgaders in
 »ende deur de enghte van Magellanes, mette Princen ende
 »Potentaten verbintenissen ende contracten te maken op
 »ten naem van de Staten gnael der vereenichde Neder-
 »landen, ofte hooge Overicheyt derselver, Mitsgaders al-
 »daer eenige forteressen, ende versekertheden te bouwen.

¹⁾ In dien zin liet zich uit de admiraal DE MENDOZA, die in den slag bij Nieuwpoort gevangen genomen, een ticalt maanden zijn verblijf hield op het Binnenhof te 's Gravenhage.

²⁾ Zie over VAN OLDENBARNEVELT's politiek Mr. G. W. VREDE, Inleiding tot eene geschiedenis der Nederlandsche diplomatie, 1^e stuk, pag. 414 en volgg.

»Gouverneurs, volck van oorloge, ende officiers van justitie, ende tot andere nootelycke diensten, tot conservatie van de plaetssen, onderhoudinge van goede ordre, politie ende justitie, eensamentlyck tot voorderinge van de neringe te stellen. Behoudelyck dat de voorscreven Gouverneurs, Officiers van Justitie, ende volck van oorloge sullen eedt van getrouwicheyt doen, aen de Staten generael, ofte hooge Overicheyt voorsz., ende aen de Compagnie, soo veel die neringe ende trafficque aengaet" ¹⁾.

Door het verleenen van dit octrooi vormde de Compagnie als 't ware eene staatsmagt in den Staat, en ofschoon beiden, de Compagnie en de Staat, elkander in tijden van gevaar krachtdadig bijstonden, zag evenwel het moederland niet zelden zijne souvereine regten door de Compagnie betwist, die dan op grond van Art. 35 hare magt te buiten was gegaan. Want daar de contracten met de inlandsche Vorsten in naam der Algemeene Staten werden gesloten, en aan dezen, — behalve ten opzichte van den handel — de eed van trouw werd afgelegd, en vooral wegens het tijdelijke van het octrooi, dat telkens hernieuwing eischte, had men waarborgen genoeg voor de afhankelijkheid van Indie en voor de handhaving der souvereine regten der Nederlandsche republiek ²⁾.

Tot de gevolgen der oprigting van de O. I. Compagnie behoorden ook, dat de staatkunde in de Nederlanden een geheel ander, meer commerciëel karakter verkreeg, zoo zelfs, dat de belangen van den handel meer tot rigtsnoer werden genomen voor wetgeving en politiek. In 't bijzonder bemerken wij den invloed daarvan uitgeoefend op

¹⁾ Zie het octrooi medegedeeld bij Mr. VAN DER CHIJS, in zijne Geschiedenis enz.

²⁾ Cf. den considerans van de Instructie voor PIETER BOTH, opgenomen in de Verzameling van Instructiën enz. van Mr. P. MIJER. —

Bekend is de strijd gevoerd in de geschriften van Mr. S. IPERUSZ. WISELIUS en Mr. H. C. CRAS C. S., tengevolge van de opheffing der O. I. Compagnie.

den gang der onderhandelingen van het twaalfjarig bestand en nog meer toen bij de onderhandelingen over de vereeniging der Engelsche met de Oost-Indische Compagnie, het staatkundig karakter daarbij op den voorgrond trad. Het octrooi maakte zelfs den koopman tot wetgever en diplomaat en wanneer wij isaac LE MAIRE en anderen zien onderhandelen met Frankrijks koning en diens gezant JEANNIN, dan hebben we alle reden om niet te twifelen aan de diplomatische behendigheid van den koopman der 16de en 17de eeuw, wien alleen een AERSSEN kon worden overgesteld; doch we betreuren het dat dikwijls het eigenbelang het eergevoel van den koopman verdrong en bij den staatsman, althans in Indie, nog te veel de zwakheden van den koopman zich vertoonden.

§ 2. STRIJD MET DE PORTUGEZEN EN SPANJAARDEN.

De handel op Indie, oostelijk gelegen van den meridiaan, was volgens een vermeend goddelijk regt een prerogatief der Portugesche kroon, ¹⁾ — gelijk het westelijk gedeelte op grond van dien zelfden titel aan Spanje behoorde — als een middelijk gevolg van den hardnekkigen strijd dier Westersche volken van Europa tegen den voortdringenden Muselman.

Die handel der Portugezen was, toen de Nederlanders in Indie kwamen, ondanks alle inwendige kwalen en gebreken, waaraan het Portugeesch gezag toen reeds leed, nog zeer belangrijk en hun magt nog zeer gevestigd. Vooral Indie was de zetel der Portugesche magt, die te Goa ²⁾ was geconcentreerd, dat reeds op een Europesche leest geschoeïd de stapelplaats was geworden van alle Indische producten, die door tal van Arabieren en Perzen, Maleijers en Chinezen en andere vreemdelingen en inlanders uit alle deelen van Indie werden aangebragt.

¹⁾ Alleen onder zekere beperkingen, stond de regering aan Portugesche onderdanen toe, aandeel te hebben in den Indischen handel; ze was dus niet, gelijk later in Engeland en bij ons, in handen eener bijzondere compagnie.

²⁾ Goa telde eenmaal 200,000 inwoners.

Achter-Indie werd daarom door de Portugezen eerst betrekkelijk laat bezocht, hoewel reeds in 1509 van eene belangrijke handel der Portugezen op Malacca sprake is, waar de geduchte D'ALBUQUERQUE twee jaren later het Portugeesch gezag voor goed wist te vestigen.

Van dien tijd af dagteekent een eigenlijk gezegd handelsverkeer der Portugezen in den Archipel, die, behalve in de Molukken, aldaar nimmer eene versterkte stelling hebben ingenomen ¹⁾.

Toen de Hollanders op hun tweeden togt onder STEVEN VAN DER HAGHEN tot de Molukken doordrongen, kwamen zij eerst in nadere aanraking met de Portugezen. Vroeger ²⁾ verschenen daar ook de Spaansche schepen, welke onder MAGELLAAN de reis rondom de wereld tot dus ver hadden volbragt. Eene vestiging van Spanjaarden was hiervan het gevolg; terwijl die der Portugezen zich toen bepaalde tot Timor en Solor, tot eene sterkte op Ley-Timor, het zuidelijk gedeelte van Amboina en gedeeltelijk ook Tidor. Op Banda schijnt het Portugeesch gezag nimmer te zijn erkend, want toen in 1599 de Hollanders voor Banda verschenen, vond men daar geen Portugezen ³⁾.

Hieruit laat zich verklaren, waarom bij onze eerste togten naar Indie de Archipel, en in 't bijzonder Java, waar tijdens de eerste togten der Hollanders de Portugezen wel reeds handel dreven, maar eigenlijk niet gevestigd waren, als doel van den togt werd uitgekozen; en het blijkt dus, dat VAN LINSCHOTEN juist heeft gezien, toen hij van den Archipel getuigde, dat men aldaar »soude traffiqueren en »moghren sonder yemants belet,» en hij Java als het geschiktste land voor den Nederlandschen handel aanpreeft. Van daar dat deze eerste togten naar Java, en wel naar Bantam werden gerigt, alwaar reeds den 14 Julij 1596 de Neder-

¹⁾ DE JONGE, deel 11, pag. 115.

²⁾ MAGELLAAN stierf in 1521 op de Philippijnsche eilanden. Zie: HEEREN, Gesch. des Europ. Staatsysst. und seiner Colonieën, 1, 93.

³⁾ Ibid., pag. 183.

landers de vergunning kregen een steenen huis te bouwen, om daarin de opgekochte producten te verzamelen. Dit commercieel karakter is het, wat de eerste togten vóór de Compagnie, gedurende het tijdvak der vrije mededinging, zoo bijzonder kenmerkt. Ze waren vreemd aan dat oorlogzuchtig element, dat de Compagnie in zoo hooge mate in zich bevatte. Werd voorheen alleen eene defensiva houding aangenomen, die de vijandige gezindheid van Indische vorsten noodzakelijk maakte, nu, na de oprigting der Compagnie, werd het beginsel der vrije mededinging verzaakt en de koopman in den krijgsman herschapen, wiens eenig doel nu werd, om aan »de Spanjaarden en »Portugezen en hunne adherenten alle offentie te doen.”

Dat oorlogzuchtig karakter verkreeg zelfs een legale kracht, want in Indie mochten, volgens de duidelijke bevoordingen van het oetroot, »forteressen en verskertheden” gebouwd worden, en »gouverneurs, officieren van justitie »en volk van oorloge worden gesteld.”

Vredelievend tegenover Inlandsche vorsten ¹⁾, waar deze zelve geen aanleiding tot offensieve maatregelen gaven, was de politiek, tegenover Spanje en Portugal, sedert 1580 van den meest vijandigen aard, voortvloeiende aan den eenen kant uit de vasthoudendheid aan het koninklijk prerogatief en de verdediging van het Goddelijk regt tegen de aanranding van den gevreesden mededinger, en aan den anderen kant uit den als 't ware aangeboren haat der Hollanders tegen den Spanjaard. Want, ofschoon de heeren bewindhebbers der Compagnie somtijds al schreven, dat men zoo min mogelijk in oorlog moest geraken, zoo kon dit slechts een voorzorgsmaatregel zijn voor al te voortvarende bevelhebbers. Onmogelijk toch was eene vredelievende houding denkbaar in Indie tusschen natuurlijke vijanden in Europa, wier belangen in het Oosten, even-

¹⁾ Zie over de verhouding tegenover de inlandsche vorsten de eerste contracten der Hollanders met deze gesloten, DE JONGE en VAN DER CHILTS.

zeer als in het Westen, in lijnregten strijd met elkander waren. Integendeel, onze komst en vestiging in Indie moest meer dan ooit het vuur der tweedragt aanwakkeren en wederkecrig middelen tot vernietiging doen gebruiken, die voorzeker den toets van eene zuivere en eerlijke staatkunde niet immer kunnen doorstaan. Het verdacht maken van elkander bij de inlandsche vorsten was van weêrszijden de taktiek tot behoud van de eens ingenomen stelling, of tot verkrijging eener nieuwe vergunning tot vestiging; en geen wonder was het, dat de bede der inlandsche vorsten, om hen van de Portugezen te verlossen, immer een welkom onthaal vond bij de Hollandsche kooplieden, die door de verovering van Portugesche en Spaansche caracquen en door het sluiten van voordeelige handelscontracten met de inlandsche vorsten de belangen van het vaderland, evenzeer als die der Compagnie, in 't oog wisten te houden.

Op deze wijze werd onze stelling in Indie, in de eerste jaren van het bestaan der Compagnie, al vrij wel gevestigd. In Bantam en op het schiereiland Malacca had men reeds voordeelige handelsbetrekkingen aangeknoopt en onderhouden. Zoo ook had men met den Sultan van Atchin voordeelige contracten gesloten en op de kust van Coromandel met gunstig gevolg onze vlag vertoond. In de Molukken was onze stelling het schoonst. Amboina had men op de Portugezen veroverd. Op Ternate had VAN WARWIJCK het eerste Nederlandsche handelskantoor gesticht; terwijl men te Banda reeds den monopoliehandel in de muscaatnoten had verkregen.

Was dit alles de vrucht der handelingen van bekwame mannen, als VAN WARWIJCK, VAN DER HAGHEN, MATELIEF, VAN SPILBERGEN en anderen, die veelhoofdigheid had aan den anderen kant hare nadeelen. Personele veten en onderlinge naijver, om met de beste retourvloten naar Nederland terug te keeren, waren niet geschikt om immer het waar belang der Compagnie in 't oog te doen houden. De

gedachten over de voor- en nadeelen van dit veelhoofdige bestuur losten zich eindelijk op in de wenschelijkheid naar één hoofd, die al de draden der verschillende handelsbetrekkingen in handen hebbende, des te beter den gang van zaken kon overzien. Dit was te meer wenschelijk, omdat men juist in dien tijd krachtiger dan ooit moest optreden. De pogingen om tot vrede te geraken tusschen Spanje en Nederland, waren afgestuit op de voorwaarde, dat, wanneer er vrede zou zijn in Europa, daaronder tevens vrede in Indie zou begrepen worden; doch de onderhandelingen waren op nieuw weer opgeval en nu begreep de Compagnie al het mogelijke te moeten doen om tegen het sluiten van den vrede een gunstig status quo te verkrijgen, dat zij dan bij den vrede erkend wenschte te zien. De trêves werden evenwel bespoedigd, en zoo trof de zending van den eersten Gouverneur-Generaal PIETER BOTH samen met het sluiten van het Twaalfjarig bestand. ¹⁾

Aan BOTH, voorzien van eene zeer belangrijke instructie, was onder anderen voorgeschreven de gedragslijn die hij tegenover de inlandsche vorsten te volgen had. Art. 20 dier instructie luidde namelijk aldus:

»Belangende alle goede correspondentiën met de koningen van Indie te houden, daarop kunnen wij u geen particuliere vaste instructie geven, maar in 'tgeneraal zeggen, dat aan 'tzelve een goed deel van de conservatie van den Indischen handel voor ons en onze nakomelingen gelegen is; zulks gij u dienshalve zeer wijselijk, voorzigtiglijk en gansch discretelijk moet gedragen, wel overleggende, wie om haar profijt of uit haar eigen belang uwe vrienden of vijanden behoeven of behooren te zijn, en op dat stuk en die overlegging uwe consideratiën in materie van state gegrond hebbende, daarnaar alle alliantiën en verbonden, zoo op 't stuk van materie van state, als van profijt en tra-

¹⁾ Bij placaat van de Staten-Generaal van den 26 November 1609 werd de *Instructie* der XVII van den 14 November voor den Gouverneur-Generaal en Raden van Indie geapprobeerd.

fique met dezelve makende of met de al reeds gemaakte onderhoudende, ten einde onzen voet in Indie vast, onze vriendschappen ende trafique tot Godes eere, der Landen welvaart en der Comp. profijit bevorderd en gedreven mag worden."

Minder schoon was het voorschrift omtrent de politiek die *BOTH* te volgen had tegenover den vorst van Bantam. Art. 23 van genoemde instructie toch zeide: »dat men, daar de koning van Bantam of die hem mits zijne jeugd gouverneren ons niet naar verdienste behandelen, dezen voor onze innerlijk beste en eerste vijanden houden moet; — waartegen zooveel met contrapractijken en secrete intelligentie gearbeid moet worden als mogelijk is, zonder nogthans den uiterlijken vrede of de vriendschap geenszins te breken of te altereren, maar de Javanen, haren koning en die van zijne landen in goede devotie houdende." »Doch", zoo luidt het artikel verder, »is onzes oordeels gansch raadzaam met den koning van Jacatra in nadere communicatie te treden, te weten: van hem te begeeren eene gelegen plaats om tot ons contentement een fort, dienende tot een rendez-vous van de gansche Indische navigatie en van onze schepen, aldaar te bouwen."

Ofschoon deze zelfzuchtige politiek der bewindhebbers in geen deele te verdedigen valt, zoo vond zij haren grond vooral in het groote gewigt, dat de bewindhebbers steeds hechtten aan een »algemeen rendez-vous", dat tot stapelplaats dienen moest der Indische en Europeesche producten, van waar de overige kantoren van geld en andere behoeften konden worden voorzien en aan deze de noodige bevelen worden gegeven.

Als een der meest geschikte plaatsen was Jacatra daartoe aangewezen, alwaar de regent, ondergeschikt aan den Sultan van Bantam, den 12 Januarij 1602 eene eerste diplomatieke zending der Nederlanders ontving, die evenwel geene gewenschte uitkomsten opleverde. Beter slaagde JACQUES L'HERMITE in 1610, toen deze met den regent een

verdrag sloot, dat later, den 28 Januarij 1611, met eenige verandering in gelijken zin, ingevolge de bevelen der bewindhebbers, door BOTH hernieuwd werd ¹⁾.

De groote verbetering welke BOTH in het tractaat wist te verkrijgen, was vooral de afstand van grond tot het bouwen van een fort nabij de rivier Tangerang. Beiden, L'HERMITE en BOTH, hebben dus bijgedragen tot den verderen opbouw van het schoone staatsgebouw, dat slechts wachtte op de krachtige hand van JAN PIETERSZ. COEN, om eerlang geheel voltooid voor het oog der gansche wereld te verrijzen.

In het najaar van 1609 was aan zekeren WEMMER VAN BERCHEM, een 24jarig jongeling, de eervolle taak opgedragen om in Indie aan de Hooge Regering namens de H.H. M.M. Staten-Generaal kennis te geven van het met Spanje gesloten Twaalfjarig bestand ²⁾.

Dat bestand, tusschen Nederland en Spanje gesloten, sprak in zeer onbepaalde bewoordingen over den handel op Indie, het struikelblok bij de langdurige onderhandelingen daarover, zoodat Frankrijk en Engeland, door wier bemiddeling vooral de trêves waren tot stand gebragt, aan de Staten den waarborg moesten geven, dat die handel ook in het verdrag begrepen was. Voor alle zekerheid hadden zich de Staten daarin het regt voorbehouden om al wat de Spanjaarden in Indie tegen hen mogten ondernemen, wederkeerig tegen de Spanjaarden te mogen doen, eene

¹⁾ Het schijnt dat de bewindhebbers onbekend zijn geweest met het contract, door L'HERMITE gesloten; want, ofschoon art. 23 aan BOTH voorschreef met den koning van Jacatra in *nadere* communicatie en alliantie te treden, zoo is daarmede waarschijnlijk bedoeld op de mishukte zending van 12 Januarij 1602, waarbij alleen de welwillende bedoelingen van den regent jegens de Hollanders waren gebleken, doch waarvan geen formeel contract het gevolg mogt zijn.

²⁾ Zie: Zes jaren uit het leven van WEMMER VAN BERCHEM, door Mr. L. C. D. VAN DIJK. Later had de mededeeling van het bestand ook plaats aan de Indische vorsten, o. a. aan den koning van Bantam, bij welke gelegenheid gesproken werd van *koning* MAURITS, omdat de Engelschen MAURITS, bij gebreke van dien titel, in minachting hadden zoeken te brengen.

bepaling die voorzeker overbodig was, wegens het natuurlijk regt van zelfverdediging, dat door geene staatkunde of internationaal regt weg te redeneren valt.

In zoover was ook de bepaling van Art. 29 der genoemde instructie voor BOTH onnoodig; dit artikel toch zeide, dat, wanneer de Portugezen en Spanjaarden ons geweld aandeden, men steeds moest bedenken om »der naties eere en reputatie te behouden, vermeerderen en uitbreiden met alle *eertlijke* en *geoorloofde* middelen.”

Doch de Staten hebben toen reeds zeker vermoed, dat in Indie, ondanks de trêves, een vreedzame houding niet denkbaar, misschien niet wenschelijk was. En werkelijk moesten zij reeds vijf jaren later, den 4 Maart 1614, nadat hun uit de acte van 24 Maart 1611 was gebleken, dat de Spanjaarden en Portugezen het gemaakte bestand niet hadden onderhouden, »den Gouv.-Generaal en zijn Raad, mitsgaders allen commandeurs, kapiteins enz. gelasten, niet alleen goede order te stellen op de verzekering der forten, schepen enz., maar ook hunnen vijanden zoo veel mogelijk afbreuk te doen.” »De Staten”, zoo luidde de acte verder, »aggreëren, ratificeren en approberen mits dezen al zulke hostiliteiten, als voor dato dezès de voors. Gouv. Gen. enz. gedaan hebben, uit kracht van de voors. acte van 24 Maart 1611 ¹⁾.

Geleid door zulke voorschriften was het geen wonder dat de strijd, door BOTH, REIJNST, REAEL ²⁾ en vooral door den heftigen JAN PIETERSZ. COEN, met kracht werd doorgezet. Met afwisselend geluk betwistte men elkander vestiging en

¹⁾ Mr. L. C. D. VAN DIJK, Neêrlands vroegste betrekkingen met Borneo enz. Amsterdam 1862.

Cf. Art. 50. Ordonn. en Instr. voor den Gouv. Generaal en Raden van Indie van 22 Aug. 1617 waarbij den Gouv. en Raden zonder nadere expresse last en advijs van de Bewindhebberen verboden was op nieuw vrede of wapenstilstand met den vijand te sluiten, »ten ware de uiterste nood zulks ware vereischende” en dan nog wel met eenparige stemmen.

²⁾ Mr. JAC. SCHELTEMA, Rede v. over de verdiensten en lotgevallen van LAURENS REAEL. (1817).

monopolie. De Molukken vooral leverden de schrikkelijkste looneelen op van verraad en moord, van weerskanten als middelen beschouwd die door het doel geheiligd waren. De strijd werd hardnekkiger dan ooit. Aan eene verzoening tusschen de oorlogvoerende Staten, »de aartsvijanden” viel vooreerst niet te denken. Het was een kamp op leven en dood, waarvan het einde nog niet te voorzien was.

De magt en invloed van Spanje in het Oosten verflauwde evenwel en hield gelijken tred met toenemende zwakheid in het Westen. Naarmate Spanje achteruit ging, naar die mate werd onze voet vaster in Indie. Telkens kon men aan de Bewindhebbers melden dat de Spanjaard hier of daar had moeten bukken voor de zegevierende wapenen der alvermogende Compagnie.

De verovering van Punto Galle op Ceylon en van Malacca kon men beschouwen als het keerpunt in de geschiedenis van Spanjes en Portugals magt in de Indische wateren.

Het waren de laatste stuiptrekkingen van een verlodend krachtig bestaan en leven, waarvan nog slechts een schaduw overig was in de Molukken ¹⁾. Daar hield de Spanjaard zich nog schuil als in een laatste toevlugtsoord, toen hij voor goed uit gindsche wateren werd verdreven en Nederland zijn plaats had ingenomen, dat eene koloniale mogendheid was geworden, die haar regt op de Oost-Indische vaart nu niet meer gelijk bij het twaalfjarig bestand, in dubbelzinnige bewoordingen ontkend noch erkend zag, maar duidelijk gewaarborgd vond in artikel 5 van het tractaat van Munster van 1648, waarbij de vrede werd gesloten, die ten bewijze strekte, »dat de magtige koning van Spanje, »door Gods bijzondere hulp en onze klein geachte wapenen »is gedwongen geworden om aan de Nederlanders toe te

1) »Ons van harte leed zijnde dat de Spanjaard in Molucco nu met die triomphe zal scheiden” schreven de G. Gl. en Raden ult. December 1649.

»staan en in te willigen, al wat ze hebben begeerd.”¹⁾

Wegens het hoog gewigt der bepalingen, vervat in genoemd artikel van het Munstersche tractaat, laten wij dat artikel hier volgen, om daarmede deze afdeeling van ons hoofdstuk te besluiten.

ART. 5. »De Navigatie ende Trafique op de Oost- ende West-Indien, sullen worden gemainteneert, volgens ende in conformité van de Octroyen daartoe albereyts gegeven, ofte noch te geven, ende tot verscekertheyt van dien, sal strecken het tegenwoordige Tractaat, ende de Ratificatie ten wederzyden daar op uyt te brengen: Ende sullen onder het voornoemde Tractaat begrepen worden alle Potentaten, Natien ende Volkeren, waarmede de voornoemde Heeren Staten, of die van de Oost- en West-Indische Compagnie van haren 't wegen binnen de limiten van haar Octroy in Vrundschap en alliantie staan: Ende sal een yeder, te weten, de hoogstgemelte Heeren Koningh en de Staten respectie blijven bezitten en gaudeeren soodanige Heerlikheden, Steden, Kasteelen, Sterkten, Handel ende Landen in de Oost- en West-Indien, als ook Brazil, mitsgaders op de kusten van Asia, Africa ende America respectie als deselve Heeren Koningh ende Staten respectivelyk syn hebbende ende besittende, daaronder specialick begrepen de plaatsen bij de Portugysen t' zedert den jare 1644, den Heeren Staten afgenomen en geoccupeert, of de plaatsen, die sy hier namaals sonder infractie van 't jegenwoordigh Tractaat sullen komen te verkrygen en te besitten: En sullen de Bewinthebberen, soo van de Oost- als West-Indische Compagnie der geunieerde Provincien, als ook de Ministers, hooge als lage Officiers, Soldaten en de Bootsgesellen in actuelen dienst van d' een of d' ander der voorsz. twee Compagnien wezende, of geweest zynde als ook die uyt derselver respectie diensten, soo

¹⁾ In deze bewoordingen werd van wege de H. I. Regering de vrede o. a. aan den sultan van Macassar medegedeeld. Mr. VAN DIJK, t. a. p., pag. 99.

hier te Lande, als in 't district der opgemelde Compagnien al noch continueren, ende naar desen noch geëmployeert mochten werden vry en onbekommert zyn in alle de Landen, staande onder de gehoorsaamheydt van den Koning van Spaignien in Europa, sullen mogen reysen, handelen en wandelen, als alle andere Ingezetenen van de Landen van de voornoemde Heeren Staten. Voorts is besproocken en gestipuleert, dat de Spaignaarden sullen blyven by hare Vaarte in soodaniger voegen, als sy deselvo in Oost-Indien al noch hebben, sonder hun verder te mogen extenderen; gelyck ook mede de Ingezetenen van de Vereenigde Nederlanden haar sullen onthouden van de frequentatie van de Castiliaansche plaatsen in Oost-Indien."

§ 3. STRIJD MET DE ENGELSCHEN.

We willen thans kortelijk nagaan onze verhouding in Indie tot de Engelschen, door de belangrijkste feiten aan te stippen, die door onze aanraking met den Brit op het Nederlandsch gezag in Indie van grooten invloed zijn geweest.

Met een kapitaal van £ 70.000, gering met het oog op de som van f6.600.000 waarmede de Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Compagnie was opgericht, verrees in 1600 in Engeland eene maatschappij, die eveneens de vaart op Indie beoogde. Gelijk wij ter school gegaan waren bij den Portugees, zoo ook was JOHN DAVIS de leerling geworden van BALTHAZAR DE MOUCHERON, na wiens tweeden togt naar Indie hij zijne ondervinding en zijn kennis, als verspieder verkregen, dienstbaar maakte aan de belangen van zijn vaderland ¹⁾.

Dat er weldra mededinging ontstond tusschen de beide Compagniën, vooral daar, waar beiden dezelfde plaatsen

¹⁾ De eerste Engelschen die op Java landden waren FRANCIS DRAKE (in 1580) en THOMAS CAVENDISH (in 1588). De eerste handelsreis was echter die van JAMES LANCASTER, welke den 16 December 1602 voor Bantam verscheen.

Zie: HAGEMAN, „de Engelschen op Java”, in het Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde. Nieuwe serie III, pg. 290.

Mr. VAN DER CUIJS stelt beide getallen een jaar later.

bezochten en met elkander in dadelijke aanraking kwamen, kan ons geenszins bevreemden. Zij lag in den aard der zaak. Die mededinging ontaardde langzamerhand in volslagen naijver, niet het minst van den kant der Engelschen, toen zij zagen dat de Vereenigde Oost-Indische Compagnie door haar magtig kapitaal aan haar monopolie een grooter vlugt kon geven, dan waartoe de Engelsche in staat was. Spoedig openbaarde zich die naijver in handelingen, door geen internationaal regt te billijken. Van de zijde der Engelschen sloeg men nu en dan tot vijandelijkheden over, waartoe van onzen kant geen de minste aanleiding was gegeven. Zij gevoelden terecht dat de oprigting der Oost-Indische Compagnie met haar octrooi »een meesterstuk van staatkunde" was ¹⁾, dat zij trachtten met het zwaard haar te vernietigen, terwijl men het misschien weinige jaren te voren ook in Engeland als een bolwerk had beschouwd tegen den Spaanschen overmoed. Maar nu wij aan de wederzijdsche ondersteuning en samenwerking van ELIZABETH met de Staten, ter bestrijding van den gemeenen vijand, een einde zien gemaakt en in de troonsbeklimming van JACOBUS I, of liever in het tractaat door dezen in het najaar van 1603 met Spanje gesloten, een voorbode zien van het Twaalfjarig bestand, nu beschouwde men de zaak geheel anders.

De ondersteuning, die de Engelsche bevelhebbers heimelijk den Spanjaard verleenden, maar vooral de handelwijze van MIDDLETON, die in 1605 onzen vijand van oorlogsbehoeften voorzag, en het laaghartig werk van MICHELBORNE, die niet anders dan zeeroof pleegde op de Hollandsche koopvaardij-schepen, gaven voldoende redenen tot klagten van den kant der Staten. In den regel bleven die klagten zonder gevolg, zoodat men weldra genoodzaakt was, naar het zwaard te grijpen om op die wijze zich regt te verschaffen.

De bloedige gevolgen van het monopoliestelsel bleven

¹⁾ Zie G. LAUTS, de Nederlanders in Indie, Amsterdam, Frederik Muller.

eerlang ook voor den Brit niet achterwege. Uit de Molukken, waar de Engelschen zich, op hunne beurt door de Spanjaarden gesteund, hadden weten te nestelen, werden zij wel niet geheel verdreven, maar de Gouverneur-Generaal REIJNST mogt zich beroemen, dat hij »de Engelschen van Amboina heeft doen logeren, hare vlagge gescheurt en haar in apprehensie genomen” ¹⁾.

Strafeloos daarentegen moest men dikwijls toezien dat de Engelschen den Bandanezen hulp verleenden, door het van hen afkomstig geschut zelf te hanteren en op de onzen te rigten. »Het is eene beklaglijke zaak”, zoo schreef de Gouverneur-Generaal REIJNST in October 1615 aan de Staten-Generaal, »dat Christenen de Mooren tegen Christenen, gealliëerden, de Mooren tegen hunne gealliëerden, met wapenen, raad en daad adsisteren. . . . 't Is niet alleen in de Molukken, maar ook te Bantam, Jacatra, Borneo, Macassar, enz., dat de Engelschen ons met alle sinistre praktijken zoeken te beschadigen, U. H. M. en Z. P. Exc. bij alle koningen zoo vilipenderen en calumniëren, dat het niet mogelijk is zulks langer te verdragen.” ²⁾

Met regt kon COEN dus schrijven dat de »welstant van Indien ten eenenmale” afhing van de verwijdering der Engelschen uit de Molukken, want ofschoon de Engelschen al in 1609 te Jacatra verschenen, is van hunne werkelijke vestiging aldaar eerst sprake in Januarij 1618 ³⁾, toen zij bij een contract met den regent van Jacatra nagenoeg gelijke voordeelen wisten te verkrijgen, als die welke de Nederlanders reeds vroeger, doch met zooveel moeite en kosten hadden verkregen. Zoo verrees in de nabijheid der Nederlandsche weldra een Engelsche loge, waardoor COEN genoodzaakt werd de zijne zooveel mogelijk te versterken, ondanks de bezwaren daartegen door den regent ingebracht.

¹⁾ LAUTS, t. a. p. I.

²⁾ Mr. L. C. D. VAN DIJK, t. a. p. pg. 157.

³⁾ Mr. VAN DER CHUJS, de Nederlanders te Jacatra, Amsterdam 1860.

Als een krachtig bewijs van den naijver ook van onzen kant kan strekken, dat, ofschoon de H. I. Regering overtuigd was, dat de Compagnie niet den ganschen handel van Indie alleen kon innemen, zij echter dikwijls niet wilde besluiten tot de opheffing van, wegens te hooge administratiekosten, minder voordeelige kantoren, zelfs wanneer zij goedkooper sommige producten te Batavia kon inkoop, aldaar door particuliere of Indische handelaars aangebragt. Op plaatsen evenwel, waar het stichten van nieuwe en meestal kostbare loges groote sommen eischte, moest men zich menigmaal getroosten *uit de schepen* en niet *aan land* handel te drijven; een maatregel, waarop de H.H. XVII steeds met kracht hebben aangedrongen, doch die de Indische regering telkens deed klagen dat men geen geld genoeg ontving, terwijl men vreesde dat daardoor de handel in handen zou geraken der Engelschen. In hoever deze klagt gegrond was, is moeilijk te beslissen; want zeker is het, dat elk cargasoen voor Indie groote sommen gelds bevatte, die niet alleen moesten worden aangewend tot inkoop der producten, maar ook gebruikt tot omkoop en zelfs nu en dan tot het afkopen van vijandelijke aanvallen, waartoe de vijandige geest der Inlanders zoo ruimschoots aanleiding gaf. De bewering dat de Bewindhebbers welligt onder den invloed handelden van de toenmaals gehuldigde oeconomische leer, dat de uitvoer van goud en zilver een land verarmt, is daarom onaanneemlijk, omdat het geld als koopwaar beschouwd, in den vorm van *zilveren realen* meer dan eenige andere koopwaar in Indie gezocht was, en over het algemeen aanmerkelijk meer waarde had ¹⁾.

Toch, ondanks de groote uitzendingen naar Indie, had

¹⁾ VAN LINSCHOTEN vermeldt in zijn Itinerarium (Cap. III) dat dit de „beste waar is, die men in Indien mag voeren, omdat zij (de Portugezen) winnen aan die Realen van achten, over die 40 ten hondert.“ Zie Mr. VAN DER CHIJS, de stichting der Vereenigde O. I. Compagnie, pag. 79.

men dikwijls volkomen regt, den bewindhebbers te groote zuinigheid te verwijten en werden niet zelden regtmatige klagten gebragt ter tafel van de Heeren XVII, die waarlijk ook niet altijd hunne belangen wel begrepen.

Voor een man als COEN, wiens stelregel was, dat in Indie de handel »gedreven en gemaintineerd moet worden onder beschutting en faueur der wapenen, en dat de wapenen gevoerd moesten worden van de profijten van den handel, in voege dat de handel zonder d' oorlog en d' oorlog zonder den handel niet gemaintineerd kunnen worden", voor hem waren de bezuinigingsmaatregelen der bewindhebbers ondragelijk. Onverholten teekende hij dan ook krachtig protest aan tegen dergelijke handelingen.

»Waartoe," vraagt hij, »tendeert dat d' eerste Gouverneur-Generaal, de heer PIETER BOTH, ongewapend en nu de tweede Gouverneur-Generaal, GERARD REIJNST, zonder geld wordt uitgezonden? Men zou bijkans zeggen," gaat hij voort, onder UEds. correctie, dat, met al zulk doen, naar de generale Nederlandsche ruïne wordt getracht: gelijk deze redenen geen goede kunnen hinderen, alzoo zult UEd. gelieven zich hierover niet te belgen, want wij alhier niet weten waarmede wij de Heeren excuseren zullen, vermits de faulten al te groot en menigvuldig zijn. Hier geschieden ook weinig abuisen, of men zal bevinden, als de zaken diep ingezien worden, UEd. daarvan oorzaak zijn." ¹⁾

Zulk een stoute taal was voorzeker nimmer nog vernomen in de vergaderzaal der H.H. XVII. Geschikt om hun de oogen te openen voor de verderfelijke en gevaarlijke gevolgen eener haatzuchtige politiek, waarvan de bewindhebbers nu toch inderdaad bewijzen gegeven hadden, stuitte zij af op den onwil en de begeerlijkheid van een reeds door zooveel schatten verblind Bestuur.

Dat zulk een zwaar verwijt jegens den Raad van XVII, door een dienaar der Compagnie gedaan, geen erger

¹⁾ Brief van COEN aan de bewindhebbers, dd. 27 December 1614.

gevolgen voor COEN na zich sleepte dan alleen de afkeuring van zijne, door den Gouv.-Gen. REIJNST gedane, geldelijke verhooging, had hij welligt te danken aan de gunstige berigten, welke de bewindhebbers steeds van hem ontvingen ¹⁾. Dat hij ook allen lof verdiende, en de verwachtingen, die de eerste Gouverneurs-Generaal van hem koesterden, niet beschaamde, zou weldra op de schitterendste wijze blijken.

De lasterlijke geruchten, door de Engelschen overal in Indie verspreid en naar Europa als waarheid overgebracht, duurden nog steeds voort. Welke vertoogen ook langs diplomatieken weg door de Compagnie aan het Britsche kabinet werden gedaan, zich beklagende over het heulen der Engelschen met de Spanjaarden en Portugezen en zelfs met de inlandsche vorsten, ten koste der Nederlanders, niets mogt baten; en daar reeds sedert 1613 te Londen, en 1615 te 's Hage, de onderhandelingen over een vergelijk tusschen de Engelsche en Nederlandsche Compagnie vruchteloos waren geweest, zoo was in Art. 35 der Ordonnancie en Instructie voor den G. G. en Raden van Indie van den 22 Aug. 1617 op nieuw ²⁾ aan de H. I. Regering de gedragslijn voorgeschreven, welke zij ten opzichte der vreemde natiën, vooral der Engelschen, te volgen had. »Alzoo verscheiden natiën met geweld, hetzij met onze vrienden en bondgenooten of met onze vijanden in praejudicie van onze gemaakte contracten, onzen handel zoeken te invaderen, zoo zullen de Gouv.-Generaal, mitsgaders ook bij

¹⁾ In een brief aan de bewindhebbers, van 1614, zegt REIJNST: »nadat ik hem (COEN) weinige dagen heb gefrequentceerd, hebbe daarin sulc contentement, dat ik wensch om f 100 uit mijn beurse de Compagnie van zes of acht diergelijke personen alhier ware voorzien, want met zoodanige personen kan men wat goods uitrigten en met order en lust negotiëren».

²⁾ Ook in 1614 was den dienaren der Compagnie op het hart gedrukt geweld met geweld te keeren, maar vooral te waken tegen den overmoed der Engelschen, die op slinksche wijze de regten, door ons bij contract met de inlandsche vorsten verkregen, zochten te vernietigen. LAUTS I deel, pag. 171.

deszelfs absentie onze vice-Gouverneurs en andere officieren, na gedaan vriendelijk verzoek en insinuatie van te vertrekken en van zoodanig voornemen te desisteren, alle vreemde natie, geen uitgezonderd, en derzelve schepen en goederen met geweld afweren en verdrijven, de noten, nagelen en foelie, die ze in hunne schepen geladen mogten hebben, daaruit halen en bijaldien zijlieden zich daartegen met gewapende hand stellen en de zaken tot het gevecht mogten komen, zullen zijlieden in cas van verovering van eenige schepen, van alles pertinenten staat en inventaris maken en denselven, is het doenlijk, bij de personen in de veroverde schepen geweest zijnde, doen teekenen en dadelijk met de eerste schepen aan de bewindhebbers overzenden" ¹⁾.

Voor COEN, die in dat zelfde jaar zijne aanstelling verkreeg als opvolger van REAEL was een dergelijk voorschrift eigenlijk niet noodig ²⁾. Zijn bittere haat tegen de Engelschen, waaraan hij telkens in zijne brieven aan de bewindhebbers op ondubbelzinnige wijze lucht gaf, zou eene vredelievende houding, al was zij uit Patria voorgeschreven, bijna onmogelijk gemaakt hebben; zonder te willen beweren, dat COEN zich door zijne bitterheid zou hebben laten leiden om aan de voorschriften der bewindhebbers niet te gehoorzamen. Ofschoon voortvarend, was hij een te goed dienaar der Compagnie om hare bevelen niet op te volgen. Zoo liet hij zelfs een uitvoerig beraamd plan tot een aanval op de Engelsche vloot, die voor Jacatra kruiste, aan de goedkeuring der hoogere magten onderwerpen.

Er bleef dus voortdurend een oorlogzuchtige toestand in Indie bestaan, terwijl in Europa tusschen de najverige Staten nog steeds vrede heerschte, die ook in Indie schijnbaar wel bestond, wanneer beider belang zulks vorderde;

¹⁾ Zie Mr. MIJER t. a. p. pag. 34.

²⁾ „Daar is niet een plaats in Indie daar de Engelschen niet trachten u te onderkruipen en te bederven" schreef COEN aan H.H. XVII dd. 20 Oct. 1615.

vooral bij eene wat al te vijandige houding der inlandsche vorsten, doch die weer eindigde zoodra de beleedigingen, waarmede onze »geveinsde vrienden" ¹⁾ in Indie ons overal tergden, zoo menigvuldig werden en hun wagnust over onze krachtige stelling en toenemenden invloed in Indie en wel te Jacatra, zoo hevig werd, dat openlijke vijandelijkheden niet meer te vermijden waren. Zeer terecht zegt de schrijver van »de Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden". Mr. LEVYSOHN NORMAN: »Slechts zelden kwam het in Indie tot een openlijken strijd; op den duur was het niets anders dan het voortwoelen van bedekte tegenwerking die nu en dan als bij verrassing zich in uiterlijke feiten lucht gaf; het was niets anders dan een net van intrigues aan weerszijden met de inlandsche vorsten gesponnen, waarvan vele draden ongetwijfeld voor altijd in het duister zijn gebleven" ²⁾.

De groote magt, die de Engelschen te Jacatra hadden bijeengebragt, maakte hunne bedoeling om ons vandaar te verdrijven duidelijk. Het duurde dan ook niet lang of de Nederlandsche loge werd door de Engelschen, in vereeniging met Javanen, omsingeld en belegerd. Bekend is het hoe de vesting, ondanks de moedeloosheid der bezetting ³⁾ — waarover COEN later in hooge mate zijne verontwaardiging te kennen gaf ⁴⁾ — door allerlei middelen zich staande wist te houden tegenover de vereenigde Engelsche en Javaansche strijdkrachten. COEN had de verdediging der loge opgedragen aan VAN DEN BROECK, met bevel tevens om de loge tot het uiterste te verdedigen, en wanneer men tot overgave gedwongen werd

¹⁾ In 1616 schreef REAEL aan COEN »onze naburen en geveinsde vrienden, die ons veel schadelijker dan openbare vijanden zijn"

²⁾ Zie: HAGEMAN, de Engelschen op Java, t. a. p.

³⁾ Over het gedrag van VAN DEN BROECK en de bezetting van het fort, zie men: VAN DER CHILS, »de Nederlanders te Jacatra," waaruit men zien kan tevens hoe de authentieke bronnen licht geven over de geïllustreerde verhalen van VAN DEN BROECK c. s.

⁴⁾ Volgens COEN was de »eere der natie vrij wat gekrenkt, vermits in 't fort 't zoo schandelijk was toegegaan".

zich dan aan de Engelschen, niet aan de inlanders, over te geven; hij was zelf naar de Molukken gegaan, om daar eene scheepsmagt te verzamelen en zoodoende, de bezetting weldra bij te staan. Na eene afwezigheid van 4 maanden, kwam COEN den 28 Mei 1619 voor Jacatra terug, terwijl de Engelsche vloot, »op haer voordeel aen de eylanden in de Straat Sunda” lag. Op eene spoedige door hem belegde vergadering werd het voor onze vestiging in Indie, zoo belangrijke besluit genomen om Jacatra niet te verlaten¹⁾, maar het met zooveel moeite en kosten door PIETER BOTH verkregen *rendez-vous*, te verdedigen en te behouden. Den 29 Mei werd een aanval op de dessa Jacatra gedaan, die binnen weinige uren, met een zeer onbeduidend verlies van onzen kant, voor den dapperen COEN gevallen, weldra in een puinhoop herschapen was. Een aanval op de Engelsche vloot was niet meer noodig, want zij was spoedig op het zien van onze scheepsmagt en het geluk onzer wapenen door Straat Sunda heen verdwenen.

Tot na de verovering van Jacatra was er nog geen bepaalde verblijfplaats voor de Gouverneurs-Generaal. BORU, REIJNST en REAEL lieten nu eens te Bantam, dan weder te Amboina of Ternate het anker vallen. Eerst in 1613 schreven de XVII^{de} dat de Gouverneur-Generaal »zijn stoel” moest houden te Amboina; doch bij de Instructie van 1617²⁾ werd bevolen, »eene goede en bekwame plaats te kiezen tot vestiging van een *algemeen rendez-vous*.” COEN maakte nu van Jacatra het generaal *rendez-vous*, waarop de bewindhebbers aan COEN schreven: »dat voortaan nooit

¹⁾ Meer dan eens was de bezetting van 't fort van plan geweest, de sterkte over te geven. Vooral VAN DEN BROECK, hielp als gevangene eerst van den vorst van Jacatra en later van den koning van Bantam, lafhartig die plannen bevorderen. COEN had vernomen »dat de overhoofden zonder eenigen nood of redenen desperaat of hersenloos wezende, niets zochten dan de plaats over te geven en zich buiten perikel te stellen.” Uit vrees daarvoor had hij de raden van Indic P. DE CARPENTIER en A. SOURY van Amboina naar Jacatra vooruit gezonden.

²⁾ Mr. MIJER, pag. 9.

aan verandering van het generaal rendez-vous moest gedacht, maar gestadig geel en in acht genomen worden om beide, het kasteel en de stad, voor invasiën en attentaten van openbare vijanden en geveinsde vrienden wel te verzekeren en te defenderen" ¹⁾.

Hoe op de puinhoopen van het verwoeste Jacatra, Batavia, de koningin van het Oosten, verrees, gaan we, na de groote gaven van COEN, ook als wetgever, erkend te hebben, stilzwijgend voorbij.

Intusschen waren in Holland in 1618 op nieuw onderhandelingen geopend tusschen Engeland en Holland betreffende den handel in Indie, of liever aangaande de reeds in 1610 door ons ²⁾ en later, even als nu weder, door de Engelschen verzochte vereeniging der beide Compagniën; eene vereeniging, elders teregt een »anormaal en onbestaanbaar iets, eene ijdele hersenschim" genoemd ³⁾. Ook nu weder werden door ons aan het Engelsche Hof de vroegere klagen herhaald, o. a. in de volgende woorden, door de Nederlandsche gezanten tot Jacobus I (10/20 Dec. 1618) gerigt: »Les nostres se plaignent extremement et crient à haulte voix, que les subjects de Vostre Ma^{te} renversent tous leurs contracts, qu'ils ont faits avec quelques Indiens, et que la perte et dommage qu'ils en ont recues est inestimable; voire qu'ils ne laissent point d'assister à l'Espagnol mesme, dont les preuves sont es mains des Administrateurs de la Compagnie" ⁴⁾.

Het scheen, hoe onbegrijpelijk ook, dat onze Compagnie niet zoo geheel afkeerig was van het voorstel, door de Engelsche Compagnie gedaan. Welligt heeft het treurig, doch waar tafereel, door COEN opgehangen van de gevolgen der ver-

¹⁾ Zie Mr. MIJER, pag. 104.

²⁾ Op grond dat de Engelschen »fear that in case of joyning the art and industry of their people (de Nederlanders) will wear out ours", hadden zij het voorstel tot vereeniging, van onze zijde gedaan, afgewezen.

³⁾ Mr. L. C. D. VAN DIJK t. a. p.

⁴⁾ Mr. G. W. VREEDE, t. a. p. tweede gedeelte, eerste stuk, pag. 429.

achtelijke en gevaarlijke vriendschapsbetrekkingen, waarin wij tot de Engelschen stonden, tegen diens wil het zijne er toe bijgedragen om de bewindhebbers voor een dergelijk voorstel gunstig te stemmen, doch zeker is het, dat er inderdaad uit Indie stemmen opgingen voor eene vereeniging der Nederlandsche en Engelsche Compagniën. »'t Ware te wenschen'', zoo schreef de admiraal STEVEN VAN DER HAGHEN reeds in 1615 aan de bewindhebbers, »dat UEd. met die van Engeland eenig accoord of verdrag konden aangaan, opdat men door dusdanige maniere van doen, gelijk nu hier toegaat tusschen ons en de Engelschen, in 'teinde tot onze ruïne niet gerake.'' Bij een brief aan de XVIIⁿ, dd. 20 Augustus 1618, drong hij op die vereeniging aldus aan: »Bijaldien onze O. I. Compagnie met de Engelsche konde vereenigen . . . wij zouden alsdan niet meer gevexeerd worden, als nu eenige jaren geleden te Bantam, Banda, Amboina, in de Molukken enz.'' Natuurlijk was de ommkeer van zaken in Indie, ten gevolge van de verovering van Jacatra, in Europa nog niet bekend. Anders hadden de bewindhebbers welligt niet zoo spoedig besloten, bij de Generaliteit aan te dringen op de benoeming van eenige Gezanten, om de afgevaardigden van wege de Compagnie naar Engeland te vergezellen, en het verdrag te helpen »secunderen en accommoderen.'' Den 4 December 1618 begaven de gezamenlijke gecommiteerden ¹⁾ zich naar Engeland, waar weldra, onder 's Konings voorzitterschap, het hevigst debat gevoerd werd. De pogingen tot eene vereeniging schenen in den beginne schipbreuk te lijden op den van onze zijde vooropgestelden eisch, dat de alleenhandel, bij tractaten bedongen, en de verkregen souvereiniteit van een groot gedeelte der Molukken,

¹⁾ Zij waren: JOHAN VAN GOCH, burgemeester der stad Zutphen, EWOUT VAN DER DUSSEN, out-burgemeester der stad Delft, ende JOACHIM LIENS, raet ende pensionaris der stad ende 't landt van der Tholen, 't samen gedeputeerden ter verg. van H.H. ende M. als afgezanten ende gedep. uit derselver vergaderinge, mitsgaders heere NOEL CARON, ridder, heer van Schonewalle, haeren ordinaris ambassadeur.'' En als gedep. der O. I. Comp. DIRK BAS en JACOB BORREL.

ons moest gewaarborgd blijven; doch men had aan het geduld van JACOBUS vooral te danken, dat, na eene ruim halfjarige negotiatie, de lang verwachte vereeniging der beide Compagniën, voor den tijd van 20 jaren, eindelijk den 7/17 Julij 1619 gesloten werd ¹⁾.

We willen hier het uittreksel van dat tractaat laten volgen, zoo als de hoogleeraar LAUTS in zijn meergenoemd werk het mededeelt.

De voornaamste bepalingen waren, behalve teruggave van wat men elkander wederzijds had ontnomen, onderlinge hulpvaardigheid enz., eigenlijk tweederlei.

A. *Over den handel.*

1. Gezamenlijke bepaling van den prijs van de peper te Bantam en elders op Java, waar alle andere handel aan ieder afzonderlijk zou vrijstaan.

2. Gezamenlijke handel in de Molukken, Amboina en Banda, doch een derde van den inkoop voor de Engelschen en twee derde voor de Nederlanders.

3. Gezamenlijk openen en vestigen van den handel op China, en wel gewapenderhand.

4. Gezamenlijke regeling van de inkoopsprijzen in Indie en de verkoopsprizen in Europa.

B. *Over het voeren van oorlog.*

1. Een raad van defensie, van iedere zijde vier leden; maandelijks het presidium te verwisselen; zitting te Bantam of Jacatra.

2. Twintig oorlogschepen, van iedere Compagnie de helft, in Indie in dienst te houden; de schepen van 300 tot 400 last, met 150 koppen en 30 stukken, van 8 tot 18 pond ijzer schietende; of en hoeveel kleinere vaartuigen van oorlog er bovendien zullen in dienst gesteld worden, zal de raad van defensie beslissen.

¹⁾ Mr. VREDE t. a. p., pag. 430.

3. De forten, blijvende in handen hunner tegenwoordige meesters, zullen, met name die in de Molukken, Amboina en Banda, met hunne garnizoenen onderhouden worden uit de opbrengst van een te heffen regt op den uitvoer.

4. De forten, die gezamenlijk vermeesterd worden, zullen gezamenlijk worden bezeten of verdeeld, en de forten, welke de Engelschen mogten noodig oordeelen voor zich te bouwen, »is goedgevonden dat deselve quaestie in surcheantie sal blijven voor den tijd van twee of drie jaren.»

De geschillen, die onverhoopt tusschen de beide natiën mogten ontstaan, hetzij in den raad van defensie of elders, moesten ter beslechting aan het oordeel onderworpen worden der beide Compagniën, of des noods van den Koning en de Staten-Generaal ¹⁾.

Zouden werkelijk zulke bepalingen in staat zijn geweest om een einde te maken aan de geheime vijandelijkheden, intusschen in een openlijken strijd uitgebarsten? De ondervinding zou weldra hierop het antwoord geven. Doch onbegrijpelijk mag het heeten, hoe het zoozeer geroemd staatkundig doorzigt onzer staatslieden van die dagen voorwaarden konde goedkuren, waarin klaarblijkelijk het belang van onze Compagnie, van onzen Staat, bij dat van Engeland werd achtergesteld, en dat wel in een tijd, toen Nederland meer dan ooit bij magte was zijne regten te handhaven en zijne belangen krachtig voor te staan. Doch welligt was — behalve de Engelsch-gezindheid te 's Hage na den val van OLDENBARNEVELT — het slecht begrepen eigenbelang der Compagnie ook hier weder in 't spel. Eerlang toch zou de tijd van het eerste octrooi verlopen zijn, en zou dan niet, zoo meende welligt de Compagnie, het natuurlijk gevolg van eene vereeniging der beide Compagniën voor 20 jaren dit zijn, dat haar octrooi, waarvan de billijkheid hoe lang zoo meer werd betwist, door de Staten zou worden ver-

¹⁾ LAUTS, 1^e deel, 10^e hoofdstuk.

lengd, zoodat het monopolie haar voor jaren weder werd verzekerd? Het zou dan een treurige hulde zijn aan de geslepen staatkunde onzer kooplieden, in wier listig gesponnen net ook gezanten schijnen verward geraakt te zijn.

Onder geleidende missive, dd. Londen 30 Julij 1619, werden de stukken betreffende het accoord, met het Engelsche schip *The Bull* den 16 Augustus naar Indie gezonden, terwijl het berigt van onze overwinningen, zooals de verovering van Jacatra, inmiddels door REAEL naar het vaderland werd overgebracht.

Men zou verwachten dat de bewindhebbers, na het vernemen dier gunstige berigten, eenigzins berouw hadden getoond over het door hen gesloten accoord. Maar het tegendeel had plaats. Zoo weinig zagen de bewindhebbers het ongerijmde der vereeniging in, dat zij in Februarij 1620 in een brief aan COEN verklaarden, uit al het gebeurde des te beter bespeurd te hebben »hoe dienstig en hoe noodig het was geweest eenige vriendschap met de Engelschen te maken”, terwijl den 1 Mei van dat jaar een brief aan COEN werd toegezonden, van den volgenden dubbelzinnigen en onverklaarbaren inhoud:

»De goede alliantien, die tusschen Engeland en de Vereenigde Nederlanden *zoo lange jaren zijn gecontinueerd*, is daarom ons sinceer en ernstig begeeren, dat bij alle middelen en correspondentie (gelijk wij UEd. bij diverse onze voorgaande hebben verzocht) UEd. wederom zal helpen vernieuwen en doen floreren de goede genegenheid en affectie, die tusschen *zoo na gelegen vrienden* en bondgenooten behoort te wezen; goed regard nemende, dat het contract in al zijne poincten en artikelen ten volle worde geobserveerd en dat wij door de Engelschen niet worden verkloekt; doch zult in geenerhand maniere toelaten, of dat de oorlog tegen hen worde gecontinueerd of om eenige disputen en differentiën (die voorvallen kunnen), op nieuw worde aangevangen, maar alle occasiën en beginselen van dien vermijden, alzo het voordeel van de Compagnie met

wijsheid en discretie bij UEd. kan worden bewaard, en dienaangaande zoodanig order gesteld, dat wij in onze geregtigheden met belcefdheid en voorzigtigheid mogen worden gemainteneerd, die anders door hardheid en dadelijkheden zouden kunnen verloren gaan, tot spot onzer gemeene vijanden en ontallijke schade der ingezetenen dezer Vereenigde Provinciën." ¹⁾

Men zal de gewaarwording begrijpen waarmede COEN het tractaat der vereeniging vernam. Hij, die altijd met rusteloozen ijver gewerkt en gestreden had tegen den invloed der Engelschen in Indie en de verdrijving van den najverrigen mededinger als eene levensquestie voor onze vestiging en als het eenige middel beschouwd had tot handhaving van ons gezag, zou nu, ten gevolge van dat tractaat, met zijn doodvijand beraadslagen over de vereenigde belangen der beide natiën. Zoo doende moesten zijne groote talenten dienstbaar gemaakt worden ten voordeele van een vijand, die zelf, van zijne zwakheid overtuigd, niet in staat zou geweest zijn, door krachtige en geoorloofde middelen, weerstand te bieden aan den moed en het beleid van den grondvester van het Nederlandsch gezag in Indie.

COEN kon zoo spoedig niet besluiten den vrede af te kondigen. Met gemeen advies van den Raad van Defensie had die afgekondiging eerst plaats den 9 Junij 1620.

Ofschoon inderdaad overtuigd dat, door het tractaat de »victorie infructueus, 't goede progres weerhouden worden zal ende te dugten is, dat het den Staat der Vereenigde Nederlanden meerder onlust en den handel op Indien veel twist, tweedragt en groote schade veroorsaeken sal," ²⁾ gold bij COEN het voorschrift der H.H. XVII als wet en ging bij hem pligt bovenal. Hij kon dus in zijn brief van 26sten 1620 aan de bewindhebbers schrijven: »Van den eerste af,

¹⁾ Dezen last herhaalden zij bij brieven van den 16den Junij en van den 9den September 1620.

²⁾ Mr. J. A. VAN DER CHIJS, de Nederlanders te Jacatra, pg. 189.

nadat de tijding van UEd's accoord bekomen hadden, hebben wij d' Engelsche natie zeer minnelijk bejegend, alle behoorlijke eer en deugd bewezen"; doch hij laat er op volgen: »het schijnt, dat wij met goed doen niet voldoen kunnen. Al krakende zal de wagen voortgaan totdat hij in 't regte spoor zij", doelende op het onmogelijke en onhoudbare van eene wederkeerige goede gezindheid. »'t Is geen wonder, dat het d' Engelschen hard valt in Indie te wonen, daar waar wij 't hoogste gebied hebben: derhalve zullen wij ook niet nalaten met goeden lankmoed behoorlijke discretie te gebruiken om d'onlust van onze vrienden, zooveel mogelijk is, te verzoeten en allengskens naar behooren te gewinnen."

Zonder COEN van onopregtheid te beschuldigen, zal het hem veel moeite gekost hebben om zich in zulk een verzoenenden geest uit te laten; terwijl hij reeds bij de eerste regeling, tot ten uitvoerlegging van het tractaat, de ervaring had opgedaan, hoe onhandelbaar de Engelschen waren en hoe zij weder aanleiding tot nieuwe grieven gaven. De gevolgen, die vooruit te zien waren geweest, bleven niet achter.

Allerlei »praktijken en disputen" gaven alleen werk genoeg aan de H. I. Regering. Voortdurend rezen er moeilijkheden; vooral bij gecombineerde togten ¹⁾, waarvan de Engelschen wel de vruchten, niet de lasten wilden dragen. »Ontlast ons van de Engelschen.... Beschikt ons zoo groote menigte van geld, dat wij hen van de bank mogen dringen eer zij het ons doen, want voorzeker daarnaar trachtende zijn; uwe goede meening en sinceriteit kan ons niet hoeden" ²⁾.

¹⁾ Hoe genegen ons de Engelschen waren blijkt, dat zij bij eene gecombineerde expeditie tegen de Spanjaarden, zich niet schaamden te zeggen »dat (zij) op koopvaardij en niet ten oorlog gehoord zijn en dat (zij) liever tegen ons dan tegen de Spanjaarden willen vechten". COEN aan de XVII, 20 Dec. 1621.

²⁾ COEN aan de XVII, 16 Nov. 1621.

Het pleit ongetwijfeld voor het staatkundig doorzigt van COEN, dat hij inzag, dat de Engelschen wanneer zij de kans schoon meenden te zien ons »van de bank» zouden dringen, en het mag geen al te gewaagde onderstelling heeten, dat zij van dat plan welligt reeds zwanger gingen, toen zij met zooveel aandrang eene vereniging tot stand trachtten te brengen, waardoor, met het oog op beider stelling in Indie, de Engelsche Compagnie alleen gebaat, de onze daarentegen slechts benadeeld kon worden. COEN moest nu meer dan ooit op zijn hoede zijn. Geen wonder, dat ook hij alle middelen in het werk stelde, om een gevoelligen slag toe te brengen aan den trotschen Brit, die altijd achterbleef waar het aankwam op gemeenschappelijk handelen en steeds de plannen van COEN trachtte te dwarsboomen, met het kennelijk doel alleen om onze magt in Indie te ondermijnen. COEN achtte doortastende maatregelen noodig om zich van zijn schijn-bondgenoot te ontslaan en weder alleen, in 't belang der bewindhebbers, op te treden. Hij wachtte slechts op eene geschikte gelegenheid daartoe, die zich gelukkig weldra opdeed en waarvan hij meesterlijk partij wist te trekken.

Reeds dikwijls had COEN bij den Raad van Defensie aangedrongen op eene gecombineerde expeditie, tot tuchting der trouweloze Bandanezen. De Engelschen waren eindelijk wel genegen, »om eenig exploit met ons te doen,» maar hun scheepsmagt was niet voldoende, om voor hun helft deel te nemen in den gemeenschappelijken togt. COEN, die dit vooruit gezien had, maakte van deze schoone gelegenheid gebruik, om zonder hulp der Engelschen, met een talrijke vloot naar Banda te stevenen ¹⁾, en zich vóór zijn vertrek naar Patria, »tot een eerlijk afscheid uit Indie,» van Banda voor goed te verzekeren. Ondanks de trouweloze handelwijze van eenige Engelsche leden van den Raad van Defensie, die den vijand van

¹⁾ Den 13 Januarij 1621.

COENS plannen intusschen hadden onderrigt ¹⁾, gelukte het hem, Banda en eenige omliggende eilanden volkomen te onderwerpen, en de Staten-Generaal, als wettig soeverein, voor eeuwig bij contract te doen erkennen. Volgens de woorden van het tractaat hadden de Engelschen, uit gemis aan samenwerking in dezen, geen regt, om aanspraak te maken op de helft der voordeelen dezer overwinning, zoodat met regt Banda als de eerste Nederlandsche kolonie kan beschouwd worden.

Intusschen waren op nieuw ten onzen nadeele de lasterlijkste geruchten naar Engeland overgebracht, welke wederom aanleiding gaven tot het indienen van klagten bij de Republiek, van wege het Engelsche gouvernement. Jaar in jaar uit togen, ter vereffening dier geschillen, kostbare gezantschappen naar Engeland, die meestal onverrigter zake en onvoldaan naar het vaderland terugkeerden.

Weldra deed zich een feit ²⁾ op, dat daartoe stof in overvloed gaf, en zijn aanleiding vond in de ontdekking eener zamenzwering. Uit de mededeeling van een Japannees bleek het, dat de Engelschen op Ambon, aan wier hoofd stond een zekere GABRIËL TOWRSON, in vereeniging met eenige getrouwe Japannezen, van plan waren alle Hollanders, aldaar gevestigd, te vermoorden. Dit had ten gevolge, dat de gouverneur van Ambon, HENDRIK VAN SPEULT, na kort geding 14 Engelschen, 11 Japannezen en een Portugees deed ter dood brengen. Dit feit, in de geschiedenis bekend onder den naam van *Ambonsche moord*, veroorzaakte de verwijdering der Engelschen uit de Molukken en grootendeels ook uit Batavia. Deze Ambonsche moord, zeker niet in alle opzigten te regtvaardigen ³⁾, bragt aan den abnor-

¹⁾ Ook leenden de Engelschen aan de Bandanezen vier kanonnen, om aan de Hollandsche schepen den doortogt af te snijden.

²⁾ Door VALENTIJN, AITZEMA en WAGENAAR tot in de fijnste bijzonderheden medegedeeld.

³⁾ Zie het oordeel van een tal van schrijvers over den Ambonschen moord, medegedeeld in de Dissertatie van L. C. D. VAN DIJK: *Historia*

malen toestand der Vereenigde Compagniën een gevaarlijken slag toe, en werd meer dan een vierde eener eeuw het twistpunt der Engelsche en Nederlandsche diplomatie, waarin de netelige questie over het den Engelschen wederregtelijk onthouden eiland Poeloe-Run ¹⁾ een niet minder belangrijke rol speelde, daar zij voor de ligtgeraaktheid der Engelsche regering meer dan eens de schijnbare grond was voor een oorlog met de Republiek. »Voorzeker,» zegt de heer HAGEMAN ²⁾, »heeft eene overeenkomst nimmer tot zulke droevige gevolgen aanleiding en oorzaak gegeven, als het traktaat van 1649, gesloten tusschen de Engelsche en Hollandsche Oost-Indische Compagniën; en men vraagt zich af, of dat monument van ultramonopolie, dat zoowel over den Indischen kultivateur, als over den Europeschen gebruiker gebied zou voeren, niet eene kwalijk berekende alliantie was, waarvan de onbestaanbaarheid reeds was voorzien, en de uitvoering, door tegenwerking van beide kanten, ten volle was berekend bij de bewerkers. Maar die vooruit berekende onuitvoerbaarheid scheen onverschillig te zijn voor de staatsdienaars van JACOBUS I, wier bezigheden met het onderzoeken van de regten des konings en des volks, de geschillen in het Oosten onopgemerkt lieten. De handel, die bij de Hollanders onder alle twisten en scheuringen nimmer uit het oog verloren werd, was in de oogden der Engelsche bewindsmannen van te geringe schatting, om niet achter te liggen bij de binnenlandsche bur-

inquisitionis in delicta, a Praefectis atque officialibus in India cum Orientali tum Occidentali commissa. 1847, Traj. ad Rh.

¹⁾ Bij kleine tusschenpoozen waren reeds vóór de vereeniging der beide Compagniën Poeloe Ai en Poeloe Run nu eens in handen der Engelschen, dan weder in die der Hollanders geraakt. Bij den vrede van Westminster (5 April 1654) werd aan de Engelschen de teruggave beloofd van het eiland Run. Moeijelijkheden, van weerskanten gerezen over de overname, lokten verschillende bijeenkomsten tot vereffening uit, o. a. in 1662 en 1664.

Na een vrij onrustig bezit, stonden de Engelschen in 1667, bij den vrede van Breda, het eiland Run voor goed af.

²⁾ T. a. p., pag. 337.

gerlijke en godsdienstige geschillen, aan welke allerlei schoolse spitsvondigheden voedsel gaven."

In Indie zelf werden intusschen de brooze grondslagen, waarop het gebouw der Compagnie nog rustte, door het beleid en energiek bestuur van flinke gezaghebbers meer en meer bevestigd. Onder dezen bekleedt, na COEN, ANTONIE VAN DIEMEN een zeer eervolle plaats. Tot stelregel genomen hebbende, dat »krijgszaken snelle vaardigheid vereischen," was hij een waardige volger van den dapperen en voortvarenden COEN. Hij nam dan ook een krachtig aandeel aan de voltooiing van het gebouw, door dezen op hechter gronden gevestigd, zoodat hij aan de bewindhebbers het blijde vooruitzicht kon openen, dat zij weldra de »equipage uit Europa," zooals de toezending van schepen en wapenen, zouden kunnen verminderen; een bewijs, dat het worsteltijdperk met de Europesche en inlandsche vijanden, dat een halve eeuw ruim had geduurd, en waaruit het Nederlandsch gezag langzamerhand zegevierend te voorschijn trad, zijn einde nabij was.

Na den vrede van Breda vinden we de Engelschen eigenlijk alleen in Bantam, zonder merkbaren invloed: zij hadden er in 1680 weder een nieuw kantoor gevestigd, dat zich op een langdurig bestaan niet mogt beroemen, ten gevolge van den toenmaligen inwendigen toestand van Bantam. Te dier tijde bestond tegen den sultan aldaar onder de bevolking een oproerige geest, die, aangewakkerd door diens zoon, al spoedig de verdrijving van den ouden sultan, en de verheffing van den zoon tot die waardigheid, ten gevolge had.

De Hollanders wisten van hem den alleenhandel in peper te verkrijgen, met uitsluiting der Engelschen, die daarom den ontroonden sultan in zijn plan versterkten, om den verloren troon te herwinnen. Toen deze, door de Engelschen ondersteund, voor Bantam verschenen was, en weldra de stad had verwoest, verzocht en verkreeg de jonge sultan hulp van Batavia, waardoor hij in staat gesteld werd.

zijn vader voor goed te verdrijven. De Engelschen moesten nu, wegens de verleende hulp, Bantam verlaten. De Hollanders daarentegen verkregen, in plaats van de geëischte schadevergoeding in geld, als belooning voor hunne diensten, den uitsluitenden peperhandel, en de contractuële verzekering tevens, dat de sultan aan geen vijand der Hollanders bijstand of schuilplaats zou verleenen ¹⁾; zoodat nu in Westelijk Java, even als kort te voren in Midden en Oostelijk Java, ten gevolge van tractaten met den keizer van Mataram gesloten, de alleenhandel der Hollanders verzekerd was.

Het is onnoodig, met het oog op het onderwerp van ons proefschrift, verder de geschiedenis te volgen van onze vestiging in Indie, die wel benijd, echter gedurende het verder bestaan der Compagnie nimmer meer zoo fel bestreden werd; noch ook langer stil te staan bij de roemvolle tijden, waarin onze voorvaderen, vooral mannen als de eerste bewindvoerders, met ontzaggelijken moed, beleid en volharding zich wisten staande te houden, te midden van vijanden, en nog erger van schijnvrienden, die, van alle kanten toegestroomd, zoo gaarne de jeugdige, doch geenszins zwakke krachten hadden ondermijnd der kleine Republiek, die, elk gevaar trotserende en elke hinderlaag, door list en verraad gespannen, ontwijkende, tot een invloed en magt zich wist te verheffen, welke haar in staat stelde overal het regt te beschermen en aan vorsten en volken de wet voor te schrijven.

¹⁾ Zie DEBOIS, Vies des G. G., pag. 237—239. — En over het aandeel, dat zekere JACQUES DE ROY in dien oorlog had, zie men: VAN DIJK, Dissertatie, pag. 38.

§ 4. DE KOLONISATIE-PLANNEN TIJDENS
DE COMPAGNIE.

Onder het krachtig bestuur van den Landvoogd COEN, beantwoorde Batavia weldra aan de grootsche verwachtingen, die de bewindhebbers van eene dergelijke vestiging hadden gekoesterd. Batavia, langzamerhand op Europesche leest geschoeid, werd de zoo zeer gewenschte stapelplaats, waarheen de Indische producten in overvloed ter markt werden gevoerd, ten einde de schepen der Compagnie dadclijk van retourvrachten te kunnen voorzien.

Justitie en magistratuur, door COEN op uitnemende wijze geregeld, maakten Batavia al spoedig tot eene Europesche maatschappij, die, hoezeer wel geordend, echter het eigenlijk element van haar bestaan nog grootendeels miste. De Europesche bevolking toch bestond alleen uit dienaren der Compagnie, die, na hun verbonden tijd, deels naar het vaderland terug keerden, deels in Indie bleven, om als vrije burgers de schrale vruchten te genieten van den hun, onder zeer beperkende bepalingen, toegestanen vrijen handel. Zij dus, die geen dienaren der Compagnie of ook vreemdelingen waren, werden van dat voorregt uitgesloten, en moesten, onder naauwlettend toezigt gesteld, zich voegen

in het knellend keurslijf van het monopoliestelsel, dat geen mededinger, wien ook, naast zich dulden kon.

De burgerstand, de kracht en kern eener maatschapij, was op die wijze in Indië onbestaanbaar, hoezeer ook de vermeerdering van het Europeesch element als een magtig bolwerk tegen elken vijand wenschelijk en noodzakelijk geacht werd. Daardoor deed zich al spoedig het gemis van nijvere handen gevoelen, waarin de bewindhebbers trachtten te voorzien, door »uit andere landen en principalijk eenige familiën van de Chinezen te krijgen, en te verwilligen, om in dezelve eiland (Molukken) hunne residentie te komen nemen, alzoo de Chinezen een industrieus, naarstig en ongewapend volk zijn" ¹⁾

COEN begreep het nadeel van dit gemis volkomen en had daarom onophoudelijk aangedrongen bij den Raad der XVII tot het afzenden van Nederlandsche volkplanters. De eerste pogingen daartoe mislukten geheel, omdat men in die kolonisatie tevens een middel had gezocht om de Republiek van de slechtste elementen te zuiveren. Wel werden mannen en vrouwen naar Indië gezonden, doch COEN moest van hen getuigen, dat »het een goddelooze hoop was, die veel moeite gaf, en waarvan eenigen zich slimmer aanstelden dan de onredelijkste dieren." Hij verzocht dus om *cerlijke* en *bekwame* lieden met hunne vrouwen. Ook stelde hij voor »om 400 à 500 meijskens en meer van omtrent 40 à 12 jaren oud, onder opzicht van bejaarde en geschikte lieden, uit de Godshuizen naar Indië op te zenden." Na zijn terugkomst in het vaderland in 1623 drong hij met hernieuwde kracht daarop aan en werden door hem zelfs de volgende belangrijke voorstellen gedaan om Nederlandsche gezinnen naar Indië te lokken. Hij stelde namelijk voor:

¹⁾ Ordonnancie en instructie voor den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indië, van den 22 Augustus 1617 bij MR. MIJER, Verzameling enz. art. 74.

1°. dat alle bedienden van de Compagnie naar Indie zouden medenemen hunne vrouwen en kinderen;

2°. dat aan een ieder zou vrijstaan om met zijn eigen schip of schepen onder den eed, artikelbrief, voorwaarden en licentie van de Compagnie naar Indie te varen, medenemende al zulke waren als door de Compagnie zouden worden toegelaten, en

3°. dat het aan *alle inwoners* van Batavia, Amboina en Banda vrij zou staan met hunne schepen en hunne kapitalen voor zich zelve in 't bijzonder, negotie te drijven, hetzij in eenige kwartieren van Indie, of ook overal waar zulks het meest geraden zou wezen, mits dat zij geene retouren naar Nederland of Europa zouden zenden, maar hunne waren verkoopen aan de Nederlandsche Compagnie tegen vast bedongen prijzen ¹⁾.

Jaren lang, doch zonder resultaat, maakten deze belangrijke voorstellen van den man, die zoo volkomen bekend was met den toestand van Indie en hare behoeften en de belangen der Compagnie zoo waardiglijk behartigd had, een punt van beraadslaging uit van den Raad der XVII ¹⁾. Wel hadden de bewindhebbers reeds vroeger besloten, »den particulieren en vrijen, doch met redelijke conditie gelimiteerden binnenlands-handel in de Indien, toe te laten aan degenen, die, hunnen verbonden tijd wel en getrouwelijk uitgediend hebbende, hetzelfde aan den Gouv.-Generaal en Raden van Indie zullen verzoeken" ²⁾; doch zoo ver te gaan als coen, die beperkten vrijen handel aan alle inwoners wilde toegestaan hebben, dus ook aan vrije lieden, die niet in dienst der Compagnie waren geweest of vreemdelingen waren, scheen een te groote inbreuk op het uitsluitingssysteem der H.H. Majores.

Deze particuliere en vrije handel aan gewezen dienaren

¹⁾ Zie het verslag aan den Koning, uitgebragt door de Staats-Commissie op het adres van P. H. VAN VLISSINGEN en negen anderen, uitgegeven op last van den Minister van Kolonien, bijlage F.

²⁾ Art. 56 en volgg. van bovengenoemde ordonnancie.

toegestaan, werd aan zeer knellende banden gelegd. De vrije kooplieden waren verplicht hunne »continuele residentie en woningen te houden in de *Malye*, in de vallei van het kasteel van *Amboina*, in *Neira*, *Poeloe-Aij*, of zoodanige daaromtrent gelegene eilanden en plaatsen als hun door den Gouverneur-Generaal en Raden van Indie *geconsenteerd* en *belast* zou worden." Tot die zelfde plaats werd ook de vaart en handel beperkt. Dat juist de genoemde plaatsen hun tot residentie werden aangewezen, heeft zijn grond in het toezigt en gezag der regering, toenmaals nog in de Molukken grootendeels gevestigd, waaraan zij onderworpen waren. In tijd van nood moesten zij militaire diensten te water of te land verrigten. Slechts in bepaalde goederen en nimmer met den vijand, Engelsche, Fransche of andere vreemde natiën, mogten zij op verbeurte van lijf en goed handel drijven. Zonder toestemming van den Gouverneur-Generaal mogten zij zich niet in 't huwelijk begeven met een Indiaansche vrouw, ofschoon dergelijke huwelijken overigens volkomen in den geest waren der Compagnie. Eenige jaren vroeger toch (in 1614) schreven bewindhebbers aan den Gouverneur van de kust van Coromandel, dat men te Paliacatte zoo min mogelijk garnizoen moest houden, terwijl men moest zien »'t zelve met der tijd door d' inwoonderen zelve en *d' aliantie van de vrouwen* aldaar te verzekeren en alzoo allengs tot een goede kolonie te brengen anders worden de middelen van de Compagnie overal in kosten geconsumeerd." ¹⁾

Het kon niet anders of de verschillende belangen der Compagnie kwamen voortdurend met elkander in strijd. Vermeerdering der bevolking, zoo geschikt tot handhaving van het Nederlandsch gezag, werd verhinderd door den najve-

¹⁾ Zie Mr. L. C. D. VAN DIJK: Zes jaren uit het leven van WEMMER VAN BERCHEM, waar tevens vermeld wordt hoe ook VAN BERCHEM aan BOTH geschreven had, dat huwelijken tussehen officieren en soldaten met inlandsche vrouwen, volgens hem, »'t eenige middel is, daarmede wij Indie moeten houden en maintineren."

rigen geest van uitsluiting, waarin de Compagnie aan den anderen kant haar bestaan en bloei meende te zien. Het eene belang stond het ander in den weg: van daar de middenweg, maar niet de juiste, welken de Compagnie steeds heeft bewandeld.

Dat de Compagnie aan gewezen dienaren den vrijen handel toestond, geschiedde, zoo als het heette, *uit gunst*, en werd als een *beneficte* beschouwd. Het mag een bewijs geweest zijn van de welwillendheid der Compagnie jegens hare dienaren, maar meer ook niet. Wel degelijk had de Compagnie belang in het voortdurend verblijf in Indie, van gewezen dienaren, die, zonder eenige voordeelige vooruitzichten, welke de vrije handel hun alleen kon schenken, niet zeer geneigd waren om in Indie langer te blijven dan hun verbonden tijd; en dat de Compagnie werkelijk daarbij aan kolonisatieplannen dacht, blijkt vooral uit art. 72 van bovengenoemde ordonnantie van 22 Augustus 1617, waarbij »de Gouverneur-Generaal en Raden van Indie, *om de landen te beter met der tijd te peupleren*, aan degenen, die den vrijen handel verzoeken en zich daartoe te lande tot den huwelijken staat begeven, (zullen) mogen uitdeeling doen van eenige kokosboomen, als ook van eenig gedeelte in de geconquesteerde landen om te hunnen behoefte te cultiveren, te bouwen en vruchten daarvan te genieten, daar en zoo zijlieden ten dienste van de Compagnie zullen bevinden te behooren.”

Nu eens meer, dan weder minder traden die kolonisatieplannen van de Compagnie op den voorgrond. Hare politiek was daarin zeer weifelend. Naar een vast beginsel ging zij niet te werk. Als gevolg daarvan werd telkens de licentie tot het drijven van handel opgeheven en weder vernieuwd. Zoo besloot de Raad van XVII in 1627 om de generale negotie over te laten aan de Compagnie; in 1630, dat voortaan geen vrije handelaars meer zouden worden toegelaten, dan die van reis tot reis speciale licentie van Gouverneur en Raden van Indie daartoe verkregen

hadden ¹⁾; terwijl daarentegen in November 1631, nadat de zetel der Indische regering van de Molukken naar Batavia was overgebracht, de vrije handel weder werd toegelaten en zelfs uitgebreid tot *Pegu, Bengalen, Arakan, Patanie, Cambodja, Siam, Cochin-China, Solor, Makassar*, en voorts »dàár de Compagnie geen handel drijft.»

Ook werden huwelijken nu en dan door bruidsgiften bevorderd. Compagnie's dochters ontvingen 50 realen en aan getrouwde personen werden 20 realen uitgekeerd ²⁾. Deze bepaling werd weder opgeheven wegens te groote kosten en ook omdat de kolonisatie van Nederlandsche vrouwen geen duurzame vruchten opleverden, terwijl in tegendeel uit huwelijken met inlandsche vrouwen, »kloecke en robuste kinderen» werden voortgebracht ³⁾.

Het meest weifelend besluit vindt men in een brief van 19 September 1633 van H. H. XVII, waarin aan het bestuur in Indie was voorgeschreven, dat »als men vrije luiden wilde aanhouden, hun middelen moesten worden gesuppediteerd omme oerlijk met haar familie te kunnen leven, waarom Gouverneur en Raden *niet soe precis* aan de woorden der placcaten moesten inhereren, maar daarin, naar gelegenheid, ampliatie en limitatie moest worden gemaakt.»

In 1647 scheen de Compagnie den weg van stelselloosheid ten opzichte der kolonisatie te willen verlaten. De Raad van XVII had een concept opgesteld, waarin een beginsel omtrent vrije handel en het stichten van koloniën

¹⁾ Verslag aan den Koning, uitgebragt door de Staats-Commissie betreffende Europese kolonisatie in Indie, pg. 135.

²⁾ Art. 29 der Instructie voor HENDRIK BROUWER, bij Mr. MIJER t. a. p.

³⁾ Verslag aan den Koning, pg. 151. Den 17 September 1647 bepaalden de XVII echter om »tot voortzetting van koloniën vrouwen met hunne mans naar Indie te zenden,» terwijl tot bevordering van den landbouw aan de Kaap kolonisten derwaarts werden gezonden, waaronder ook Fransche refugiés, voornamelijk »die zich op den wijngaard en 't distilleren van azijn en brandewijn verstonden, — en wel vooraf 48 meiden.»

was uitgedrukt, en naar de H. I. regering gezonden, met last dat elk lid van den Raad van Indie zijn individueel advies daarover zou uitbrengen.

Eerst in 1651 kwamen deze adviezen in het moederland, waaronder dat van JOAN MAATSUYKER een eervolle plaats bekleedt. Hij begreep, dat vrije handel eene eerste voorwaarde voor het welgelukken van kolonisatie was, doch tevens, dat handelsvrijheid onmogelijk bestaan kon onder het stelsel der Compagnie, op wier regten en privilegiën, haar door het Octrooi verleend, noodwendig inbreuk moest gemaakt worden.

Algemeen wees men op het noodzakelijk vereischte in den kolonist, dat hij niet »bij de straat opgeraapt», maar integendeel een bemiddeld en zedelijk persoon moest zijn. Ook werd de landbouw en handwerksnijverheid als een voor de Compagnie onschadelijk en gewenscht middel van bestaan beschouwd voor den Europeschen kolonist, die evenwel de mededinging van den Chinees te vreezen had ¹⁾.

Daar het gevoelen der H. I. Regering omtrent deze belangrijke aangelegenheid eerst in 1651 ter kennis kwam der bewindhebbers, kon de generale instructie voor den Gouverneur-Generaal en Raden van 26 April 1650 niets bepaalds hieromtrent vaststellen, maar alleen het verzoek herhalen »om der Vergadering van XVII te laten toekomen consideratiën op het concept, dienende tot meerder vrijheid in de commercie voor de gemeene burgerij» ²⁾.

De bovengenoemde adviezen waren overigens van weinig beteekenis; er heerschte te groote verdeeldheid tusschen de Raden van Indie onderling om een vast stelsel te kunnen aanbieden. Eyncwel zijn ze niet zonder invloed gebleven

¹⁾ Reeds in de Patriasche Missive van 13 September 1635, had men den wensch uitgedrukt »dat de burgers te Batavia denzelfden handenaarbeid willen doen, dien zij in het Vaderland, om eerlijk aan den kost te komen, moeten doen en alzoo mogten leven met een affectie om daar te blijven en zich vast te stellen.» Mr. MIJER t. a. p., pg. 51.

²⁾ Mr. MIJER t. a. p. pag. 114.

op de handelingen der H.H. bewindhebbers. Den 14 September 1662 rapporteerden de Gedeputeerden van de Kamer Amsterdam ter vergadering der XVII, »dat de gemelde kamer, na voorafgaande examinatie van 't concept ende consideratiën daarmede vermeld, mitsgaders serieuze deliberatie over dat importante point gehouden, eyndlijk als haar advies had vastgesteld, dat men den binnenlandschen handel in Indie voor vrije luiden en burgers, in de steden, plaatsen en forten van de Compagnie nedergezeten zijnde, behoort vrij en open te stellen, verstaande op al zulke plaatsen en onder zoodanige reglementen, conditiën, restrictiën, als men zoude mogen goetvinden daarop te beraamen. Wijders dat men aan een ieder, hetzij alleen of met zijne familie, naar Indie passage met de schepen van de Compagnie behoorde te vergunnen, om haar in de voorschreven steden, forten of plaatsen daar te lande ter neder te stellen, mits voor haar transport onkostgeld betalende, volgens het reglement daarvan te concipiëren; dat men aan dezelve behoort te permitteren om, onder zekere recognitie, met zich te mogen nemen zoodanige gelden, hetzij goud of zilver, gemunt of ongemunt, item juwelen, als zij te rade zullen worden; zoo ook alle waren in geen volumen bestaande en waarin de Compagnie niet gewoon is te handelen, mits nevens de recognitie ook vragt betalende; item om zoodanige waren uit Nederland te mogen doen komen, item hun tegen redelijke prijzen schepen voor den binnenlandschen handel te verschaffen; en dat wijders aan deze personen zou kunnen worden toegestaan het verzenden of overbrengen naar het Moederland van alle juweelen, peerlen en andere diergelijke kostbaarheden.»

Den 16 Mei 1669 werd een reglement vastgesteld, op de kolonisatie op Ceylon, vooral door van GOENS, Gouverneur van dat eiland, uitgelokt. Het scheen den H.H. XVII nu ernst te zijn. In 1670 kwam een algemeen reglement in 't licht, volgens hetwelk, kolonisten naar de Kaap de

Goede Hoop, naar het eiland Mauritius, naar Batavia of naar het eiland Ceylon zouden mogen worden overgevoerd, »kostvrij, zooveel de schepen bergen kunnen" 1).

Jaren achtereen hield men zich trouw aan dit koloniatie-stelsel. Doch op den duur werd het te streng toegepast en te reglementair behandeld om goed te kunnen werken. Bij missive van 1684 klaagt VAN GOENS dan ook, »dat de gemeente wordt als de keel toegebonden en (is) onbekwaam d' Ed. Compagnie eenig voordeel toe te brengen, gelijk de ondervinding genoegzaam toont, dat alle ingezetenen zoo arm worden als wormen." Geen wonder dat de H.H. XVII in 1731, toen op nieuw gewezen werd op de voordeelen, die door de bebouwing van ongecultiveerde landen op Ceylon te verwachten waren, die zaak beschouwden »als eene opgewarmde huspot *de novo* wederom opgedischt."

Ook de bewoners van Batavia klaagden dat zij allen tot armoede vervielen en nauwelijks genoeg hadden om zelf rond te komen, veel minder met hunne vrouwen en kinderen.

De handel alleen, was in staat de kolonisatieplannen aan het doel te doen beantwoorden. Het toestaan van ongecultiveerde landen tot bebouwing, was niet voldoende voor den kolonist, om in zijn onderhoud te voorzien. Daarin was de concurrentie met den inlander onmogelijk, daar de landbouw dezen veel meer eigen is »om deselve te sustineren". Ook al nam de kolonist toevlugt tot het een of ander bedrijf, hij kon geen werk genoeg vinden, want alleen de Nederlanders, wier getal toen nog betrekkelijk gering was, hadden den ambachtsman noodig, »zijnde de inlanders meest allen bekwaam zich zelve te helpen »met ongelooftelijke kleine quantiteit van die dingen, die bij »den ambachtsman alhier (in Indie) kunnen gemaakt worden". Vooral niet onopgemerkt mogen we de ernstige vertoogen

) Mr. MEER pag. 40 l. a. p.

ten gunste der kolonisatie voorbijgaan, die de Gouverneur-Generaal VAN IMHOFF in zijn bekende Consideratiën aan de Kamer van XVII heeft nedergelegd ¹⁾.

Op het rapport van eene Commissie, benoemd tot onderzoek, besloot de Kamer »om het leven te Batavia goedkoop te maken, door middel van die Colonie beter dan tot hiertoe te bebouwen; op yder schip eenige luiden, dog niet boven de 10 stuks, zoo mannen als vrouwen, twee kinderen onder de 14 jaren, voor één persoon gerekend, die kundigheid van den landbouw hebben, naar Batavia transport te verleenen, voor den kost dienstdoende.” Verder bepaalde zij: »dat, om sulke luiden daartoe te animeren, en, tot Batavia gekomen zijnde, in staat te stellen, de Hooge Indische Regering sal werden gequalificeerd aan die luiden gedurende de eerste vijf jaren eenige penningen jaarlijks te furneren, al was het zelfs tot 100 rijksdaalders toe, om ploegen, draagbeesten met de noodige gereedschappen daartoe aan te schaffen en daarvan zich zelve middelerwijl te voeden; mitsgaders die luiden nog drie jaren daarna zonder genot, interest of uitkeering te laten blijven, en na verloop van dien tijd op ijder boerenplaats affecteren eene jaarlijksche belasting van vijftig rijksdalers; dat, om in die culture en bebouwing der landen zoo spoedig doenlijk progressen te maken, de Hooge Regering sal werden gerecommandeerd eene preuve te nemen, of zij daartoe geen bequame en kundige luiden in Indie kan vinden, die men vertrouwt, dat onder 's Compagnie's dienaren wel te vinden zullen zijn.”

Aan VAN IMHOFF zelf werd de uitvoering van dit besluit opgedragen. Ofschoon onder zijn bestuur de particuliere vaart en handel, wegens vrijgevinger bepalingen, bloeide, zoo was deze kolonisatie toch eigenlijk op den *landbouw*

¹⁾ Te vinden als bijlage in het werk van J. P. J. DU BOIS »Vies des Gouverneurs-Généraux.” In zijn XV Consideratie zet VAN IMHOFF de voordeelen vooral uiteen van kolonisatie en van eene uitbreiding der stad Batavia.

gegrond, en in zoover week dus de Raad van XVII af van haar vroeger stelsel, dat meer op handel en nijverheid steunde.

De rapporten van VAN IMHOFF gaven geen blijk, dat de eerste pogingen met gelukkigen uitslag bekroond werden. Hij weet dit aan de weinige Nederlandsche kolonisten, die zich op bovengenoemde voorwaarden naar Indie begaven, waarom hij aan de Kamer van XVII voorstelde om in verschillende landen van Europa bekend te maken »hoezeer verlegene familiën te platten lande in Indie den kost en meer dan dat door den tijd en vlijt kunnen vinden.»

Ook dit voorstel, door de Kamer goedgekeurd, verkreeg geene resultaten van belang. VAN IMHOFF mogt de vrucht van al zijne pogingen niet tot rijpheid zien komen; zijn dood in 1750 belette hem, verder in het belang van Moederland en Indie werkzaam te zijn ¹⁾. Ook in dit opzigt, gelijk in zoo menig ander, vond VAN IMHOFF een gelukkig opvolger in den Gouv.-Generaal MOSSEL, ofschoon ook deze het werk van zijn voorganger niet bekroond zag. Uit de rapporten blijkt, dat terwijl de kolonisatie, door hem voortgezet, werkelijk wel gelukte, zij echter, door allerlei onheilen, door een verraderlijken overval van den kant der inlanders, geen spoor meer achter liet. De tijd van proefneming was daardoor te kort geweest, om te durven aannemen, dat zij op den duur die vruchten kon opleveren, die men er welligt ten onrechte van ver-

1) Niet altijd evenwel stond bij VAN IMHOFF dat belang op den voorgrond. Zijn »verregaand pligtverzuim» tijdens den Chineschen opstand gaf aan VALCKENIER aanleiding, om hem geboeid naar Patria op te zenden. De luisterrijke ontvangst, hem door de heeren bewindhebbers bereid bij zijn aankomst hier te lande, heeft welligt aanleiding gegeven tot de sympathie, welke bij de geschiedschrijvers voor VAN IMHOFF bijna algemeen wordt aangetroffen.

Zie het oordeel van een tijdgenoot over VAN IMHOFF, ARIJ HUIJZERS, in het Leven van Reinier de Klerk, Amsterdam 1792. Over zijne onwettige pogingen tot smokkelhandel op Zuid-Amerika, zie men LATTS, deel III.

Zie daarentegen Dr. W. R. VAN HOËVELL, Batavia in 1740, die de regtschapenheid van VAN IMHOFF in geenen deele betwijfelt.

wachtte. Waar toch de kolonist, bij den invoer van het particulier landbezit, waarop de kolonisatie-plannen moeten gebouwd zijn, als landbouwer optreedt, daar moet hij waarborgen hebben voor zijne vrije beschikking, en voor het verkrijgen van den hoogst mogelijken prijs zijner producten. De vrije handel, het schrikbeeld der O. I. Compagnie, kon hem die waarborgen alleen schenken, doch zoo lang het monopolie der Compagnie een hinderpaal bleef voor die meerdere vrijheid, zoo lang moesten ook de kolonisatie-plannen, op den landbouw gevestigd, schipbreuk lijden.

Overigens heeft men het mislukken der kolonisatie-plannen in andere oorzaken gezocht, zoo als in het klimaat, als zou dit voor den werkzamen Europeaan nadeelig, en tot zijne voortplanting ongeschikt zijn.

De ontzettende sterfte, vooral onder het bestuur van VAN IMHOFF EN MOSSEL, dus tijdens de kolonisatie-plannen, heeft zeker het hare ook bijgedragen tot mislukking niet zoo zeer, maar wel tot mindere zucht, om als kolonist op de door de Compagnie gestelde voorwaarden naar Indie te gaan. De oorzaken dier sterfte meende men te zien in de ongezondheid van Batavia, welke eerst sterk verminderde, toen onder den Gouv.-Generaal VAN OVERSTRATEN de bevolking der stad zich grootendeels meer landwaarts in verplaatste; doch eigenlijk eerst sedert de doortastende maatregelen van DAENDELS heeft Batavia zich grootendeels van die smet kunnen zuiveren ¹⁾. Ook velerlei ondeugden, waarmede de Indische maatschappij toen ter tijd vooral behebt was, eischten hare slagtoffers. Uit haar ontstond die toomelooze weelde, welke niet ten onregte als een *pestziekte* werd beschouwd, waaraan eerst na menige poging, om haar tegen te gaan, eindelijk de Gouv.-Generaal MOSSEL, in 1754 eenigzins paal en perk wist te stellen ²⁾.

¹⁾ Zie de bijdrage tot de medische topographie van Batavia door Dr. P. BLEEKER, in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, jaargang 1842 en volgg.

²⁾ DU BOIS, t. a. p., pag. 349.

Zonder in de voor- of nadeelen te willen treden, of eene Philippica te willen houden tegen de voorstanders eener Europesche kolonisatie in Indie, hebben we gemeend de vroegere plannen kortelijk te moeten aanstippen, omdat ze te zeer in verband staan met ons onderwerp, terwijl we verder bij de historische behandeling der verordeningen, betrekkelijk de aankomst en het verblijf in Indie, nog gelegenheid zullen vinden, om ook de pogingen te volgen, na de ontbinding der O. I. Compagnie tot kolonisatie in het werk gesteld.

HOOFDSTUK II.

Het regt van verblijf in Nederlandsch-Indie.

§ 1. GESCHIEDKUNDIG OVERZIGT VAN DAT REGT.

Niet ten onrechte heeft men dikwijls gewezen op Nederland, als het land der gastvrijheid bij uitnemendheid. De geschiedenis staaft deze bewering volkomen. Van de vroegste tijden af toch werden de poorten onzer steden voor elken vreemdeling, wie hij zijn mogt, welwillend geopend en hij met open armen ontvangen, waar de overheid de belangen der stad meende bevoordeeld te zien door de opname van krachtige maar vreemde elementen. Overtuigd, dat juist zij, die wegens de verdrukking van het geloof of om de knellende banden, waarin de geest op welk gebied ook werd gekluisterd, hun vaderland verlieten, niet het minst aanspraak mogten maken op een onthaal, dat in het land der vrijheid iederen verdrukte welkom moest zijn, zoo wist men hunne belangen dienstbaar te maken aan die der burgers; en, al mogt die welwillendheid jegens den vreemdeling soms haren oorsprong niet vinden in zuivere vrijheidsbegrippen, zoo liet men het eigenbelang gelden en nam men den vreemdeling, of liever het vreemd kapitaal, in welken vorm ook, dat hem vergezeld, in het welligt wat al te zeer geprezen land der gastvrijheid gaarne op.

Het begrip van vreemdeling was onder de grafelijke regering en na de Unie van Utrecht, tijdens de Republiek, ruimer dan tegenwoordig. De bewoners van de eene provincie werden als vreemdelingen beschouwd in de andere zoodat van het tegenwoordig staatsregtelijk begrip toenmaals geen sprake was. Niet alleen dat dit onderling in de Vereenigde Provinciën het geval was, ook Nederlanders in de koloniën geboren, werden als vreemdelingen beschouwd; en het voorbeeld is niet zeldzaam, dat personen in Oost-Indie uit Nederlandsche ouders geboren, als vreemdelingen hier te lande werden beschouwd. En al mogt soms door de Staten in een anderen geest zijn beslist, toch wendde men zich in zulk een geval meestal tot hen, om, ten einde alle moeilijkheden te vermijden, brieven van naturalisatie te erlangen ¹⁾.

De eigenaardige toestand in Indie tijdens de Compagnie, sloot de toepassing van dien gastvrijen geest onzer voorvaderen aldaar geheel en al uit; hoe geneigd ook tot opname van eene krachtige burgerij, moest de Compagnie telkens bepalingen in het leven roepen, die de aankomst en het verblijf zelfs van landgenooten zeer beperkten, zoo als we boven reeds met een enkel woord zagen.

Voor dat we nu overgaan tot de verdere mededeeling der bepalingen omtrent dat regt van verblijf in Indie en omtrent de uitzetting van daar, opgenomen in het laatste Regerings reglement en het daaruit voortgevloeid Koninklijk besluit van 1860, willen we de bepalingen die daaraan vooral gingen, geschiedkundig nagaan.

»Voorzigtigheid" was de reden waarom de Staats-Commissie van 1803 in haar allerbelangrijkst rapport ²⁾, wen-

¹⁾ Zie: S. J. VAN GEUNS, Proeve eener geschiedenis van de toelating en vestiging van vreemdelingen in Nederland tot het jaar 1795. Academisch proefschrift. Schoonhoven (Utrecht), 1855.

²⁾ Consideratiën en Advijs van de Commissie tot de Oost-Indische zaken aan het Staatsbewind der Bataafsche Republiek omtrent den voet en de wijze, waarop de handel op 's Landsbezittingen in de Oost-Indien zoude behooren gedreven en die bezittingen bestuurd te worden, in dier

schelijk achttē bepalingen op te nemen omtrent personen, welke zich in eene der bezittingen verlangden neder te zetten. Het is vreemd dat dit beginsel, een uitvloeiſel der gewijzigde ſtaatkunde van dien tijd, in het rapport niet nader toegelicht wordt, daar toch de uiteenloopende gevoelens omtrent de toelating reeds waren nedergelegd in de bekende geſchriften van S. G. NEDERBURGH EN DIRK VAN HOGENDORP, beiden leden dier commissie. We mogen toch niet aannemen dat ook hier zijne toepassing moet vinden wat de Commissie in haar verſlag o. a. zegt, dat namelijk »de discussiën verſcheidene conciliatoire voorſtellen hebben ten gevolge gehad met dat effect dat wij eindelijk het genoegē hadden, onze opinie daaromtrent met volkomen eenparigheid bevestigd te zien.»

Dat gemis aan ontwikkeling der motieven, die de commissie van 1803 dergelijke bepalingen deed in 't leven roepen, is vooral ook daarom te betreuren, omdat het ontwerp-charter dier commissie, ofschoon nooit kracht van wet verkregen hebbende, een belangrijke bron en zelfs indirekt de grondslag is geworden van alle volgende regeerings-reglementen voor Nederlandsch Indie.

Volgens het ontwerp-Charter ¹⁾ mogten zij, die, niet in dienst zijnde van den Staat, in Oost-Indie of in eene der Aziatische bezittingen van de Balaafsche republiek waren aangekomen, zich aldaar niet vestigen, maar moesten zij weder vertrekken met de schepen, waarmede zij gekomen waren, tenzij op uitdrukkelijke vergunning van den Raad der Aziatische bezittingen, of van den Gouv.-Generaal in Rade, en op voorwaarden, in die vergunning vervat, mits niet strijdende met den inhoud van het charter. Ook de civiele en militaire ambtenaren, uit 's lands dienst ont-

voege, dat aan dezelve de hoogst mogelijke trap van welvaart, aan den koophandel der Republiek het meeste nut, en aan 's Landsinantiën het meeste voordeel worde aangebragt. Te vinden in de Verzameling enz. van Mr. P. MIJER.

¹⁾ Art. 54.

slagen, mogten in die bezittingen niet langer blijven, dan voor zoo ver de bovengenoemde Raad of de Gouv.-Generaal in Rade dit goedkeurde.

»Niemand», zegt art. 55 van hetzelfde charter, »mag zich nederzetten of zijn verblijf houden op eene der bezittingen van den Staat in Oost-Indien, buiten zoodanigen omtrek der hoofdplaatsen en steden, als de Gouv.-Generaal of degene, die op de respectieve bezittingen het gezag voert, dienstig zal oordeelen te bepalen, noch zich verder, dan dien bepaalden omtrek begeven, zonder schriftelijk consent van den Gouv.-Generaal of andere hoofdgebieders.»

Waar aan de Indische regering, uit politieke voorzigtigheid, de toepassing werd opgedragen dier bepalingen, daar moest haar ook een middel worden gegeven, om, zoodra ondanks die beperking omtrent het regt van verblijf en aankomst, de openbare rust en veiligheid mogt worden in gevaar gebragt, krachtig te kunnen optreden. Dat middel werd haar gegeven in Art. 22 van het ontwerp charter. »In gevalle echter», zegt dat artikel, »de Gouv.-Generaal in Rade mogt oordeelen dat het Algemeen Belang kwam te vorderen dat eenig *Persoon* of *Personen* verdacht van eenige handelingen strekkende tot ondermijning van het Publiek Gezag of tot storing van de Publieke Rust en veiligheid, ofte uithoofde van eenige andere oorzaak van groot gewigt en aangelegenheid, onverwijld uit de Bezittingen van den Staat in Oost-Indien zouden behooren te worden verwijderd, zal de Gouverneur-Generaal in Rade vermogen, zoodanig Persoon of Personen te doen vertrekken, of des noods op te zenden naar Europa, mits, in zoodanig geval, daarvan en van de redenen daartoe gecomoveerd hebbende met de eerste gelegenheid in duplo omstandig kennis gevende aan den Aziatischen Raad, aan welke de Gouverneur-Generaal in Rade des wegen verantwoordelijk zal zijn, doch nimmer in Rechten kunnen worden aangesproken, dan wanneer aan den Aziatischen

»Raad, mogt blijken, dat, daarin gehandeld was uit *volstrekte willekeur of opzettelijke onrechtvaardigheid.*»

Deze magt aan den Landvoogd in Rade gegeven, was een natuurlijk gevolg van het regt van toelating. Waar redenen bestaan tot opheffing van het eens verleend verlof tot toelating en vestiging, daar treedt na die opheffing de oorspronkelijke toestand weêr te voorschijn. De magt die wettelijke bepalingen in het leven roept, die zelfde magt alleen kan ze opheffen en weder intrekken.

Dit art. 22 is het uitvlocisel van eene der belangrijkste consideratiën van de genoemde Staats-Commissie.

In tegenstelling van den ruimen inhoud van het art. 33 van den artikelbrief van 4 Sept. 1742, volgens welk artikel ter opzending van iemand naar het vaderland niet noodig was, de reden dier opzending te motiveren, werd nu meer tegen misbruik van gezag gewaakt, door de uitoefening dier magt te beperken tot de genoemde gewigtige gevallen; verder door de Indische Regering deswege aan den Aziatischen Raad verantwoordelijk en in de drie gevallen op 't eind van art. 22 zelfs in regten aansprakelijk te stellen.

Op den President en de verdere leden van het Hoog Geregts-hof zou dit artikel niet van toepassing zijn; want volgens art. 23 van het Charter, zouden deze »niet in hunne functiën kunnen worden gesuspendeerd, noch zou ten hunnen opzichten, in eenig geval, vermogen te worden geprocedeerd op eenige andere wijze dan bij het Charter is vastgesteld.» Deze uitzondering werd daarom gemaakt, op dat die magt, aan Gouverneur-Generaal in Rade verleend, niet misbruikt zou worden tot het uitoefenen van eenigen politieken invloed op het hoogste Regtscollegie, terwijl bovendien die uitzondering, volgens het oordeel der Commissie, zonder bezwaar zou kunnen gemaakt worden, omdat, met het oog op de door haar voorgestelde verplaatsing van het Hof naar het midden van Java, tusschen Cheribon en Tagal ¹⁾ er

¹⁾ Mr. P. MIJER, t. a. p. pag. 206.

bijna geen aanleiding zou kunnen bestaan, tot toepassing van die magt op de leden van dat Collegie. ¹⁾

Dat het ontwerp-Charter der Staats-Commissie nooit legale kracht heeft gehad en die bepalingen dus nooit zijn toegepast, daarvan was de toenmalige politieke toestand van Indie en Nederland de oorzaak. Uit de toenemende waarde, in vervolg van tijd vooral aan het werk dier Commissie toegekend, blijkt, dat het rapport niet is ter zijde gelegd wegens onbelangrijkheid van inhoud.

De hernieuwde oorlog met Engeland in 1803 maakte dat het verslag der Commissie bleef liggen tot dat in 1804 een besluit genomen werd, om drie Commissarissen-Generaal naar Indie te zenden, ten einde de nieuwe orde van zaken aldaar in te voeren. Het ontwerp-Charter werd den 27 Sept. 1804 vastgesteld; doch de invoering als mede de uitzending der Commissarissen bleef achterwege, tot dat de Raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK den 29 April 1805 het roer van Staat in handen kreeg en niet lang daarna tot Commissarissen-Generaal benoemde C. H. VAN GRASVELD en Mr. C. T. ELOUT, die voorzien van eene Instructie, getrokken uit het bovengenoemd rapport der Commissie ²⁾, over Noord-Amerika de reis naar Indie weldra aanvaardden. Te Rio Janeiro bereikte hen het besluit van LODEWIJK NAPOLEON, inmiddels in 1806 Koning van Holland geworden, waarbij zij werden terug geroepen. NEDERBURGH, die een verslag van den toestand der Oost-Indische bezittingen voor den Koning had opgesteld, heeft welligt ook op de terugroeping der Commissarissen invloed gehad.

Toen DAENDELS daarop tot Gouv.-Generaal benoemd was, werd, volgens art. 26 zijner Instructie van 9 Febr. 1807,

¹⁾ Mr. P. MIJER, t. a. p. pag. 169.

²⁾ De bovengenoemde artt. 54 en 55 komen letterlijk voor in het Regerings-Reglement van RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK, gearresteerd bij besluit van 27 Jan. 1806. Dit Reglement is afgedrukt in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, Nieuwe volgrees, deel 8, 5^e stuk.

in zijne handen gesteld het rapport der Staatscommissie van 1803, dat tot rigtsnoer zijner handelingen in Indie moest strekken. Zijn taak was om op de plaats zelve te onderzoeken de denkbeelden over »notabele veranderingen, te maken in de plaatshebbende inrigting onder de Javanen, welke verhandeld zijn bij het rapport der personele Commissie tot de Indische zaken, gedagteekend den 31 Aug. 1803, en of de Charter door die commissie voorgesteld geheel of gedeeltelijk zoude kunnen worden geadopteerd als eene Grondwet voor onze Aziatische bezittingen, dan welke veranderingen het oirbaar zoude zijn daarin te maken" ¹⁾.

DAENDELS, die uit onbegrensde eigenliefde met zooveel minachting op het werk der commissie neerzag, zoo duidelijk zichtbaar in zijn »Staat der Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen in de jaren 1808—1811" heeft zeker niet de bepalingen gevolgd die de Commissie ter beperking van het regt van verblijf noodzakelijk achtte ²⁾.

Ook vinden wij tijdens zijn bestuur van de uitzetting geen gewag gemaakt, waarvan wel sprake is in Art. 14 van de Instructie voor den Gouv.-Generaal en de Raden van Indien, van den 4 Februarij 1807.

Bij een besluit van den Luit.-Gouverneur SIR STAMFORD RAFFLES, werd tijdens het Engelsche tusschenbestuur den 1 Nov. 1813 aan alle Europeanen en hunne afstammelingen, militairen en ambtenaren (behalve de mindere in rang) uitgezonderd, de verpligting opgelegd, om bij de plaatselijke autoriteiten aangifte te doen van hun naam, van de plaats van geboorte, van het tijdstip van aankomst, van de plaats van verblijf, van het daartoe reeds verleende verlof en van de middelen van bestaan om zodoende een

¹⁾ Ibid. pag. 352.

²⁾ De Heer D. J. MACKAY bewoert in zijne »Verhand. over het bestuur van den Gouv.-Gen. Mr. H. W. DAENDELS," »dat het blijkt uit aanvragen, door DAENDELS gedaan bij den minister van koloniën, »dat hij getracht heeft zich door lezing van het verslag, door de commissie van 1803 uitgebragt, op de hoogte der zaken te stellen; in vele »opzigten heeft hij de beginselen van dit verslag toegepast."

algemeen register te verkrijgen. Zelfs voor het reizen had men verlofpassen noodig, terwijl volgens de Proclamatie van 21 April 1815 ¹⁾ aan alle Europeanen en hunne afstammelingen met uitzondering der voormalige Hooge Regering en van de militairen, acten van tijdelijk verblijf voor niet langer dan één jaar werden verleend en wel op aanvraag bij den Gouvernements-Secretaris ²⁾.

Sedert ³⁾ werden nieuwe registers aangelegd en vooral in 1823 werd deze belangrijke zaak met ernst opgenomen, maar wegens de toenmalige onrustige tijden op Java (1825—1830), geheel gestaakt. Wat daarna ten opzichte der bevolking-registers geschiedde, is niet met zekerheid mede te deelen, en zoo er al werkelijk dergelijke registers zijn vervaardigd, zoo is het niet mogelijk daaraan een statistieke

¹⁾ Dit was nog een maatregel van RAFFLES ofschoon bij de Conventie van Londen van 13 Aug. 1814, Java weder aan Nederland was toegewezen.

²⁾ De Britsche heerschappij over Java en Onderhoorigheden door Mr. LEVYSSOHN NORMAN, pag. 155.

³⁾ Met geen mogelijkheid is eene opgave te doen van het getal der Europeanen, dat tijdens de Compagnie in Indie bestond. Nu en dan vindt men losse opgaven welke van weinig belang en beteekenis zijn. Zoo vermeldt DIRK VAN HOGENDORP in zijne Stukken rakende den tegenwoordigen toestand der Bataafsche Bezittingen in Oost-Indie, dat de O. I. Compagnie op al hare bezittingen ruim 20,000 zielen had, verdeeld in dienaren, militairen en zeevarenden, behalve de uit en thuis komende vloeten welke een getal uitmaakten van 10 à 20 duizend zielen, terwijl volgens hem onze O. I. Compagnie ieder jaar naar Oost-Indie 8 à 9 duizend koppen zond, waarvan er ruim 2200 terugkwamen. Van 1700—1719 waren er 105,972 koppen en van 1747—1767, 162,598 koppen in 't geheel naar Indie gezonden. —

I. S. STAVORINUS geeft in zijn Reize over de Kaap de Goede Hoop en Batavia naar Samarang enz. (II, bl. 277), voor Batavia en omstreken eene bevolking op van 91,089 zielen, waaronder 1652 Europeanen, vrouwen en kinderen medegerekend, en 4000 dienaren der Compagnie. —

Zie ARY HUYSEN, Beknopte beschrijving der O. I. Etablissemten, 1789, pag. 3, alwaar men een opgave vindt voor Batavia, van een bevolking van 468 Europeesche burgers, behalve 300 à 400 Compagnie-dienaren. Cf., pag. 402.

Zie ook: RAFFLES, History of Java, deel I, en VALENTIJN, Oud en Nieuw Oost-Indie, deel III, pag. 527.

opgave te ontleenen. Ook in de tegenwoordige koloniale verslagen wordt van die vroegere registers niet gesproken, wel blijkt daaruit dat van 1839—1853 zich op Java vestigden 2204 Europeanen, waaronder 1319 Nederlanders.

De jaarlijksche naamregisters van in geheel Nederlandsch-Indie aanwezige mannelijke Europeanen en daarmede gelijkgestelde boven de 16 jaren, geven ten opzichte van het getal der Europeesche bevolking geen licht genoeg, omdat de militairen, vrouwen en kinderen daaronder niet begrepen zijn. De sedert 1849 in 't licht verschenen koloniale verslagen, brengen officieele rapporten uit omtrent de Europeesche bevolking waarin we echter, wat zeer te betreuren is, geene splitsing vinden tusschen mannen, vrouwen en kinderen ¹⁾, noch tusschen den landaard.

Nadat Nederland in 1815 zijne onafhankelijkheid had herkregen en weder voor het grootst gedeelte in het bezit was gesteld zijner Oost-Indische Bezittingen, werd door Z. K. H. den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden den 3 Januarij 1815 gearresteerd *een Reglement op het beleid der Regering, het justitiewezen, de cultuur en den handel in 's lands Aziatische Bezittingen*. Dit Reglement was voornamelijk volgens het Ontwerp-Charter van 1803 opgesteld. Blijkens art. 77 van dat Reglement ²⁾ mochten ook nu personen, die niet in dienst waren van den Staat, wanneer zij in de Aziatische Bezittingen aankomen, zich aldaar niet nederzetten dan na uitdrukkelijke vergunning van den Souverein of van den Gouv.-Generaal in Rade en op de voorwaarden, in die vergunning vervat. Ook ten opzichte van de magt van den Gouv.-Generaal tot opzending van personen naar het Vaderland, worden in Art. 18 de zelfde beginselen uitgedrukt, als die, welke in het Ontwerp-Charter waren voorgesteld.

¹⁾ Sedert 1855 zijn die verslagen, ten opzichte der bevolking, uitvoeriger geworden, en naauwkeuriger opgegeven.

²⁾ Dit Reglement heeft nooit kracht van wet in Indie gehad.

Ten gevolge van het den 13 Augustus 1814 tusschen Engeland en Nederland gesloten tractaat, werden Mr. c. t. ELOUT, G. A. P. G. baron VAN DER CAPELLEN en A. A. BUYSKES als Commissarissen-Generaal naar Indie gezonden, tot overname der Nederlandsche bezittingen uit de handen der Engelschen. Den 3 Januarij 1815 werd de instructie voor Commissarissen-Generaal vastgesteld, weldra, den 23 September, gevolgd van eene suppletoire instructie ¹⁾. In die instructiën wordt met geen enkel woord gesproken van het regt van verblijf. De Commissarissen-Generaal achtten evenwel beperkende bepalingen daaromtrent noodig, omdat de reglementen en bepalingen op de aankomst en het verblijf in Indie, en het vertrek van daar gedeeltelijk in onbruik geraakt, gedeeltelijk onvolledig en ondoelmatig waren geworden ²⁾.

Volgens de publicatie ³⁾ van Commissarissen-Generaal van 28 Augustus 1818 mocht geen passagier op het eiland Java aan wal komen, voor dat de gezaghebber van het schip bij aankomst ter reede de lijst had ingevuld van den havenmeester, houdende den naam, ouderdom, het beroep, den landaard en de laatste woonplaats van elk passagier, die zich aan boord bevond. Dit gold alleen voor Nederlandsche of andere vaartuigen, welke uit Europa, Amerika, of eenige bezitting van Europesche Mogendheden in Azie of Afrika in Indie kwamen. De passagier zelf was, zoodra hij aan wal kwam, verplicht, den Baljuw over te geven de paspoorten of andere papieren, die in zijn bezit waren. Bij gebreke waarvan hij onder toezigt der politie gesteld

¹⁾ Als bijlagen, gevoegd bij het werk van Mr. J. H. J. HOEK: „Het herstel van het Nederlandsch gezag over Java en onderhoorigheden (1816—1819).”

²⁾ Consideratie der publicatie van den 28 Augustus 1818 (Indisch St.bl. No. 60).

³⁾ Het beginsel dier publicatie werd later opgenomen in A. 92 en 93 van het Reg. Regl. van 1818, zoo ook in A. 91 en 92 van het Reg. Regl. van 1827, in A. 90 en 91 van het Reg. Regl. van 1830, in A. 77 en 78 van dat van 1836.

werd, terwijl een zware boete (f 300) de straf was voor hem, die zonder aangifte een pas aangekomene huisvestte ¹⁾. Na verkregen vergunning van den Gouv.-Generaal, om zich in of bij Batavia op te houden, werd door den Baljuw een schriftelijk bewijs daarvan afgegeven, met vermelding van den tijd van verblijf, door den Gouv.-Generaal aangewezen; na verloop waarvan, bij een langer verblijf, op nieuw verzoek daartoe gedaan moest worden. Zij, wien het verblijf was toegestaan, hadden tot het doen eener reis over het eiland Java, en zelfs wanneer men zich uit de ommelanden van Batavia wilde begeven, eene bijzondere vergunning van den Gouv.-Generaal noodig. Men mogt dan geene andere plaatsen bezoeken, dan die, welke in den pas vermeld stonden, en geen Resident mogt daarin, *op verbeurte zijner bediening*, eenige verandering maken. Al wie iemand zonder dergelijk bewijs vervoerd of gehuisvest had, viel in eene boete van f 300. De herbergiers of andere personen, bij wie de reizigers hun intrek hadden genomen, moesten aan het plaatselijk bestuur kennis geven van hun komst, hetzij ze al of niet van passen voorzien waren, en in 't eerste geval de passen ter afteekening aanbieden.

Om zich op Java met ter woon neder te zetten, had men ook een uitdrukkelijke vergunning van den Gouv.-Generaal noodig, waartoe een verzoekschrift moest worden ingediend, met opgave van alle omstandigheden, overgave van passen en andere papieren, en vermelding van des verzoekers bepaald voornemen. Wanneer op het verzoek gunstig beschikt was, dan ontving men een acte, die ter

¹⁾ Bij besluit van 22 Maart 1837 (St.M. No. 7) werd deze bepaling in zoover gewijzigd, dat aan de ingezetenen de verplichting werd opgelegd, om bij huisvesting van pas aangekomene vreemdelingen daarvan binnen 24 uren na aankomst aangifte te doen bij het plaatselijk bestuur, op boete van f 25. Ook aan herbergiers of logementhouders, die genoemde personen hadden gehuisvest, zonder aangifte, werd deze boete opgelegd bij de eerste overtreding, bij een tweede een boete van honderd gulden en bij verdere overtreding had zij de intrekking der vergunning tot het houden van herberg of logement ten gevolge.

Secretarie van de plaats, waar men zijn woonplaats wilde vestigen, moest geregistreerd worden, en was men verplicht, in handen van het plaatselijk bestuur, af te leggen den eed van trouw aan Z. M. den Koning der Nederlanden, aan den Gouv.-Generaal en gehoorzaamheid aan de wetten en reglementen ¹⁾. Van een en ander werd op de acte melding gemaakt.

Aan de ingezetenen, op Java gevestigd, stond het vrij het eiland te doorreizen; hun werd door den Resident of Magistraat een reispas verleend, welke door een dergelijken ambtenaar van elke plaats, welke zij doortrokken, moest geviseerd worden. Zij, die Java met der woon wilden verlaten, waren verplicht, ten minste 6 weken vóór hun vertrek hun voornemen openlijk bekend te maken in de Bataviasche Courant, opdat een iegelijk in de gelegenheid zoude zijn, zijne zaken met hen te regelen ²⁾, tórwijl eerst dan door den Resident of Magistraat zijner woonplaats werd afgegeven een pas, welken hij aan den Resident of Magistraat van de plaats zijner inscheeping moest vertoonen en doen registreren ³⁾. Op boete van 1000 gulden, waarvoor bij wanbetaling schip en lading executabel werd verklaard, was het aan alle gezaghebbers van schepen verboden, personen van het eiland Java te vervoeren, die niet voorzien waren van zulk een pas. De Resident of Magistraat, die

1) Cf. Art. 95 Reg. Regl. van 1818.

2) Cf. Resolutie van den Gouv.-Generaal in Rade van 8 Maart 1825, No. 35, St.bl. No. 14, houdende bepalingen omtrent de te nemen maatregelen bij het heimelijk vertrek van personen uit de onderscheidene gouvernementen en residentien van N-Indie, waarbij Gouverneurs en Residenten aangeschreven werden en gelast, om telkens van de personen, die heimelijk uit hunne gouvernementen of hunne residentien zullen zijn vertrokken, bericht te zenden aan den Procureur-Generaal bij het hoog gerechtshof, die daarvan rapport zal doen aan den Gouv.-Generaal, met verzoek, dat daarvan, zooveel noodig, aan de autoriteiten in Nederland ovrde kennis gegeven.

3) Het schijnt, dat over de al of niet toepassing dezer bepalingen op ambtenaren, die Java verlieten, langzamerhand verschil van gevoelen heeft bestaan. De vraag werd echter eerst door de resolutie van den Gouv.-Generaal in Rade van 5 April 1825 (St.bl. No. 17) in bevestigenden zin beslist.

een paspoort verleende tot het vertrek van Java, moest daarvan kennis geven aan den Gouv.-Generaal. Bij besluit van 21 September 1818 (St.bl. No. 67) werden door den Gouv.-Generaal de formulieren gearresteerd van permissiën tot verblijf en vergunning tot reizen op het eiland Java. Op deze permissiën tot verblijf stond het zoogenaamde *klein zegel*, dat, ofschoon reeds bij ordonnantie van 20 Maart 1767 vastgesteld, geruimen tijd in naam slechts bestond. Bij besluit van Commissarissen-Generaal van 16 October 1817 (St.bl. No. 50) werden nieuwe bepalingen daaromtrent afgekondigd ¹⁾, en werd de heffing van het *klein zegel* weër op nieuw een bron van inkomsten ²⁾.

Bij besluit van den Secretaris van Staat, Gouv.-Generaal van den 4 December 1820, No. 22, werden, tot het bekomen van een meer algemeen register van alle Europeanen en hunne afstammelingen in geheel Nederlandsch Indie, registers van de Europesche bevolking op Java en Madura ter algemeene secretarie aangelegd, ten gevolge van bovengenoemde publicatie van 28 Augustus 1818 uitgebreid en de bepalingen, daarin vervat — voor zooveel het aanleggen van registers der Europesche bevolking op Java betreft — ook op de overige Nederlandsche bezittingen in Oost-Indie toepasselijk verklaard. Aan alle Gouverneurs en Residenten van de buiten Java gelegen bezittingen was daarbij bevolen, zoo spoedig mogelijk, na ontvangst van het besluit, op te maken en aan den Gouv.-Generaal in duplo in te zenden, naauwkeurige alphabetische staten van alle mannelijke inwoners boven de 16 jaren oud, Europeanen of afstammelingen van Europeanen zijnde, welke zich op den 1 Januarij 1821 in hunne respectieve jurisdictiën ophielden ³⁾.

1) Bij resolutie van den Gouv.-Generaal in Rade van den 17 Julij 1822 No. 7 (St.bl. No. 34) werd gearresteerd een reglement op het stampelen, parapheren en verkoopen van het klein zegel in Nederl. Indie.

2) Mr. HOEK, t. a. p., pag. 289.

3) Het houden van registers van den Burgerlijken Stand werd voorgeschreven en geregeld bij Staatsblad No. 50 van 1828 en No. 25 van 1849.

Men moet in de bepalingen, vervat in de bovengenoemde publicatie van Commissarissen-Generaal den vrijzinnigen geest erkennen, die het verlot tot inwoning, vroeger tot Batavia en ommelanden beperkt, zoo ruim heeft uitgebreid. De goede gevolgen bleven niet uit. Er verspreidde zich een tal van Europeanen in de binnenlanden van Java, zoo als in de Vorstenlanden, waar ze, vooral door het aldaar sedert lang bestaande stelsel van landverhuur, werden heen gelokt, en waar weldra grootsche ondernemingen van kultuur, de schoone vruchten werden van de betere beginselen op Java, door Commissarissen-Generaal ingevoerd.

Terwijl zij op deze wijze den landbouw, de voornaarste industrie op Java, aanmoedigden, en verder in art. 116 van het Regerings-Reglement zorgden, dat die industrie aan de voortdurende zorg en behartiging der Indische Regering bleef opgedragen, moesten bepalingen, omtrent verblijf en vestiging, en vooral omtrent het reizen, in den al te beperkten geest van vroeger, natuurlijk onbestaanbaar en met de industriëele inzichten der Regering in lijnregten strijd zijn.

Onder het bestuur der Commissarissen-Generaal zien wij weder ernstige plannen van kolonisatie op den voorgrond treden. Art. 106 van het toenmalige Regerings-Reglement getuigt er van. De Indische regering heeft evenwel, in strijd met dat artikel, een gansch anderen weg bewandeld, en de bepaling van art. 111 van dat zelfde reglement en de daarmede zamenhangende publicatie van 5 Januarij 1819 geheel krachteloos gemaakt ¹⁾.

Zoo werd een verzoek in het jaar 1822 van den heer A. DE WILDE, eigenaar van het land *Soeka Boemi* op Java tijdelijk in Nederland zijnde, om een paar honderd Paltzers, die van eene mislukte reis naar Amerika te Amsterdam

¹⁾ Deze publicatie schreef voor de wijze waarop het aangaan van overeenkomsten tussehen Europeanen en Javanen, o. a. tot het leveren van producten en het verrigten van arbeid, zou plaats hebben.

waren aangekomen, naar Java te mogen zenden en op *Soeka Bocni* te vestigen, door den toenmaligen Minister van Koloniën FALCK afgewezen, nadat de Gouv.-Generaal VAN DER CAPELLEN in dien geest geadviseerd had ¹⁾; terwijl daarentegen ELOUT, de oud-Commissaris-Generaal, in zijn rapport aan den Koning over genoemd verzoekschrift zegt: »Wat eindelijk de onderneming, om van hier 10 of 12 huisgezinnen te vervoeren betreft, deze komt te zeer met mijne wijze van zien en denken, omtrent eene zoo hoogelijk te wenschen Europesche kolonisatie op Java, overeen, dan dat ik niet de geringste poging daartoe met innige lust hoor en beschouw, terwijl ik mij verzekerd houde, dat mijn voormalige ambtgenoot, de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, van zijne zijde met graagte daartoe zal medewerken" ²⁾.

Het moge vreemd schijnen dat ELOUT zich in zijne verwachting teleurgesteld vond, door het afkeurend advies van VAN DER CAPELLEN. Beiden waren evenwel de kolonisatiezaak in beginsel zeer toegedaan, zoo als uit hun Regerings-Reglement ten duidelijkste blijkt, dat in zijn geheel, even als al hunne besluiten met eenparige stem door Commissarissen-Generaal was in 't leven geroepen ³⁾. »Maar," schreef ELOUT in dat zelfde rapport aan den Koning, »hoezeer dan ook destijds omtrent het beginsel zelf geene twijfelingen (tusschen de Commissarissen-Generaal) waren gerezen, zoo was men over de wijze van uitvoering ⁴⁾ tot geen bepaalde meening gekomen, toen de Commissie zich in de eerste dagen van het jaar 1819 ontbond." Na die ontbinding werd al meer en meer toegegeven aan een »stelsel

¹⁾ Zie: Geschiedkundig overzicht omtrent de Europesche kolonisatie, door Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, voorkomende in: Het eiland Boerco enz., door T. J. WILLER.

²⁾ ELOUT. Bijdragen tot de kennis van het koloniaal beheer, pg. 128.

³⁾ Ibid. Inleiding IX.

⁴⁾ De wijze waarop gekoloniseerd moet worden is ook altijd de groote en moeilijke vraag gebleven, waar die omtrent de kolonisatie zelf in bevestigenden zin wordt beantwoord.

waarvan de hoofdtrek was het weren van Europeesch landbezit en het ontwikkelen der Javanen zonder de tusschenkomst van Europeesche planters."

VAN DER CAPELLEN was meer ingenomen met eene kolonisatie in de Molukken, blijkens de zending derwaarts van den Hoofd-Inspecteur van finantiën Mr. H. J. DE GRAAFF, en den Inspecteur C. F. MEIJLAN in 1820 als Commissarissen, om rapport uit te brengen en voorstellen te doen betreffende eene kolonisatie op de eilanden Ceram en Boeroe ¹⁾. Hij keurde althans te regt of ten onregte, de landverhuur in de Vorstenlanden, waar het Regerings-Reglement niet vi-geerde, zoo als die toenmaals plaats vond, ten zeerste af ²⁾, even als de Inspecteur van finantiën de verhuringen op groote schaal, in landen niet onmiddellijk onder het bestuur van het gouvernement staande, niet wenschelijk had geacht.

Door den invloed van dezen werd dan ook den toenmaligen Resident van Djokjokarta, waarnemend Resident van Soerakarta, Mr. H. G. NAHUIS, die de landverhuur zooveel mogelijk begunstigde, de last gegeven om voorloopig geene nieuwe verhuringen toe te staan ³⁾. Na bekomen verlof tot vertrek naar Nederland, werd NAHUIS door den Baron DE SALIS als waarnemend Resident vervangen.

Het voorstel van dezen, meer overeenstemmend met de

¹⁾ Zie: Geschiedkundig overzicht omtrent de Europeesche kolonisatie in Ned. Indie van Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAALJENBURG, gevoegd bij het werk van T. J. WILLER, het eiland Boeroe.

²⁾ Dat het groote landbezit van Europeanen in de binnenlanden vooral in het algemeen belang werd afgekeurd door de Indische Regering, blijkt, volgens den heer MEIJER — hoezeer ook andere redenen erkennende — eenigzins uit den weder inkoop in 1821 van het landgoed *Oedjong Brom* in de Preanger Regentschappen van den toenmaligen eigenaar SWALUWE, voor een som van 25,000 Spaansche matten, en in 1822 van het landgoed *Soeca-Boemi* ook daar gelegen, voor eene som van 800,000 Indische guldens. Zie Kronijk van 1822 en 1823 van Mr. P. MEIJER. — Eene beschrijving van dat landgoed *Soeca-Boemi* vindt men in: de Preanger Regentschappen, door A. DE WILDE, Amsterdam 1830.

³⁾ Zie H. VAN DER WILCK, Akademisch proefschrift 1866, pg. 121.

inzigten der Indische Regering, om alle huurcontracten tegen een bepaalden tijd op te heffen, had de zoo verschillend beoordeelde ¹⁾ publicatie van 6 Mei 1823, Staatsblad No 47 ²⁾, ten gevolge.

Uit den considerans daarvan blijkt, dat de Hooge Regering afkeurde dat een groot aantal landerijen en dessa's op het grondgebied der Javasche vorsten gelegen, door Europeanen en vreemde Oosterlingen in huur of pacht werden genomen, waarop zeer aanzienlijke voorschotten werden gegeven. De regering achtte die handelingen in strijd met de ten allen tijde bestaan hebbende bepalingen ³⁾, welke nooit waren ingetrokken en dus strijdig met de voorwaarden, waarop Europeanen en vreemde Oosterlingen het verblijf in Ned.-Indie was vergund.

De publicatie zelve bepaalde in de eerste plaats, dat de huurcontracten, door bovengenoemde personen aangegaan voor een tijdvak van 3 jaren of daar beneden en met een voorschot van niet meer dan 6 maanden, mogten blijven bestaan, mits uit de vroegere registratie dier contracten ten kantore van den Resident, of op andere voldoende voorwaarde bleek, dat die contracten reeds hadden bestaan

¹⁾ Zie o. a.: ELOOT, Missive van 27 November 1826, aan den Comm. Gen. DU BUS DE GISEIGNIES, Tijdschrift voor N. I., 1851 II, bl. 75. VAN DER WIJCK t. a. p., pg. 133 volgg.

²⁾ Houdende bepalingen op het stuk van de verhuringen en de verpachtingen van landerijen, op het gebied der Javasche vorsten.

³⁾ Welke die verbodsbepalingen zijn geweest, schijnt niet te blijken. Zie VAN DER WIJCK t. a. p., pg. 123. Wordt hier soms bedoeld op de onwettigheid van die contracten, welke dikwijls, zonder verlof der regering, waren aangegaan? Dit is zeer waarschijnlijk en we vinden blijkbaar de bevestiging onzer meening in het rapport van den Commissaris-Generaal DU BUS van 1 Mei 1827, waar hij zegt: „Deze verhuringen zijn te niet gedaan, op gronden van regt vermeld in de publicatie van 3 Mei. . . . Ik zal bij deze regtsgronden niet stilstaan omdat het Indisch bestuur, althans ten aanzien der bestaande verhuringen zijn regt van tusschenkomst, zoo het dit al ten aanzien, hetzij der vorsten, hetzij der planters gehad had, in alle gevallen vrijwillig had verbeurd; *de facto* door de zaak zoo lang stilzwijgend aan te zien, *de jure* door de bekrachtiging van zijn onmiddelfijken vertegenwoordiger aan de Hoven.”

vóór den 15 November 1821, en dat die contracten op nieuw wierden geregistreerd door den Resident binnen twee maanden na de afkondiging van genoemde publicatie. De overige contracten voor langer dan 3 jaren aangegaan en met voorschot van meer dan 6 maanden, moesten vervallen vóór of op den 31 Januarij 1824, met uitzondering alleen van die contracten, welke »met uitdrukkelijke voorkennis en toestemming van het Gouvernement” waren aangegaan.

Sedert mogten geene nieuwe contracten worden aangegaan dan onder in de publicatie genoemde voorwaarden. En mogt het blijken dat iemand op den 31 Januarij 1824 in het bezit was van een contract, dat niet aan de eischen dezer publicatie voldeed, dan werd hem het verder verblijf in de residentieën Soerakarta en Djokjokarta ontzegd, en het contract dadelijk vernietigd. »Zoo het schijnt was het verlangen der Indische regering, om alle Europeanen van Java te weren, uitgezonderd die benoodigd voor de burgerlijke en militaire dienst, voor zeevaart en handel, en voorts voor zoodanige fabriekmatige ondernemingen en indigo-makerijen en dergelijken, die meer kapitaal en vernuft vereischten, dan bij den inlander wordt aangetroffen.” ¹⁾

Terstond hebben we gelegenheid dit duidelijk te zien. Reeds bij Placaat van 6 April 1764 was aan de Chinezen verboden om zich, zonder vergunning, naar de Preanger landen te begeven, zells op straffe van verwijdering en kettlingstraf. Langzamerhand geraakte deze bepaling in onbruik, zoo zelfs, dat onder het Britsche tusschenbestuur, Chinezen en andere Oostersche vreemdelingen op geheel Java werden geduld. De onbegrensde koopmansgeest der Chinczen wist daarvan partij te trekken, door ten nadeele van het daarop volgend Nederlandsch gouvernement een ongeoorloofden uitvoerhandel in koffij te drijven. Het werd noodig dat het Indisch bestuur hieraan paal en perk stelde. Het gevolg daarvan was de Resolutie van den Gouv.-Ger. in

¹⁾ Woorden van ELOUT, aangehaald bij VAN DER WIECK t. a. p.

Rade van 6 Junij 1820, no. 28 (Staatsblad no. 26). Aan alle Chinezen welke zich zonder behoorlijke vergunning van den Resident in de Preanger Regentschappen bevonden, werd ten gevolge dier publicatie bevolen zich zoo spoedig mogelijk als hunne zaken het toelieten, en voor zoover de koffijleverantie daaronder niet leed, uit de genoemde Regentschappen te verwijderen.

Smeden, limmerlieden, wagenmakers en andere ambachtslieden, die echter slechts weinig in getal, alleen op de hoofdnegorijen mogten verblijven, werden uitgezonderd, als mede die Chinezen, welke door een lange en rustige inwoning het vertrouwen van de plaatselijke autoriteit, als goede ingezetenen hadden verkregen.

Volgens datzelfde besluit kregen de Residenten van Batavia, Buitenzorg, Krawang en Cheribon aanschrijving, om geene passen voor de Preanger Regentschappen aan andere Chinezen te verleenen dan aan hen, die na de ten uitvoerlegging van genoemde resolutie aldaar door den Resident zullen zijn toegelaten en daarvan een schriftelijk bewijs zullen kunnen toonen ¹⁾. Bij art. 47 van de publicatie van 20 Mei 1823, werd deze bevoegdheid tot het verleenen van paspoorten door den Resident, vernieuwd. Volgens art. 48 mogt echter geen Resident eenig paspoort verleenen aan Chinezen, Mooren, Arabieren of andere vreemde inlandsche natiën, om zelfs langs den grooten postweg naar de residentie Soerakarta of Djokjokarta te reizen, zonder vooraf het gevoelen der Residenten dier beide plaatsen gevraagd te hebben; werd door deze zwaarigheid gemaakt tegen het verleenen dier passen, zoo moest daartoe vooraf autorisatie van den Gouv.-Generaal verkregen worden.

Ook ten opzigte van het verblijf en het reizen van Europeanen in de Preanger Regentschappen werden de liberale

¹⁾ Bij besluit van 9 Januarij 1821, no. 11 (Staatsblad no. 4) werden dezelfde bepalingen toepasselijk verklaard op de *Mooren, Bengalezen en Arabieren*.

beginselen van de publicatie van 28 Augustus 1818 eenigzins beperkt door de publicatie van 9 Januarij 1821 (St.bl. no. 6) ¹⁾. Daarbij werd bepaald dat, wegens het misbruik dat niet zelden was gemaakt van den ongehinderden toegang tot de Preanger Regentschappen, sedert aan alle ingezetenen toegestaan, het aan geen Europesche ingezetenen voortaan zou vrijstaan zonder schriftelijke vergunning van den Resident dier Regentschappen, in of op die residentie handel te drijven, noch zich aldaar op te houden. De bezitters van in die residentie gelegen landgoederen werden van dit verbod uitgezonderd, terwijl ook zij, die van behoorlijke passen voorzien waren, steeds door de residentie der Preanger Regentschappen mogten reizen, mits zich niet verwijderende van den grooten weg en zich nergens langer dan noodig was ophoudende, op straffe van arbitraire dispositie.

»Het behoeft naauwelijks opgemerkt te worden,» zegt de heer MIJER terecht, in zijne Kronijk over het jaar 1821 genoemde verordeningen besprekende, »dat door deze bepalingen, die, welke tot nu toe omtrent de toelating tot en »het verblijf van personen in de binnenlanden van het eiland »Java bestonden, aanmerkelijk zijn gewijzigd geworden, »en dat dezelve de eerste stappen zijn geweest, om de »vroegere beperkingen ten aanzien der vergunning tot het »verblijf en vestiging op Java langzamerhand te doen herleven.»

Het waren dan ook inderdaad *de eerste stappen*, want weldra werd ten gevolge van publicatie van 6 Mei 1823, geheel en al afgeweken van den eenmaal zoo goed ingeslagen weg. Het lag evenwel voor de hand, dat daar,

¹⁾ In verband hiermede staat het besluit van den Gouv.-Gen. van 26 April 1853, no. 2 (St.bl. no. 34), volgens 'twelk aan ingezetenen, krachtens de algemeene bepalingen omtrent het *vast* verblijf in de binnenlanden, op hun verzoek door den Resident der Preanger Regentschappen wordt toegestaan, tot wederopzeggens toe, op de drie hoofplaatsen dier residentie, Tjandjoer, Bandung en Sumadang, mits niet handelende in strijd met art. 64 van het Regerings-Reglement van 1836, te verblijven.

waar men het uitgebreide landbezit wilde tegengaan, en dit werd nu eenmaal zoo noodzakelijk beschouwd, men bepalingen maakte, die den toegang tot die landen zooveel mogelijk verhinderden, en in 't algemeen deden afzien van de zucht, om zich op Java te vestigen, waar, zoo als wij reeds zagen, de landbouw-industrie de voorname, zoo niet toenmaals eigenlijk de eenige, bron van bestaan was. We willen niet onderzoeken in hoever welligt eene betere regeling omtrent het landbezit in de Preanger Regentschappen de voor het regt van verblijf in Indie zoo belangrijke publicatie van 20 Mei 1823, no. 2 (St.bl. no. 20) onnoodig zou gemaakt hebben, maar eenvoudig de bepalingen dezer publicatie zoo naauwkeurig mogelijk nagaan.

De regering achtte ze noodzakelijk, omdat »de publicatie »van 28 Augustus 1818 naar den toenmaligen staat van »zaken ingerigt, uithoofde der meerdere ontwikkeling, welke »al de takken van de staatkundige huishouding dezer be- »zittingen sedert hebben ontvangen, en der daaruit ontstane »belangen van het Nederlandsche Gouvernement en van de »ingezetenen dezer landen niet meer als voldoende kunnen »worden beschouwd; omdat ook de vroegere bepalingen en »toelatingen van de voormalige regeringen dezer landen met »betrekking tot het landbezit of in onbruik zijn geraakt of »wel in allen deele niet meer toepasselijk zijn, en het alzoo »noodzakelijk is geworden daaromtrent nadere en meer doel- »matige voorzieningen daar te stellen.”

En waarlijk met betrekking tot de nieuwe regeling van het landbezit, bevatte deze publicatie *doelmatige voorzieningen*. De publicatie toch van 28 Augustus 1818 werd behoudens hare geldende kracht aldus gewijzigd en geampliëerd: Bij het verzoekschrift aan den Gouv.-Generaal om zijne woonplaats te vestigen op Java of op eenige andere Nederlandsche Oost-Indische bezitting moest men, behalve de bescheiden en papieren, vroeger reeds vereischt, overleggen *zoodanige bewijzen of certificaten, met redenen van wetenschap gegeven, dat de verzoeker de middelen of zekere*

vooruitzigten bezit, om het bepaalde voornemen te bewerkstelligen, waarom hij het regt van inwoning verlangt te verkrijgen.

Het verzoekschrift tot *tijdelijk verblijf* aldaar, moest vergezeld gaan van *de vermelding van het oogmerk*, waarmede het verlof verlangd werd; daarenboven werd de overlegging vereischt van *de noodige bewijs- en getuigschriften*.

Ook mogten voortaan Gouverneurs, Residenten en andere plaatselijke besturen op de buiten Java gelegen bezittingen, aan niemand verlof tot verblijf of inwoning in eene dier bezittingen toestaan, maar waren zij verplicht, de tot hen daartoe betrekkelijk gerigte verzoeken, vergezeld van hun berigt en advies, aan den Gouv.-Generaal op te zenden, terwijl zij alleen, zoo lang niet over die verzoekschriften beschikt was, aan de verzoekers een provisioneel verlof tot verblijf mogten verleen.

Hij, die na 20 Mei 1823, na daartoe gedaan verzoek, verlof verkreeg om op Java te verblijven, moest zijn woonplaats vestigen te Batavia of binnen den afstand van 40 palen van daar, en om op eene andere plaats te mogen verblijven, moest hij een tweede verzoekschrift indienen aan den Gouv.-Generaal, ingerigt naar de eischen, gesteld voor het verzoek tot inwoning. Had men hiertoe verlof bekomen, dan was men evenwel verplicht te wonen in of uiterlijk binnen den afstand van vier palen van de hoofdplaatsen der respectieve residentieën, tenzij de Gouv.-Generaal *om bijzondere redenen* mogt goedvinden de inwoning na speciaal verzoek op een meer verwijderd punt van de hoofdplaatsen toe te staan. Zij die reeds op Java, doch niet in de residentie Batavia met der woon gevestigd waren, mogten niet van woonplaats veranderen, dan na bekomen schriftelijk verlof van den Gouv.-Generaal. Had iemand verlof gekregen om op eene der buiten Java gelegen bezittingen zijn woonplaats te vestigen, dan moest dit geschieden op de hoofdplaats der bezitting, en hij mogt niet van woonplaats veranderen dan met speciale schriftelijke vergunning

van het hoogste plaatselijk gezag, na goedkeuring van den Gouv.-Generaal ¹⁾.

Overeenkomstig art. 29 van het Regerings-Reglement (1818), werd elk verlof tot tijdelijk verblijf of inwoning beschouwd, verleend te zijn tot *kennelijk weder opzeggens toe*.

Zowel op civiele als op militaire ambtenaren uit de dienst ontslagen, werden deze bepalingen van toepassing verklaard. Ook het paspoortenstelsel werd scherper dan ooit in volle werking gesteld.

Met uitzondering van de residentie Batavia, mogt iemand, tot tijdelijk verblijf of inwoning toegelaten, niet verder dan 10 palen van zijn woonplaats zich verwijderen, zonder vergunning der plaatselijke autoriteit. Deze vergunning hadden evenwel niet noodig:

- a. ambtenaren voor 's lands dienst op reis ²⁾;
- b. pachters van 's lands middelen, voor zoover die pacht zich uitstreckte;
- c. eigenaars, bezitters of huurders van gronden en landen, op die plaatsen waar de eigendom, het bezit of de huur wettig en overeenkomstig de bestaande bepalingen verkregen was ³⁾.

Behalve deze personen mogt ook niemand in de bovenlanden van Java verder dan 2 palen van den grooten postweg reizen anders dan op een schriftelijke vergunning van den Gouv.-Generaal. Provisioneel tot nadere beschikking mogten evenwel de residenten aan de ingezetenen hunner residentie

¹⁾ Naar vaste modellen werden acten van verlof tot verblijf of inwoning uitgereikt, welke moesten worden geregistreerd ter secretarie of bij den raad van justitie.

²⁾ De uitzondering hier gemaakt voor ambtenaren voor 's lands dienst op reis, verviel toen de publicatie van 20 Mei 1828 door die van 17 Mei 1827 werd ingetrokken. Sedert werd deze uitzondering weer in 't leven geroepen bij besluit van 7 Januarij 1844 (St.bl. no. 2).

³⁾ Verg. Het Regt van eigendom der bezitters van particuliere landen op Java, met authentieke acten bewezen, door J. A. KRAAIJENBRINK (Tiel 1864).

of van naburige residentien, paspoorten naar de binnenlanden verleenen, na voldoende bewijs dat de reis wegens handelszaken werd ondernomen. Ook mogten de residenten op Java, aan personen bij hen bekend, paspoorten verleenen tot het reizen langs den grooten postweg tusschen Banjoewangie en Anjer, langs den grooten postweg tusschen Samarang en Salatiga en tusschen Samarang en de hoofdplaats van de Kadoe. Verder dan Salatiga of de hoofdplaats van de Kadoe, noch in de residentie Djokjokarta en Soerakarta mogt niemand, uitgezonderd ambtenaren en pachters, komen of verblijven zonder uitdrukkelijk verlof van den Gouv.-Generaal; terwijl de resident van Samarang de bevoegdheid had om, na het gevoelen ingewonnen te hebben van de residenten van Soerakarta en Djokjokarta provisioneel, tot nadere dispositie, paspoorten te verleenen om in de genoemde residentien te reizen en nog slechts alleen aan hen, die aldaar gevestigde belangen hadden, en zonder benadeeling dier belangen de definitieve dispositie van den Gouv.-Generaal niet konden afwachten. De resident moest van zoodanige vergunning, met opgave van redenen, kennis geven aan den Gouv.-Generaal. De reizigers waren daarenboven verplicht hunne passen te vertoonen aan de residenten der plaatsen waar zij doortrokken of aankwamen, terwijl op een bijzonder register daarvan aantekening moest worden gehouden door den resident, die tevens aan den Gouv.-Generaal maandelijks een opgave moest opzenden van de door hem verleende paspoorten.

De verdere bepalingen der publicatie van 20 Mei 1823 betreffen het landbezit. Belangrijk is daarvan de bepaling ¹⁾ waarbij, met uitzondering van de inlandsche bevolking, alsmede bij provisie, van andere vreemde inlandsche natiën reeds op Java of andere Nederlandsche Oost-Indische bezitting gezeten, daaronder de Chinezen begrepen, niemand eenig land in eigendom, huur, erfpacht, of onder eenigen

¹⁾ Art. 21.

anderen titel zal mogen bezitten of gebruiken ¹⁾, tenzij hij is *Nederlander*, volgens het toen geldend (Fransch) Wetboek voor het koninkrijk der Nederlanden, waarin de vraag wie Nederlanders zijn, eensluidend beantwoord werd met art. 5 van ons tegenwoordig Burgerlijk Wetboek. Personen die de hoedanigheid van *Nederlander* niet bezaten, moesten, wanneer zij door erfenis, donatie of op eenige andere wijze, eenig eigendom van land op Java of elders in Nederlandsch Indie verkregen hadden, zich daarvan uiterlijk binnen den tijd van één jaar ontdoen.

De regering meende aan den toevloed van Europeanen, die, uit allerlei klassen bestaande, Java overstroomden en meer en meer naar het binnenland doordrongen, waar zij begunstigd door de milde bepalingen van de publicatie van 28 Augustus 1818, vooral in de Preanger Regentschappen een ruim veld voor allerlei ondernemingen voor zich geopend zagen, paal en perk te stellen. De *Nederlander* met minder speculatiegeest bezield dan de *Amerikaan* of *Brit*, die hunne kapitalen in den handel gewonnen in landbezit overbragten, moest beschermd worden, volgens den toenmaals heerschenden geest, al had zelfs de regering het landbezit der *Engelschen* en hunne contracten met de inlandsche vorsten niet van *bedenkelijke gevolgen* geacht.

Het gevolg van dit alles was, dat de ondernemingsgeest onder de Europeanen geheel en al werd uitgedoofd, doch eene betere uitkomst daagde op voor Indie en Moederland, toen in 1824 de voormalige Commissaris-Generaal **ELOUW**, Minister van Kolonien werd, wiens beginselen nog zoo geheel in overeenstemming waren gebleven met de regerings beginselen van het jaar 1814, evenwel niet zonder eenigzins de bezwaren te deelen van **VAN DER CAPELLEN** tegen

¹⁾ Op Batavia en het land binnen den afstand van 10 palen van daar gelegen, alsmede op de hoofdplaats eener residentie en het land binnen den afstand van vier palen dier plaats gelegen, zoo oock in het algemeen op tuinen, lusthoven of buitenplaatsen werd de bepaling van art. 21 niet toepasselijk verklaard.

het uitgebreid landbezit, waaromtrent hij eene andere en betere regeling wenschte.

Bekend is het dat na het aftreden van den Gouv.-Generaal VAN DER CAPELLEN de burggraaf DU BUS DE GISIGNIES als Commissaris-Generaal met het onbepékt vertrouwen des Konings vereerd, naar Indie vertrok waar bij publicatie van 4 Februarij 1826 den volke kennis werd gegeven van zijne aankomst en van de aanvaarding zijner betrekking als zoodanig. De werkkring als Comm.-Generaal werd bepaaldelijk aangewezen in eene vertrouwelijke Instructie, vastgesteld bij Kon. Besluit van 13 Sept. 1825, No. 79. In art. 1 dier Instructie wordt als eerste aanleiding zijner zending opgegeven »het niet achtervolgen door het Indische bestuur van het op ons gezag in den jare 1818 vastgestelde Regerings-Reglement;» eene bepaling belangrijk genoeg voor ons om dadelijk te zien dat de weg eenmaal door de Indische Regering ingeslagen niet wenschelijk werd geacht. Met opzigt tot het kolonisatie-stelsel, dat zoo geheel op den achtergrond was getreden, werd hem zelfs speciaal in art. 49 zijner Instructie opgedragen te onderzoeken, of het stelsel van het Reg.-Reglement van 1818, onder zoodanige beperkingen als in staat waren om den invloed van vreemden, en de kwelling der bevolking zelve van Java te voorkomen, wenschelijk was, dan wel een stelsel van wering, der vestiging en van het landbezit der Europeanen, zoo als de Indische regering na 1818 gevolgd had. Weldra gaf DU BUS blijk van zijne zienswijze in deze zaak door bij publicatie van 17 Mei 1827 (Stbl. No. 53) de publicatiën der Indische Regering van 8 Mei 1823 en die van 20 Mei van datzelfde jaar in te trekken en buiten effect te stellen ¹⁾ waardoor

¹⁾ In overeenstemming daarmede werd in art. 111 van het door DU BUS in 1827 uitgevaardigd Regerings-Reglement bepaald: »De Indische Regering is bevoegd en verplicht, in afwijking van het beginsel, waaruit het bestuur ten deze bevorens gehandeld heeft, alle middelen aan te wenden, om de uitgifte van landen onder de Europesche bevolking dezer gewesten, volgens de reeds bestaande bepalingen en de deswege nog nader te geven voorschriften, zooveel mogelijk aan te moedigen en nit

het verblijf en landbezit op Java in afwachting dat daarentrent door meer definitive bepalingen voorzien zou worden, voorloopig werd teruggebragt op den voet als bepaald was bij publicatie van CC.GG. van 28 Augustus 1818. — Tengevolge dier intrekking kwamen dus de vroegere bepalingen omtrent het regt van verblijf weder te voorschijn, en werd daardoor tevens het strenge passtelsel tot zijn oorspronkelijken toestand van 1818 teruggebragt, toen het aan de ingezetenen, op Java met der woon gevestigd, vrij stond het eiland te doorreizen, slechts voorzien van een pas, die, na gedaan verzoek, aan den belanghebbende niet mogt worden geweigerd, mits hij dien aan de residenten der plaatsen, welke hij doortrok, vertoonde ¹⁾.

Bij publicatie van 10 Augustus 1827 (Stbl. No. 79) werd deze bepaling op nieuw in herinnering gebragt, omdat zij niet altijd was opgevolgd. Ook dit scheen niet te baten, waarom bij besluit van 24 Julij 1829, eene straffepaling werd gemaakt, toepasselijk op hem die niet vooraf zich tegen betaling van *f* 2 voor het zegel van een behoorlijken reispas had voorzien. De boete daarop gesteld was van *f* 25 tot *f* 100, eveneens verhaalbaar op hem die een reiziger zonder pas voorzien naar een andere plaats had vervoerd. Zoodanige reispassen, werd verder bepaald, waren slechts geldig voor één jaar.

Eene vreemde bepaling was deze, dat aan de plaatselijke autoriteit bevolen werd, aan alle personen, particulieren of ambtenaren, de door hen verlangde reispassen niet uit te reiken, voor dat deze als actief dienstdoende leden der schutterij zouden hebben vertoond dat zij hunne wapenrusting en equipmentstukken behoorlijk hadden verantwoord. De contribueerende leden der schutterij mog-

„te breiden, in afwachting van hetgeen het Zijne Majesteit den Koning behagen zal omtrent de grondslagen van een meer algemeen stelsel van kolonisatie voor het vervolg te bepalen.”

1) Bij diezelfde publicatie werden de bepalingen van die van 28 Aug. 1818 in 't algemeen ook van toepassing verklaard op het eiland Madura.

ten niet eerder van een reisпас voorzien worden, voor dat zij het door hen verschuldigde aan de contributiekas hadden voldaan.

Behalve deze min of meer beperkende bepalingen omtrent het passtelsel werd door DU BUS DE GISIGNIES in het vrije verkeer geene belemmering meer gebragt.

Bekend is het, hoe de kolonisatie onder DU BUS het groote vraagstuk van den dag was, hoe door dezen eene hoofd- en verscheidene subcommissiën van landbouw werden ingesteld, om advies uit te brengen in die belangrijke zaak ¹⁾; hoe hij naar aanleiding van die adviezen, den Koning den 1 Mei 1827 berigtte, dat de regering o. a. moet »werken op de vestiging, ook op de reeds bebouwde »gronden, voor een meer zeker en individuëel landbezit, »dat de hoeksteen moet worden van alle toekomstige ont- »wikkelingen van kultuur, die op reeds bebouwde gronden »gelijk de kunde, nijverheid en kapitalen van de Europeërs »het worden moet voor de ontginningen en kultures van »den nog onbebouwden grond;” hoe verder den Minister ELOUT, volgens zijn rapport aan den Koning van 13 Mei 1828, geene redelijke bedenkingen waren voorgekomen tegen de »algemeene strekking” van het voorstel van den Commissaris-Generaal DU BUS, en hoe eindelijk een ontwerp van besluit tot regeling der uitgifte van gronden op Java,

1) Vooraf had DU BUS het gevoelen geraadpleegd van:

1. de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia;
2. den Directeur der middelen en domeinen J. D. KRUSEMAN;
3. den Raad van Indie MR. H. W. MUNTINGHE;
4. den eersten Raad van Indie P. T. CHASSÉ;
5. den Raad van Indie J. C. GOLDMAN;
6. den Luit. Gouv.-Generaal H. M. DE KOCK, die allen in den geest der hoofdcommissie voor den landbouw en in dien van het rapport van DU BUS rapporteerden.

Zie CORNETS DE GROOT t. a. p., waar kortelijk de verschillende gevoelens van genoemde autoriteiten worden medegedeeld.

Zie verder »Vrijmoedige gedachten over Neêrlands-Indie en over de regering van den Gouv.-Generaal VAN DER CAPELLEN,” door J. E. DOORNIK, Amsterdam 1826.

gegrond op het voorstel van DU BUS, niet tot wet werd verheven, omdat de Generaal VAN DEN BOSCH, in 1827 tot Gouv.-Generaal benoemd, 's Konings goedkeuring wist te verwerven voor een ander stelsel, bekend onder den naam van Stelsel van Cultures, dat nog heden op Java bestaat; volgens hetwelk de uitkomsten, zoo als naar luid van dat van DU BUS, niet afhankelijk waren van den ondernemingsgeest, bekwaamheid en kapitalen van partikulieren, maar waarbij de Regering zelve voor vastgestelde prijzen, verre beneden die van den vrijen arbeid, liet planten, verwerken en ook zelf verkocht ¹⁾).

Een uitvoerige beschouwing en uiteenzetting van dat stelsel behoort niet tot ons onderwerp, maar wel de vermelding van de wijzigingen, die het vast en tijdelijk verblijf onder den Commissaris-Generaal VAN DEN BOSCH hebben ondergaan, speciaal bij publicatie van 10 Januarij 1834 (St.bl. No. 3) ²⁾.

Ofschoon in het Regerings-Reglement van 1830 in navolging van dat van 1827, alsmede in verschillende bepalingen daartoe betrekkelijk, het regt van verblijf en dat van inwoning reeds in 't algemeen waren onderscheiden, werden in bovengenoemde publicatie van 1834 beide regten meer speciaal gesplitst, en eene verdeeling gemaakt tusschen *vaste* en *tijdelijke inwoning*; terwijl zij, die, volgens de bestaande verordeningen, verplicht waren zich eene schriftelijke vergunning tot verblijf in Nederlandsch Indie aan te schaffen, onderscheiden werden in *vaste* en *tijdelijke* ingezetenen.

Acten van vaste inwoning werden door de Indische Regering slechts verleend:

¹⁾ Zie de beraadslagingen der Tweede Kamer over art. 56 van het Reg. Reglement van 1854.

²⁾ Deze publicatie spreekt even als die van 28 Augustus 1818 alleen van het regt van verblijf op *Java*. De publicatie van 20 Mei 1823 (no. 20) sprak daarentegen ook van vestiging buiten Java, op ééne der andere Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen, doch werd weder ingetrokken in 1827 (no. 53).

- a. aan *Nederlanders* door geboorte, wetduiding of naturalisatie;
- b. aan *vreemdelingen*, die ten minste *tien* jaren in Nederl. Indie hadden gediend en *eervol* waren ontslagen.

De vaste ingezetenen mogten, mits zij zich bij de Residenten van paspoorten voorzagen, het eiland Java langs de groote wegen, waar postpaarden zijn geplaatst, doorreizen, voor zoover daaromtrent geene uitzonderingen bij plaatselijke bepalingen waren gemaakt. Zij, die volgens de vroegere verordeningen reeds het regt van inwoning hadden verkregen, werden nu ook als *vaste* ingezetenen beschouwd. Die niet viel in de termen van *a* en *b* kon slechts een acte van *tijdelijk* verblijf erlangen, tenzij de Koning hem uitdrukkelijk een acte van inwoning verleende. Zoo ook werd hij als tijdelijk ingezetenen beschouwd, die, evenmin vallende in de termen van *a* en *b*, een pensioen uit de koloniale kas genoot, en wel ter plaatse waar dat pensioen betaalbaar was gesteld.

Ten opzichte van gepensioneerde ambtenaren of officieren werd nog, bij besluit van 14 December 1848 (St.bl. No. 54), bepaald, dat zij niet verplicht waren een acte van verblijf aan te vragen, omdat zij werden beschouwd als tijdelijke ingezetenen daar, waar hun pensioen betaalbaar was gesteld, hetwelk in den regel verondersteld werd te zijn eene hoofdplaats *waar betaling geschiedt*. Alleen door acte van verblijf te verzoeken konden zij de regten van *vaste* ingezetenen verkrijgen.

Ontslagen doch niet-gepensioneerde ambtenaren of officieren konden hunne regten alleen ontleenen aan een acte van *tijdelijk* of *vast* verblijf, terwijl dit besluit niet toepasselijk werd verklaard op personen in Ned. Indie geboren.

Acten van *tijdelijk verblijf* werden niet anders verleend, dan voor de residentie Batavia, en wel tot wederopzeggens toe¹⁾. De vreemdeling, die zich aldaar wenschte op te houden

¹⁾ De Regering kon echter onder nadere goedkeuring des Konings in

was verplicht, een verzoek daartoe in te dienen binnen 6 weken na aankomst te Batavia, op boete van f100 tot f1000, ter bepaling van den regter. Op verbeurte dier zelfde boete mochten tijdelijke ingezetenen buiten den omtrek der residentie Batavia niet reizen, zonder schriftelijke vergunning van den Gouv.-Generaal ¹⁾.

Aan deze bepalingen werden op nieuw onderworpen zij, aan wie reeds acten van *tijdelijk* verblijf waren uitgereikt, vóór de invoering van genoemde publicatie.

Ten opzichte van het verblijf van vreemde zendelingen, werden bij publicatie van 30 Augustus 1837 (Staatsbl. no. 39) bijzondere regelen gesteld. Terwijl zij zich alleen op

in het belang van den landbouw of van andere takken van nijverheid, aan vreemdelingen toestaan, zich elders dan te Batavia op te houden.

Omtrent deze bepaling lezen we in het Reg.-Verslag over 1862 het volgende:

„Aan deze (de genoemde) bepaling waren bij onderscheidene beschikkingen met magtiging van het Opperbestuur uitleggingen gegeven. Zoo was het woord *nijverheid* tot de engste beteekenis teruggebracht, zoodat de verschillende ambachten er niet onder begrepen waren.

Eveneens was aangenomen, dat slechts die vreemde handelshuizen, welke vóór den 10 Januarij 1834 (de dagteekening der uitvaardiging van genoemde Publicatie) het regt van algemeene inwoning op Java hadden verkregen, in den regel aanspraak hebben op exceptionele vergunningen, vermits degenen, wier vestiging na dien datum dagteekent, slechts acten van tijdelijk verblijf te Batavia bezitten, en dus niet in het geval kunnen zijn van elders op Java hunne zaken uit te breiden.

De opvolging dezer explicatiën kwam den Gouverneur-Generaal voor niet alleen ondoelmatig te zijn, maar ook beperkingen daar te stellen van het bedoelde art. 4 (bevattende bovengenoemde exceptie); weshalve aan het Opperbestuur werd voorgesteld die explicatiën vervallen te doen verklaren, zoodat de gepubliceerde bepaling toegepast worde, zoo als zij luidt. Aan dit verlangen van den Gouverneur-Generaal werd voldaan.”

¹⁾ Bij besluit van 4 April 1844 (St.bl. No. 9) werden alle ingezetenen van de residentie Batavia en van de afdeeling Buitenzorg, over en weer gaande, vrijgesteld van de verplichting, om zich van reispassen te voorzien.

In 1844 (Staatsbl. no. 2) werd vrijstelling verleend om zich van reispassen te voorzien, aan ambtenaren, krachtens hunne instructie reizende. Deze bepaling gold later ook voor Notarissen (1847, St.bl. no. 7) en voor de Practizijns, toegelaten bij de Raden van Justitie en het Hoog Geregtshof van Ned. Indie (1852, St.bl. no. 7).

het eiland Borneo mogten nederzetten, waren zij, om, na gedaan verzoek, verlof daartoe te krijgen, verplicht, zich gedurende één jaar te Batavia op te houden, ten einde het Gouvernement in de gelegenheid te stellen, zich met hun gedrag en wandel bekend te maken en om te onderzoeken of zij de noodige kennis der taal, zeden en gewoonten dier volken bezaten. Daarenboven moest een vreemde zendeling voor hij naar Borneo kon vertrekken, onder eede of op zoodanige andere plegtige wijze als zijn geloof medebragt, »beloven dat hij zich steeds van alle de leeringen onder de inlandsche volken zou onthouden, welke de van hen gevorderde lijdzame gehoorzaamheid aan hunne overheden in het minst zou kunnen verzwakken,» welke verklaring vervolgens aan het Gouvernement werd ingezonden.

Bij de beschouwing der verschillende publicatiën, omtrent het regt van verblijf enz. in Indie, moet men wel in het oog houden, dat alleen die van 28 Augustus 1818 steeds de basis blijft, waarnaar elke bepaling, die dat regt op nieuw regelt, behoort te worden beschouwd, daar de verordeningen na 1818 nu eens in meer beperkten dan weer in meer liberalen geest slechts wijzigingen hebben gebragt in het regt van verblijf, geregeld volgens de publicatie van 28 Augustus, maar nimmer deze geheel hebben afgeschaft. Zoo bleven nog altijd van kracht de kennisgeving 6 weken te voren van vertrek ¹⁾, de eed van trouw aan den Koning en aan den Gouv.-Generaal en van de gehoorzaamheid aan de wetten en reglementen, alsmede de bepalingen omtrent de overlegging van de stukken, volgens de publicatie van 1818 vereischt bij het indienen

1) Zie ten aanzien van deze bepaling het Bataviaasch Handelsblad van 25 Julij 1865, waar duidelijk en helder uiteen wordt gezet de ongerijmdheid der voortdurende kracht van deze bepaling van 1818, wat misschien niet zonder invloed is geweest op hare afschaffing, welke plaats had bij besluit van 29 Maart 1866 (St.bl. no. 27) opgenomen in het nummer van 31 Maart 1866 van genoemd blad.

van verzoek tot verblijf of vestiging, en waaraan in 1842 ¹⁾ als vereischte was toegevoegd *een borgtogt van twee ter goeder naam bekend staande vaste ingezetenen*, welke borgtogt door de eerste civiele plaatselijke autoriteit moest worden goedgekeurd. Voor ambtenaren was deze borgstelling niet noodig, zoo dat, wanneer de persoon, te wiens behoefte die was gesteld, in 's lands dienst werd geplaatst, de borgen van hunne verbindtenis waren ontslagen.

Hoe ver die borgtogt zich uitstreckte, blijkt uit het model dat, aan de publicatie van 29 Januarij 1842 toegevoegd, aldus luidt:

» Wij ondergeteekenden van beroep wonende en van beroep wonende vaste ingezetenen van Nederlandsch Indie, verbinden ons bij deze onder afstand van alle mogelijke exceptiën, beneficiën en weren des regts, en wel bepaaldelijk die van orde en schuldsplitsing, om, indien de persoon van oud . . . jaren, thans van beroep, die zich in Nederlandsch Indie als $\frac{\text{vast}}{\text{tijdelijk}}$ ingezetenen wenschte te vestigen, en dien wij kennen en verklaren te zijn van een onbesproken gedrag, handel en wandel, immers voor zoover ons bewust is, onverhoopt in den vervolge niet voldoende in zijn onderhoud en bestaan mogt kunnen voorzien ofte wel geheel en al tot armoede mogt geraken, om hem alsdan voor onze rekening en kosten te onderhouden; in dier voege dat hij, in zoodanig geval, en daarvan aan het plaatselijk bestuur

¹⁾ Bij besluit van den Vice-President, waarnemend Gouv.-Generaal van 29 Januarij 1842, no. 10 (St.bl. no. 4). In 1846 werd bij besluit van 21 Mei (St.bl. no. 16) ook borgstelling voorgeschreven voor Chinese nieuwelingen. — Deze mochten voortaan op het eiland Java niet worden toegelaten voor dat twee hunner reeds aldaar gevestigde landgenooten onder goedkeuring van het betrokken plaatselijk bestuur zich hadden gesteld als borgen voor hun onderhoud, gedrag en voor de kosten hunner eventueele terugzending naar China, door de bevoegde autoriteit. Bij besluit van 18 Julij 1860 (No. 68) werd deze bepaling omtrent borgstelling toepasselijk verklaard op de Z. en O. afdeeling van Borneo.

kennis gevende, of in dusdanigen staat wordende aange-
troffen, nimmer ten laste van het Gouvernement zal komen.
Verklaren wij ondergeteekenden hierbij nog uitdrukkelijk,
dat onder voorschreven verband, van onze zijde, mitsdien
ook begrepen zijn alle kosten, welke door het Gouvernement
voor verpleging in het een of ander hospitaal, voor genezing
of voeding, alsmede voor logies en kleeding, dan wel ter
eenigerhaande andere zaken, ten behoeve van gezegden per-
soon, mogt worden voorgeschoten of gemaakt, en dus ook
die, wegens eventueelen terugvoer naar Nederland of van
elders buiten Nederlandsch Indie, van hem en zijn gezin,
wanneer hij wegens slecht of onordentelijk gedrag later uit
deze kolonie zoude moeten worden verwijderd; en welke
kosten wij bij deze aannemen, ten allen tijde, aan den houder
te zullen teruggeven en vergoeden, bij de eerste aanmaning.

»Verbindende voor de getrouwe naarkoming dezès onze
personen en goederen, als naar regten.»

Van deze borgtogt werden in 1852, bij besluit van 13
Januarij (St.bl. no. 5) uitgezonderd: kinderen van Euro-
peanen of met deze gelijk gestelden in Ned. Indie, die na
afwezigheid van daar, meerderjarig terugkeeren, na eene
acte van inwoning gevraagd te hebben volgens de publi-
catie van 1834. Keerden zij als minderjarigen terug, dan
waren ze niet verplicht verlof te vragen tot inwoning, daar
minderjarigen de woonplaats van hunne ouders of voog-
den volgen. Personen beneden de 16 jaren waren even-
wel reeds in geen geval meer verplicht zich acten van
verblijf bij hun aankomst in Indie aan te schaffen ¹⁾; ter-
wijl eerst na het bereiken van dien leeftijd een acte werd
vereischt, en slechts dan wanneer zij in Indie geene ouders
of voogden hadden.

Als aanvulling der verordeningen op het verblijf in Ne-
derlandsch Indie, werd bij besluit van 29 Januarij 1846
(St.bl. No. 2) bepaald, dat, wanneer een gezagvoerder pas-

¹⁾ Zie besluit van 8 September 1841, no. 11.

sagiers, mits uit Nederland of Nederlandsch Indie zelf, naar Batavia had gevoerd, hij Batavia niet mogt verlaten, voor dat door het Gouvernement over hunne al of niet toelating als ingezetenen der kolonie was beslist. Wilde hij echter Batavia verlaten, dan moesten zijne agenten of twee andere gegoede ingezetenen ten genooge van het plaatselijk bestuur zich borgstellen, om, ingeval een of meer der aangevoerde passagiers, binnen den tijd van drie maanden na zijne of hunne aankomst, geene acte van toelating als *vaste of tijdelijke ingezetenen* van Nederlandsch Indie hadden verkregen, voor den terugvoer van dien persoon of personen, op hunne kosten en rekening op de eerste aanmaning der plaatselijke autoriteit, zorg te dragen. Eerst na dat hij aan het hoofd van het plaatselijk bestuur bewezen had dat hij aan het bovengenoemde vereischte voldaan had, kon de gezagvoerder een consent tot uitklaring van zijn schip verkrijgen.

Het is mocijelijk de steeds geldende bepalingen te ziften uit de menigvuldige besluiten en publicatiën, die ten opzichte van het regt van aankomst en verblijf zijn uitgevaardigd en daarvan den zuiveren toestand met juistheid weder te geven, tijdens het in werking treden van het Regerings-Reglement van 1854. Ook daar vinden we wel de algemeene bepaling terug, dat met uitzondering van de personen van 's rijks wege naar Nederlandsch Indie gezonden, niemand zich aldaar zonder schriftelijke vergunning op Java van den Gouverneur-Generaal, elders van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber mogt vestigen, maar de voorwaarden der toelating van Nederlanders en vreemdelingen vereischten eene bijzondere regeling, bij algemeene verordening.

Zooveel mogelijk hebben we de belangrijkste bepalingen tot ons onderwerp behoorende bijgebracht, terwijl we die van minder belang slechts hebben aangeroerd en enkele andere van lokalen aard ¹⁾ zijn voorbij gegaan. Ook ten

¹⁾ Zoo als de publicatie van 6 Julij 1852 (St.bl. No. 45), bevat-

opzichte van het passtelsel hebben we dien weg ingeslagen en bij voorbeeld niet gesproken van het besluit van 9 Julij 1819, omtrent de uitreiking van passen voor het eiland Madura — noch van de bepaling ten aanzien van boeten wegens den overvoer van inlanders of met hen gelijk gestelde personen, zonder van reispassen voorzien te zijn (publicatie van 12 Februarij 1850 (St.bl. No. 6) ¹⁾). Evenmin zullen we spreken van de reispassen van bedevaartgangers naar Mekka, waarvan bij besluit van 20 Januarij 1860 (St.bl. No. 7) het model werd voorgeschreven.

Verder verwijzen we naar de koloniale regeringsverslagen, waarin jaarlijks ook de geldende voorschriften omtrent aankomst en verblijf het reizen op Java worden medege-deeld. Er blijft ons eigenlijk nog over, voor we tot ons derde deel overgaan, de geschiedenis verder te volgen van de kolonisatie na het Commissariaat-Generaal van DU BUS. Doch daar het stelsel van VAN DEN BOSCH steeds in werking is en nog geene kolonisatie op groote schaal naast zich heeft geduld, waardoor de toelating van Europeanen belangrijk zou worden gewijzigd, zoo zullen we dit overigens zoo belangrijk onderwerp liever laten rusten, vooral omdat de bijdragen tot die geschiedenis sedert 1848 zoo ontzaggelijk zijn toegenomen, door de menigte van geschriften, brochures, tijdschrift- en dagblad-artikelen, parlementaire redevoeringen en verslagen der Staatscommissiën (1850 en 1857) welker inhoud hier onmogelijk, hoe beknopt ook, een plaats kan vinden. — Daarentegen zagen we die uitstekend weergegeven in het meer genoemd Geschiedkundig overzicht omtrent de Europesche kolonisatie van Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, dat we zeer ter lezing aanbevelen.

Het ontwerp van wet tot vaststelling van het Reglement

tende de bepalingen op het verblijf der Chinezen en andere vreemde Oosterlingen in de residentie Samarang.

¹⁾ Cf. Besluit van 27 Januarij 1852 (St.bl. No. 9).

op het beleid der Regering van Nederlandsch Indie, werd ingezonden bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal den 29 October 1851 en op nieuw geheel onveranderd ingediend 4 October 1852. Den 12 Maart 1853 was het voorloopig verslag der Commissie van Rapporteurs opgemaakt, doch wegens de sluiting der gewone zitting van 1852/53 op den 21 April, vond een derde indiening van het wetsontwerp op den 15 December 1853 plaats, nadat het in eenige opzichten in den geest van het voorloopig verslag gewijzigd was geworden. Bovengenoemd eerste ontwerp bevatte in Art. 95 de volgende bepaling: »Niemand mag zich van elders in Nederlandsch Indie vestigen zonder schriftelijke vergunning, op Java en Madura van den Gouverneur-Generaal, elders van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber.

»De voorwaarden der toelating voor Nederlanders en vreemdelingen, worden bij algemeene verordeningen geregeld.

»De vreemdelingen zijn verplicht den eed van getrouwheid aan den Koning te doen.»

Het beginsel, in dit Art. 95 neergelegd, vindt men nog stelliger in Art. 77 van het Reg. Regl. van 1836 terug; »Niemand, wie hij zij, mag zich in Nederlandsch Indie met der woon nederzetten, dan na daartoe het noodige verlof te hebben bekomen.»

Noch Nederlander noch vreemdeling mogt dus in Indie worden toegelaten dan onder de bestaande beperkende bepalingen of volgens de voorwaarden, die later bij algemeene verordeningen dit onderwerp mogten regelen.

Dat dit beginsel felle bestrijders maar ook warme verdedigers vond, laat zich begrijpen.

Men kan toch dit deel van het Indisch Regcringsbeleid beschouwen als eene dier questions brûlantes, die de partijen in het koloniaal debat zoozeer verdeeld hielden en nog houden en een zuiver uitvloeisel zijn van het juist of wanbegrip van *kolonie* of *wingewest*.

In het voorloopig verslag der Commissie van Rapporteurs werd de vraag omtrent de beperkte of vrije toelating in

Ned. Indie aan een bepaald onderzoek onderworpen en wel in de eerste plaats die betrekkelijk de toelating van Nederlanders.

Algemeen erkende men den status quo van deze aangelegenheid, uitgedrukt in bovengenoemd Art. 95, waarvan de beoordeeling naar het oordeel der leden afhankelijk was, van de beschouwing en beoordeeling der vraag of Indie door het overbrengen van Nederlandsche elementen, naauwer aan Nederland moest worden verbonden en of in de welvaart van Indie het voordeel van Nederland moest gezocht worden, dan wel of Indie moest beschouwd worden als een land, dat het meest regtstreeksche voordeelen voor het moederland moest afwerpen. Men gevoelt, dat bij eene beslissing dezer vraag in laatstgenoemden zin, de toelating zoo beperkt mogelijk, in eerstgenoemden zoo vrij mogelijk gewenscht werd, wanneer tevens bij die vrije toelating door politieverordeningen en vooral door repressieve maatregelen, die art. 39 van het ontwerp, omtrent de politieke uitzetting, overbodig zouden maken, gewaakt kon worden tegen »wezenlijke ongelogenheid aan het verblijf van Nederlanders te midden der Inlandsche bevolking, verknocht.»

De voorstanders der vrije toelating wezen vooral op het nadeelige der beperkingen en formaliteiten, die niet gering te achten waren. Zoo was naar hun gevoelen de verplichting om borgen aan te wijzen, »voor menig nijver »maar minder welgezeten Nederlander eene onoverkomelijke »hinderpaal om te beproeven, of hij daar niet een voor- »deelligen werkkring voor zijne nijverheid kan openen.»

Als bewijs dezer stelling werd aangevoerd de opgave in het Regerings-Verslag over 1849 medegedeeld, omtrent het aantal Nederlanders, dat in de laatste jaren in Indie was toegelaten. Naar onze meening is de grond der bewering niet geheel juist, omdat niet duidelijk blijkt om welke redenen dat getal zoo gering was. We mogen zelfs aannemen dat voor den »nijveren maar minder welgezeten» Nederlander wel borgen te vinden zullen zijn geweest,

waar zelfs niet *nijvere* lieden zich daarvan wisten te voorzien. Een fatsoenlijk man vindt ligt den weg hiertoe open, en mag men geen aanspraak maken op dien naam in den waren zin, dan komt die preventive maatregel juist van pas. Bovendien welgezeten Nederlanders zullen toch hoogst waarschijnlijk zelfs bij vrije toelating wel niet zoo spoedig in Indie een tweede vaderland zoeken, en we betwijfelen het zeer of door een ongehinderden toevloed van Nederlanders, zonder eenige controle van wege het Gouvernement, werkelijk onze belangen en invloed in Indie zouden gebaat worden.

Onze beschouwing over dit onderwerp geldt den tegenwoordigen toestand van Indie: we willen niet beweren dat nimmer eene vrije toelating wenschelijk zal worden, maar zoo lang de hoofdvraag ten opzichte van het landbezit nog niet beslist, en eene goede regeling daarvan nog te wachten is, zoo lang moet uit den aard der zaak, wegens de geringe middelen van bestaan, de toelating van Nederlanders aan banden blijven liggen. Bij eene regeling van het grondbezit en zijn produkt kunnen de middelen van bestaan in Indie slechts vermeerderen en zoo doende ook de Euro-pesche bevolking bloeijen. Laat men toch Nederlanders geheel vrij toe, dan is dit niets dan een schijnbare mildheid; want toegelaten, zal men weldra het gemis gevoelen van een geschikt middel van bestaan, dat of den terugtogt naar het vaderland bespoedigd, of tot ongeoorloofde handelingen aanleiding geeft.

We behoeven niet te zeggen dat het wenschelijk is dat die beperkingen met de minst mogelijke noodelooze formaliteiten gepaard gaan, en dat de uitvoering het doel niet in den weg sta. Zoo wilden andere leden, behalve de vóór- en tegenstanders van het beginsel der Regering, blijkens het rapport der Commissie, die formaliteiten omtrent de toelating zooveel mogelijk verzacht hebben, terwijl weer anderen verklaarden niet in staat te zijn, over de al of niet vrije toelating een bepaald oordeel te vellen, niet alleen omdat zij

niet genoeg op de hoogte van het onderwerp waren, maar ook wegens de onbepaaldheid van uitdrukking van art. 95, waaromtrent deze leden nadere toelichting in de Memorie wenschten te ontvangen, hetzij de regeling bij »*algemeene verordeningen*», zoo als de Regering wenschelijk achtte, hetzij, gelijk vele leden gaarne hadden gezien, de regeling speciaal bij *de wet* geschiedde.

Aan dezen laatsten wensch verklaarde de regering in hare Memorie van Beantwoording ten geleide van het ontwerp, zooveel mogelijk gewijzigd in het belang van het gemeen overleg, niet te kunnen voldoen, daar de erkenning van het algemeen beginsel, zoo als hier het geval was, de taak des Wetgevers, de uitvaardiging der verordeningen voor de toepassing van dat beginsel, die der Regering was.

Wat het beginsel zelf der beperkte toelating betref, daaraan hield de regering zich vast op de in haar eerste ontwerp ontwikkelde gronden ¹⁾, zonder de banden te willen behouden, die niet door het algemeen belang werden gevorderd.

De vraag of de Europesche kolonisatie op Java al of niet wenschelijk ware, werd ook bij de behandeling van dit art. 95 in verschillenden geest beantwoord. De levendige belangstelling in dit onderwerp en de zeer uiteenloopende gedachtenwisseling daarover, hebben ons reeds vroeger van dit punt doen afstappen.

Alleen dit: de regering achtte haar onmogelijk wegens het luchtgestel, maar daarenboven strijdig met »*de eischen der regtvaardigheid en met eene goede staatkunde.*»

Ten opzigte van *vreemdelingen* werd, volgens het Rapport der Commissie, door de meeste leden wenschelijk geacht strengere voorwaarden van toelating te stellen dan die, waaraan de Nederlanders waren onderworpen. De vestiging

¹⁾ Op dezelfde gronden berust art. 36 van het Reg. Regl., dat we later zullen beschouwen.

van vreemdelingen vond men bedenkelijker voor de handhaving van rust en orde, die men wenschte gewaarborgd te zien, door de toepassing van de hoofdbeginselen der Nederlandsche vreemdelingen wet van 1849 op de vreemdelingen in Indie, ook omdat de bestaande bepalingen tot toelating en vestiging gunstiger luiden voor vreemdelingen dan voor Nederlanders. Zoo meende men dat het voor de Nederlanders moeilijker was om de kleine industrie of ambachten uit te oefenen, die daarom alle in handen van vreemdelingen waren, althans te Batavia.

Anderen zochten dit verschijnsel in andere oorzaken en wezen daarbij op het voortdurend bestaan der publicatiën van 10 Januarij en 12 Maart 1834 (Indisch Staatsblad no. 2 en no. 15), die vreemdelingen in zoo menig opzigt uitsloten en ten bewijze strekten van het *gebrek aan ondernemingsgeest en van de zucht tot ambtsbejag* bij de Nederlanders en dat men de oorzaken niet moest zoeken in het door velen afgekeurd stelsel van borgtogten, van vreemdelingen niet, van Nederlanders wél geëischt; zij beweerden dat vele Nederlanders zich naar Java begaven — en het was hun bij ondervinding gebleken — onder het voorwendsel van een ambacht daar te willen uitoefenen, maar eigenlijk om in dienst van het Gouvernement over te gaan, waarvan een vreemdeling was uitgesloten. Dit beaamde de regering volkomen in hare Memorie. »Het particulier bedrijf,» zeide zij, »geraakte veelal op den achtergrond, omdat men »er niet ernstig naar streefde. Nu ontstond er armoede »en als gevolg daarvan, toenemende aandrang om door het »Gouvernement uit den nood te worden geholpen. Voor dien »aandrang zwichtte het koloniaal bestuur dikwerf, maar »bleef dan ook niet in gebreke om behoedende maatregelen »voor te stellen.»

Zoo kwam men tot den eisch der Nederlandsche borgtogten. Op den vreemdeling is dat stelsel niet toepasselijk en is te zijnen opzichte ook onnoodig bevonden, omdat hij zich in den regel op Batavia ophoudt en omdat hij,

wetende dat ambtsbejag hem niet zal baten, ijverig en veelal met goed gevolg het een of ander particulier bedrijf bij de hand neemt, hetwelk hem een middel van bestaan, onafhankelijk van de regering, kan verschaffen.

Maar bovendien de bewering, dat de vreemdeling ten opzichte der beperking van betere conditie is dan de Nederlander, is schijnbaar, niet zuiver waar. Al mag het waar zijn ten opzichte der toelating, het regt van vestiging van den laatstgenoemde is veel uitgebreider dan dat van den vreemdeling. Beiden eenmaal toegelaten, de Nederlander met meerdere, de vreemdeling wil men met mindere waarborgen, omdat sommige trouwens moeilijk kunnen vereischt worden van hen die uit vreemde havens vertrekken, hebben groot verschil in regt van vestiging.

1°. De Nederlander ontvangt een acte van vast verblijf, die alleen kan worden vernietigd door de uitzetting.

De vreemdeling ontvangt alleen een akte van *tijdelijk* verblijf tot *wederopzeggens toe*.

2°. De Nederlander kan, voorzien van die acte van verblijf, zich vestigen in Nederlandsch Indie, waar de middelen bestaan om hem te bewaken en te beschermen.

De vreemdeling kan met zijn akte van tijdelijk verblijf zich alleen ophouden in de residentie Batavia, tenzij de Koning van deze bepaling ontheffing verleene in het belang van nijverheid en landbouw.

3°. De Nederlander kan, als vast ingezeten, scheepsreeder zijn, of bij de koloniale vaart dienen als schipper.

De vreemdeling kan dat niet als tijdelijk ingezeten.

4°. De Nederlander als vast ingezeten mag reizen overal waar groote postwegen bestaan.

De vreemdeling, tijdelijk ingezeten zijnde, heeft daartoe een bijzondere vergunning noodig.

Werkelijk zijn dus de vreemdelingen aan veel strengere bepalingen gebonden. Ze geheel te weren, zou in strijd zijn met de algemeene internationale beginselen van toelating van vreem-

delingen. De beperking daarvan mag alleen een zekerheidsmaatregel zijn en blijven waar die noodig wordt geoordeeld.

Zoo als we boven zagen, werd het ontwerp van 1851 zonder verandering den 4 October 1852 andermaal bij de Tweede Kamer ingezonden, terwijl het wegens de sluiting der Kamer op den 21 April 1853, nadat de Commissie omtrent het ontwerp haar rapport had opgemaakt, ten derden male, in den geest van dat rapport gewijzigd, werd ingezonden den 21 December 1853.

Dit eigenlijk tweede ontwerp had art. 95 van het eerste aldus veranderd in art. 401:

»Met uitzondering van de personen van 's Rijks wege naar »Nederlandsch Indie gezonden, mag niemand zich van elders aldaar vestigen, zonder schriftelijke vergunning op Java en Madura van den Gouverneur-Generaal; elders, van den hoogsten Gewestelijken Gezaghebber.

»De voorwaarden der toelating van Nederlanders en vreemdelingen worden bij algemeene verordening gewijzigd.»

Volgens art. 95 alinea 3 van het eerste ontwerp, werd van vreemdelingen gevorderd de eed van getrouwheid aan den Koning. In het nieuwe en laatste ontwerp is deze alinea achterwege gelaten op grond van art. 39 ¹⁾, zoodat er geen sprake meer kan zijn van het verschil van gevoelen tusschen de Commissie van Rapporteurs en de Regering, ontstaan aangaande de vraag in hoeverre een vreemdeling door dien eed zijn staatsburgerregt verloor.

Tegen de redactie van het eerste lid van art. 95 maakte de Commissie bezwaar als te algemeen zijnde, omdat nu de vraag overbleef of zij, die in Nederlandsch Indie zijn geboren, en daar heen, na vertrek van daar, later terugkee-

¹⁾ Art. 39 van het 2e ontwerp zegt in de eerste alinea: »Ingeval van oorlog of opstand» (in welk geval die eed noodzakelijk kon zijn) »neemt de Gouverneur-Generaal de maatregelen, die hij in het belang van het Rijk en van Nederlandsch-Indie noodzakelijk acht, ook de zoodanige, waartoe anders 's Konings magtiging vereischt wordt.»

ren, zich eveneens zouden moeten onderwerpen aan de bepaling van alinea 1.

Behalve bij minderjarigen, die naar hunne ouders in Indie gevestigd terugkeeren, kon zich het geval voordoen volgens de meening der regering, dat het geraden was meerdere gestrengheid uit te oefenen, hoe gemakkelĳk in het algemeen de readmissie van personen in Nederl. Indie geboren, ook ware. De regering wenschte daarom dezelfde redactie van genoemd artikel van het ontwerp te behouden.

Op de indiening van dit ontwerp volgde weer een voorloopig Verslag der nieuwe Kamer, dat in de hoofdzaak zoowel van den kant der verdedigers als bestrijders van het tweede ontwerp ongeveer gelijk was aan dat van het eerste Voorloopig Verslag. Geene nieuwe gezigtspunten deden zich voor, noch was er strijd met nieuwe argumenten en de leden der afdeelingen verdeelden zich nagenoeg op dezelfde wijze, wat betreft de beschouwing van dit ontwerp als bij die van het eerste. Men vond ook hier sommigen die art. 101 geheel vervallen wilden hebben en gaarne de grootste vrijgevigheid voor den Nederlander zoowel als voor den vreemdeling hadden gezien, door de toelating zonder eenige voorwaarden toe te staan, omdat de regering genoegzame waarborgen had in het regt van uitzetting, of nog liever zich die kon verschaffen door het nemen van goede politie maatregelen.

Andere leden waren van oordeel dat de voorwaarden van toelating te belemmerend voor Nederlanders waren, en wilden althans de formaliteiten welke zij, maar niet de vreemdeling, in het moederland te vervullen hadden, op grond van billijkheid, weggenomen zien; terwijl eindelijk nog anderen zich met de bestaande bepalingen en voorgestelde regeling konden vereenigen.

De gronden waarop deze drie beginselen voornamelijk gebouwd waren, werden nader ontwikkeld in het parlementair debat der Tweede Kamer, doch gaven geene nieuwe lichtpunten die der vermelding waardig zijn.

Belangrijk evenwel was de vraag van den heer ROCHUSSEN, gerigt tot den Minister van Koloniën, bij de discussie over het artikel dat de uitzetting bepaalde en, wegens de mindere duidelijkheid van het antwoord des Ministers, herhaald door den heer MEEUSSEN, *of men door eenvoudige intrekking van een acte van verblijf aan Nederlanders uitgereikt, op eene indirekte wijze de waarborgen zou kunnen wegnemen, waarmede het aangenomen beginsel van uitzetting was omkleed.*

De Minister antwoordde hierop: »Er is een wezenlijk onderscheid tusschen de acte van *vast* en van *tijdelijk* verblijf. De eerste wordt alleen verleend aan Nederlanders en bij uitzondering ook aan vreemdelingen, wanneer zij aan zekere in 1834 gestelde voorwaarden hebben voldaan. Die acten worden niet verleend tot wederopzeggens toe, zoo als met de acten van tijdelijke toelating wel het geval is. Art. 4 van no. 3 van het Indisch Staatsblad 1834 zegt bepaaldelijk: de acten van tijdelijk verblijf zullen niet anders verleend worden dan voor de residentie Batavia en tot wederopzeggens toe. Die clause vindt men niet in het artikel dat acten van vast verblijf betreft.»

Door een ander lid, den heer VAN NISPEN VAN SEVENAER, werd gewezen op het mogelijke geval, dat zich evenwel volgens het Regerings Verslag van 1849 nog niet had voorgedaan, dat aan een Nederlander een acte van *tijdelijk* verblijf werd uitgereikt.

Genoemd lid wenschte daarom de bepaling in ons artikel opgenomen te zien, dat alleen acten van vast verblijf zouden worden gegeven. De Minister evenwel meende, »dat men zoodoende in bijzonderheden zou treden, die eigenaardig te huis behooren in de algemeene verordening», waarvan de vaststelling in art. 408 van het Reglement wordt voorgeschreven. Tevens drong de heer VAN NISPEN, om alle onduidelijkheid weg te nemen, op eene juiste verklaring in het Reglement aan, die waarborgen gaf dat men door middel van de in het artikel bedoelde *algemeene verordening* niet kon

trachten zijdelings te bereiken, dat de toepassing namelijk van art. 48 omtrent de uitzetting onnoodig zou worden.

De regeling bij *algemeene verordening* was zeker niet ten onregte een punt dat aanstoot gaf. De uitzetting bij de wet geregeld, kon volgens ons art. 108 door een koninklijk besluit of ordonnantie van den Gouverneur-Generaal krachteloos gemaakt worden; een tegenstrijdigheid die niet mogt bestaan, want »de Kamer die getoond heeft zoveel waarde te hechten aan waarborgen bij de politieke uitzetting zou», zoo als de heer VAN HOËVELL zeer juist zeide, »met zich zelve in strijd handelen, zoo zij de magt uit hare handen gaf, om die waarborgen zoo te vestigen, dat zij niet ontdoken kunnen worden.»

De mogelijkheid daartoe bestond immers, en al mogt men het meeste vertrouwen stellen in de eerlijkheid van elken Minister van Koloniën of Gouverneur-Generaal, waar eene zijdelingsche ontduiking slechts mogelijk was van de waarborgen gegeven bij de politieke uitzetting, daar kon den Minister, die art. 108 verdedigde, geen aanstoot gegeven worden, door het voorstellen van een amendement op art. 108, welks inhoud de Minister zelf boven allen twijfel beschouwde.

Het amendement van den heer VAN NISPEN was aldus geformuleerd: »Aan Nederlanders welke deze vergunning verkregen hebben», namelijk de vergunning waarvan in de eerste alinea wordt gesproken, »kan niet anders dan op de wijze bij art. 48 voorgeschreven, het verblijf in Nederlandsch Indie worden ontzegd.»

Dit amendement naar een voorstel van den heer GEVERS VAN ENDEGEEST gewijzigd en nader geamendeerd door den voorsteller, werd met 51 tegen 6 stemmen aangenomen en luidt nu aldus:

»Aan Nederlanders, welke de boven bedoelde vergunning verkregen hebben, kan niet dan in het geval en op de wijze bij art. 48 vermeld het verblijf in Nederlandsch Indie worden ontzegd.»

Art. 108 dus aangevuld werd daarop zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Door de aanneming van dit artikel was dus het oude beginsel gehuldigd van beperkte toelating en vestiging, dat geheel paste in het stelsel door de regering in haar wetsontwerp voorgedragen. De tijd — het werd door het verheffen tot wet van dat ontwerp bevestigd — scheen nog niet gekomen, waarin eene geheele onbeperkte toelating van Nederlander, of van vreemdeling werd wenschelijk geacht. Eene apodictische oplossing der vraag over de meerdere of mindere wenschelijkheid van het eene of het andere stelsel laat zich niet denken. Argumenten vóór en tegen werden aangevoerd, welke getuigden van veel belangstelling, die zeker in de laatste 10 jaren onverflauwd mag heeten.

De koloniale politiek blijft nog immer het groote vraagstuk. Met dat vraagstuk hangt ook, wij hebben het reeds gezegd, ons onderwerp ten naauwste zamen, zoo dat wij niet mogen beslissen in hoeverre vrije toelating wenschelijk geacht kan worden. Als passende in het algemeene regeringstelsel kunnen evenwel de bepalingen van het onderdeel, niet afwijken van het beginsel waarop de hoofdzaak rust.

§ 2. DE BEPALINGEN BEDOELD BIJ ART.
105, ALINEA 2.

Aan de mededeeling der bepalingen, opgenomen in de algemeene verordeningen, welke voortgevloeid zijn uit het voorschrift van art. 105, alinea 2, zal het niet onnoodig zijn eenige verklaring vooraf te doen gaan omtrent de reeds meermalen gebezigde woorden *Nederlanders* en *vreemdelingen*.

Bij de lezing van dat artikel 105, stuit men reeds dadelijk op de vraag: Wie bedoelt de wet met *Nederlanders*? In welken zin is dat woord op te vatten? Is het woord in staatsregtelijken of in burgerregtelijken zin te verklaren. Een volgend artikel geeft ons een weinig bevredigend antwoord op die vraag. Art. 107 toch zegt: »Onder *Nederlanders* worden in dit reglement verstaan die het zijn volgens de wetten van het koninkrijk.» Het gewigt dezer vragen en de moeilijkheid van hare oplossing zal zeker niemand ontkennen, die zich den strijd herinnert, welke bij ons bestaat ten aanzien der bepalingen van *Nederlander* volgens het Burgerlijk Wetboek en de Wet van 28 Julij 1850. (Ned. St.bl. no. 44) ¹⁾.

¹⁾ Zie over deze wet de verhandeling van H. J. A. RAEDT VAN OLDENBARNEVELT, Leiden 1851, en de Akademische proeve van H. A. BLUME, Leiden 1857.

De eerste vraag deed zich reeds voor in het Voorloopig Verslag van 12 Maart 1853 van het ontwerp van het tegenwoordig Reg.-Reglement en wel bij de beschouwing van art. 2¹⁾; daaruit bleek, dat men algemeen het Nederlander-schap, daar bedoeld, in politieken zin opvatte, zoodat de wet van 28 Julij (Ned. St.bl. no. 44) het vraagstuk moest beslissen, doch als uitvloeisel van art. 7 en in verband met art. 118 der Grondwet, beweerde men terecht dat die wet van 1850 voor het Rijk buiten Europa niet verbindende was; doch dit zelfde gold, wanneer men het Nederlander-schap in burgerregtelijken zin opvatte, volgens de bepalingen van het Ned. Burg. Wetboek.

Meer speciaal vroeg men in het verslag aan de regering, welke met opzigt tot het Nederlandschap de toestand was van personen, uit Nederlandsche ouders in onze Overzee-sche Bezittingen geboren²⁾ en daar gevestigd gebleven, alsmede van hen, die daar uit niet-Nederlandsche ouders geboren zijn, maar er overigens hun leven hebben doorgebracht. De regering gaf daarop te kennen, dat ook naar haar oordeel het Nederlandschap in politieken zin behoorde te worden opgevat, waarbij de genoemde wet van 1850 tot leiddraad moest strekken, omdat, ofschoon erkennende de niet-toepasselijkheid dier wet voor het Rijk buiten Europa, de benoeming tot de hoogste staatsambten voor de Indische dienst, door den Koning geschiedt in Nederland onder de werking en met toepassing der genoemde wet.

»Ter wegneming van allen twijfel» werd door de regering in een nieuw artikel (107 Reg.-Regl.) bepaald, wie onder Nederlanders in het Reg.-Reglement te verstaan zijn.

Op bovengenoemde vragen antwoordde de regering, dat

1) Volgens art. 2 moest de Gouv.-Gen. zijn *Nederlander*.

2) Merkwaardige voorbeelden van het gewigt der vraag, uit de vroegere koloniale geschiedenis zijn de Gouverneurs-Generaal VAN OUTS-HOORN, geboren te Amboina; VAN RIEBEEK, geboren aan de Kaap de Goede Hoop; VAN GLOON, geboren te Batavia, en VAN DER PARRA, geboren te Colombo. — Ook de tegenwoordige Landvoogd, MR. P. MIJER, is in Indie geboren.

op grond van art. 5, no. 1 en 2 Burg. Wetb., in burger-regtelijken zin, personen, uit Nederlandsche ouders in de Overzeesche Bezittingen geboren, en daar gevestigd gebleven, eveneens Nederlanders waren, als zij die daar uit niet-Nederlandsche ouders geboren zijn, maar er overigens hun leven hebben doorgebracht, mits de ouders van deze laatsten in de Overz. Bezittingen gevestigd zijn. In een politieken zin waren, volgens art. 1, No. 4, van de wet van 28 Julij 1850, naar het oordeel der Regering, de eerstbedoelden Nederlanders; »niet alleen, omdat dit volgde uit het onderling verband van de verschillende zinsneden van het aangehaalde artikel, maar ook uit eene verklaring der Regering in de Memorie van Beantwoording van het Algemeen Verslag over het ontwerp dier wet van 1850. In dat Verslag was de meening geuit, dat in het hier ter sprake gebragte art. 1 niet duidelijk genoeg uitkwam, dat die Nederlanders, die zich in de Koloniën of bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen vestigen, niet slechts zelve Nederlanders blijven, maar ook, dat hunne aldaar geborene en gevestigde afstammelingen die hoedanigheid erlangen en behouden, zoodanig dat zij, in het moederland komende, aldaar dadelijk burgerschapsregten kunnen uitoefenen. De (toenmalige) Regering antwoordde daarop dat, zoodra de eerste alinea van art. 1 in verband met de laatste werd gelezen alle twijfel verviel; dat als Nederlanders niet slechts allen blijven beschouwd worden, die zich in de Koloniën gaan vestigen, maar dat hunne kinderen en verdere afstammelingen daardoor niet minder als Nederlanders zullen worden aangemerkt.»

Hierop nu maakte geen enkele bepaling van het Ontwerp-Reglement volgens de Regering inbreuk, terwijl, naar haar oordeel, te regt de wet van 1850 hen uitsloot van het politieke Nederlandschap, die in Indie uit niet-Nederlandsche ouders geboren waren. »De Regering,» zegt zij, »heeft, blijkens de Memorie van Toelichting, op het ontwerp dier wet opzettelijk de omschrijving van art. 5 B. W. in de

Staatsregtelijke wet gewijzigd, omdat, naar hare meening, geene genoegzame redenen bestaan, om de in 's Rijks Koloniën, bijv. van Engelschen, Spaanschen of Portuge-schen stam geboren kinderen, als leden des Nederlandschen volks aan te merken.

Bij die meening is zij blijven volharden, niettegenstaande bij het verslag der Tweede Kamer enkele leden de bepaling van art. 5 No. 4 B. W. in haar geheel wenschten te zien overgenomen, en het voorstel van art. 1 der wet van 28 Julij 1850 ongewijzigd is aangenomen."

Blijkens het Voorloopig Verslag van het tweede ontwerp verlangden eenige leden voorziening, ten gunste van afstammelingen van in Indie gevestigde vreemde Europeanen, of voor de zoodanigen, die niet bewijzen kunnen, dat hunne voorouders in Nederland geboren zijn, welke, volgens de Memorie van Toelichting, in den politieken zin geen Nederlanders zijn. Volgens die leden moest zich het geval niet kunnen voordoen, dat Europesche ingezetenen van Ned. Indie, die jaren aldaar gevestigd zijn geweest en wier gehechtheid aan Nederland niet twijfelachtig is, tegelijk kinderen hebben, die Nederlanders en andere die het niet zijn, omdat de eerste in ons vaderland, de laatste in Indie geboren zijn.

Aangenomen dus, dat art. 107 de wet van 28 Julij 1850 tot vraagbaak heeft gesteld ter beoordeeling van het Nederlandschap, is de toepassing van hare bepalingen evenwel voor Indie van niet zoo bijzonder veel praktisch nut. Al is de benoeming tot de hoogste betrekkingen, bedoeld bij de art. 2, 4 en 8 Reg.-Regl., afhankelijk van het Nederlandschap, en al zijn bij uitsluiting Nederlanders benoembaar tot notaris ¹⁾, omgaand regter of diens griffier, tot lid, griffier, officier en hunne substituten van een der Raden van Justitie op Java en van het Hoog-Geregtshof in

¹⁾ Art. 13, No. 12, Reglement op het Notarisambt in Ned.-Indie. Art. 120 en 153 Reglement op de Regt. Org. in Ned.-Indie.

het algemeen, is toch de vraag, of iemand Nederlander is, voor het Koninkrijk van meer belang dan voor Indie, om de meerdere staatkundige regten, die in Nederland aan het Nederlandschap verbonden zijn, waarvan de uitoefening alleen in Nederland kan plaats hebben. In zoover is het dan ook van meer practisch belang, dat iemand, die in Indie uit niet-Nederlandsche ouders geboren, aldaar gevestigd, naar Nederland zijn verblijf overbrengt, volgens de opvatting van Nederlander, in burgerregtelijken zin, als zoodanig zijn staatkundige regten kan uitoefenen, terwijl hij in staatkundigen zin daartoe onbevoegd is. Maar dan ook staan hem de middelen tot verkrijging dier staatkundige regten ten dienste, welke de wet van 1850 hem zelve geeft; gesteld, dat een bekwaam en bijzonder geschikt ambtenaar in Ned. Indie, in het gemis dier staatkundige regten, doordat hij niet is Nederl. staatsburger, een hinderpaal ontmoet, om de hoogste sport te bereiken van de ladder der hierarchie, dan ware voor hem die hinderpaal toch niet onoverkomelijk, want de naturalisatie is daar, om hem die regten te verleenen, hetzij ten gevolge van een van hem uitgaand verzoekschrift daartoe, hetzij ten gevolge van de bepaling van art. 7 der wet, waarbij ter belooning van uitstekende diensten, aan het Rijk in Europa of deszelfs Koloniën of Bezittingen in andere werelddceelen bewezen, of om andere overwegende redenen van staatsbelang, de naturalisatie verleend kan worden.

Ofschoon er tot nog toe sprake was van de wet van 28 Julij 1850, kunnen de woorden »volgens de wetten van het Koninkrijk,» voorkomende in meergenoemd art. 107, geene onduidelijkheid of tegenstrijdigheid geven, aangezien het meervoud niet alleen doelt op de vóór 1854 reeds gemaakte aanvullingen der wet van 1850 ¹⁾, maar ook insluit,

¹⁾ Wet, ter uitvoering van art. 8 der wet van 28 Julij 1850, van den 21 December 1850 (Ned. St.bl. No. 75). Wet van 3 Mei 1851, St.bl. No. 46, houdende wijziging dierzelfde wet.

die veranderingen en wijzigingen, welke door den loop des tijds noodzakelijk mogten worden geacht.

Dat de vraag wie *vreemdelingen* zijn evenzeer onze belangstelling verdient, met het oog op ons onderwerp, en ook haar praktisch belang heeft, daarvoor vindt men bewijzen te over in de wetgeving van Ned. Indie. Op die vraag geeft art. 5 Algem. Bep. van wetgeving voor Ned. Indie ons het antwoord. Het begrip van vreemdeling is in Indie uit den aard der zaak anders dan bij ons; terwijl het Ned. Burg. Wetboek onderscheidt Nederlanders, vreemdelingen en met Nederlanders gelijk gestelden, geeft art. 5 de volgende bepaling van vreemdelingen: »Vreemdelingen zijn dezulken, die geene ingezetenen zijn van Nederlandsch Indie, uitgezonderd de Nederlanders, en zij, die volgens de Nederlandsche wetten als zoodanig zijn te beschouwen.» Nu is de vraag wie zijn ingezetenen? Onder deze verstaat de wet (art. 4):

- 1°. alle Nederlanders, inwoners zijnde van Nederl. Indie;
- 2°. de landzaten of inboorlingen van de eilanden van den Indischen Archipel, voor zoover deze tot Nederl. Indie behooren;
- 3°. alle personen, onverschillig van welken landaard, die met toestemming der regering hunne woning binnen Nederlandsch Indie gevestigd hebben ¹⁾.

Deze ingezetenen van Ned. Indie worden nog onderscheiden in:

- a. Europeanen en daarmee gelijk gestelde personen, en in
- b. Inlanders en met deze gelijk gestelde personen.

Met Europeanen worden gelijk gesteld:

- 1°. alle Christenen, daaronder begrepen die, welke tot de inlandsche bevolking behooren;

¹⁾ Waren onder *ingezetenen* ook te verstaan zij, die volgens de publicatie van 10 Jan. 1834, met toestemming der Regering, hunne woning *tijdelijk* binnen Ned. Indie hebben gevestigd? In bevestigenden zin wordt deze vraag beantwoord in het Regt in Ned. Indie, jaarg. VI, dl. II.

De vraag heeft echter haar gewigt verloren door het K. B. van 1860, dat genoemde publicatie heeft vervangen.

2°. alle andere personen van waar afkomstig ook, die niet zijn: Arabieren, Mooren, Chinezen en anderen, die Mohamedanen of Heidenen zijn, welke allen gelijk gesteld worden met de inlanders ¹).

Even als voor Nederlanders, vreemde Europeanen en met dezen gelijk gestelden voorwaarden zijn bepaald tot toelating in Ned. Indie, zoo zijn ook voor bovengenoemde vreemde Oosterlingen voorwaarden gesteld tot hunne toelating aldaar; bovendien zijn zij onderworpen aan de bepaling van art. 73 R. R., dat voorschrijft, dat vreemde Oosterlingen in Ned. Indie zooveel doenlijk in afzonderlijke wijken moeten worden vereenigd, en wel onder leiding van hun eigen hoofden. Bij verschillende verordeningen werd dit onderwerp geregeld. De jongste regeling dagteekent van den 6 Junij 1866 (St.bl. No. 57).

Bij eene ordonnantie van dien zelfden datum (St.bl. no. 56) werden tevens nieuwe bepalingen vastgesteld op de toelating in Ned. Indie van Oostersche vreemdelingen ²), of met inlanders gelijk gestelde personen, niet behoorende tot de ingezetenen van den Ned. Ind. Archipel. De voor-

¹) Deze gelijkstelling, voorkomende in de Ind. Wetg. van 1847, vindt men ook in deel 1 en 2 van art. 109 Reg. Regl. De godsdienst bleef dus het criterium, ofschoon dit beginsel in zijne toepassing en gevolgen aanmerkelijk getemperd wordt door alinea 4 van genoemd artikel, zoodat op de inlandsche Christenen toepasselijk blijft art. 71 R. R.

²) Over den aanvoer van Chinesche nieuwelingen op Java, zie men de besluiten van 14 Nov. 1837 (St.bl. No. 58), van 20 Oct. 1838 (St.bl. No. 40). De strenge bepalingen, in die besluiten vervat, werden bij besluit van 30 Aug. 1846 (St.bl. No. 25) op Banka, en bij dat van 8 Julij 1853 (St.bl. No. 56) op de westkust van Borneo toepasselijk verklaard, terwijl intusschen bij besluit van 16 Maart 1844 (St.bl. No. 5) het verbod van aanvoer voor 3 jaren was opgeheven voor Batavia, voor zoover het betrof ambachtslieden, die terstond bij hun aankomst onder een bekenden, geschikten baas, ten genoege van den Resident, in dienst konden treden. Voor Borneo's westkust is het verbod weer opgeheven bij publicatie van 16 Dec. 1856 (St.bl. No. 80).

Deze verbodsbepalingen hebben nog steeds hare vóór- en tegenstanders. Men vindt van bovengenoemde ordonnantie, regelende de toelating van Oostersche vreemdelingen, eene beoordeeling in het N. B. Handelsblad van 14 Junij 1866.

naamste bepalingen dezer ordonnantie, die den 1 Oct. 1866 in werking is getreden, komen hierop neder:

a. Ten opzichte der toelating.

Oostersche vreemdelingen kunnen bij hun aankomst in Ned. Indie worden toegelaten in den voor den algemeenen handel geopende havens en zijn verplicht op eene boete van f 25 ¹⁾, binnen 24 uren na aankomst zich aan te melden aan het hoofd van het plaatselijk bestuur, onder vertoon van hunne paspoorten of geleide-brieven zoo zij daarvan voorzien zijn en met opgave van het doel hunner komst.

Zij die aan deze verplichting voldaan hebben, ontvangen een toelatingskaart, geldig voor niet langer dan zes maanden. Het hoofd van het plaatselijk bestuur is bij het verleenen van die toelatingskaart, *bevoegd* te vorderen dat twee ter goeder naam staande ingezetenen zich borgstellen voor de voldoening der kosten, die het verblijf van den Oosterschen vreemdeling en zijne terugzending binnen 3 jaren na zijne aankomst, der regering mogten veroorzaken. Die toelatingskaart geeft den bezitter er van het regt zich tijdelijk te vestigen in de wijk, die ter plaatse van aankomst den Oosterlingen van denzelfden landaard ter bewoning is aangewezen. Tot vestiging buiten die wijk wordt de vergunning vereischt van het hoofd van het plaatselijk bestuur, op boete van f 25 — f 100. Ingeval van weigering der vergunning deelt het hoofd van het plaatselijk bestuur, met vermelding der redenen, zulks mede aan het hoofd van het gewestelijk bestuur. De Oostersche vreemdeling die tijdelijk is toegelaten, mag zonder vergunning van het hoofd van het plaatselijk bestuur zich niet verder dan 10 palen van de plaats van zijn verblijf verwijderen; tot het bezoeken van plaatsen in een aangrenzend gewest gelegen,

1) Onverminderd het bepaalde bij art. 2 van het besluit van 22 Maart 1837, no. 2 (Staatsbl. no. 7); daarbij was een boete gesteld op het verleenen van huisvesting aan over zee of land aangekomen vreemdelingen, door ingezetenen of herbergiers, zonder dat deze binnen 24 uur daarvan aangifte doen aan het hoofdelijk plaatselijk bestuur.

wordt bovendien de vergunning vereischt van het hoofd van het gewestelijk bestuur aldaar, en bij verdere reizen, die van den Gouverneur-Generaal. In beide gevallen wordt de overtreding gestraft met eene boete van *f* 25 — *f* 50 en, zoo daartoe redenen zijn, de toelating ingetrokken.

b. Ten opzigte van inwoning.

Tot langer verblijf dan waartoe de toelatingskaart vrijheid geeft, wordt vereischt eene schriftelijke vergunning tot inwoning, te verleenen op Java en Madura, door den Gouverneur-Generaal en elders door den hoogsten gewestelijken Gezaghebber die, bij weigering der vergunning, onder mededeeling van redenen, daarvan kennis geeft aan den Gouverneur-Generaal. De aanvraag tot die vergunning geschiedt door tusschenkomst van het hoofd van het plaatselijk bestuur, dat den belanghebbende heeft toegelaten, waarbij moet worden overgelegd of eene verklaring van het hoofd van den landaard, waartoe de belanghebbende behoort, ten blijke dat deze genoegzame middelen van bestaan bezit of door werkzaamheid kan verkrijgen, of wel, zoo het hoofd van het plaatselijk bestuur zulks vordert, een akte van borgtogt, gelijk die bij de toelating vereischt wordt ¹⁾.

Bij de beschikking op het verzoek om vergunning tot inwoning, van Oostersche vreemdelingen, moet de hoogste gewestelijke Gezaghebber de hem daaromtrent door den Gouverneur-Generaal gegeven bevelen volgen.

De Oostersche vreemdelingen, die krachtens vergunning tot inwoning, ingezetenen zijn geworden van Ned. Indie, mogen zich vestigen op alle plaatsen, waar wijken voor hun landaard zijn aangewezen; daarentegen kunnen zij, aan wie die vergunning niet is verleend, na verloop van den tijd hunner toelating, zoo zij Ned. Indie niet vrijwillig verlaten, des noods door de openbare magt tot vertrek worden gedwongen.

¹⁾ Beide akten van borgtogt kunnen op ongezegeld papier worden gesteld, terwijl de toelatingskaarten en de vergunningen tot inwoning, reizen als anderszins kosteloos worden uitgereikt. (Art. 10). Zie pg. 85.

De bepalingen-betreffende de toelating en vestiging van Oostersche vreemdelingen ¹⁾ in de residentieën Soerakarta, Djokjokarta en Madura werden bij genoemde publicatie gehandhaafd. Evenwel waren de hoofden van gewestelijk bestuur in die gewesten bevoegd om aan hen, die reeds in het bezit waren van eene vergunning tot inwoning, toe te staan zich in het belang van handel en nijverheid op de hoofdplaatsen dier gewesten of waar elders eenige wijk ter bewoning voor vreemde Oosterlingen mogt zijn aangewezen te vestigen. Bij weigering was bedoeld hooft van het gewestelijk bestuur onder vermelding van redenen verplicht, daarvan mededeeling te doen aan den Gouverneur-Generaal. Ten slotte werden de bepalingen dezer verordening niet van toepassing verklaard op die Oostersche vreemdelingen, welke ingevolge de Tractaten ²⁾ op den voet der meest begunstigde Natie in Ned. Indie worden toegelaten. Voor hen gelden de bepalingen vervat in het hierna te vermelden Koninklijk besluit van 27 October 1860, no. 68 en in de ordonnantie opgenomen in het Nederlandsch Staatsblad van 1861, no. 44.

De bepalingen dier besluiten als uitvloeisel van art. 105 alinea 2, vinden hier hare plaats.

Het Koninklijk besluit van 27 Oct. 1860 (Ned. Staatbl. n°. 68) ³⁾ was de algemeene verordening welke de toelating van Nederlanders en vreemdelingen regelde ingevolge art. 105 al. 2 van het Reglement.

Bij dat besluit werden Nederlanders, andere Europeanen en daarmee gelijkgestelde personen, geene ingezetenen van Nederlandsch-Indie bij hun aankomst aldaar *aan-*

¹⁾ Cf. Bepalingen op het verleen van passen aan vreemde Oosterlingen tot het reizen over Java, 1836 Staatsbl. no. 4.

²⁾ Zoo zijn o. a. Tractaten gesloten met Turkije (25 Februarij 1862), met de Hawaii-eilanden (16 October 1862), met Perzië (1858 Staatsbl. n°. 70), met Marokko (1859 Staatsbl. n°. 49), terwijl voor Britsch-Indie het reeds in 1825 (Staatsbl. n°. 19) gesloten Tractaat met Engeland, geldt.

³⁾ Opgenomen in het Indisch Staatsblad van 1861, n°. 40.

vankelijk toegelaten in de voor den algemeenen handel geopende havens ¹⁾ en wel op den volgenden voet:

1°. Die aanvankelijke toelating geschiedt door of van wege het hoofd van het plaatselijk bestuur, op een regelmatig paspoort, afgegeven of gevisceerd door of van wege den Minister van Kolonien of door een Nederlandschen diplomatieken of consulairen agent.

2°. Het bezit van andere geleibrieven kan de toelating wettigen, mits er uit blijke, wie de houder is en van waar en met welk doel hij in Nederlandsch Indie komt.

3°. Zelfs kunnen de nieuw aangekomenen worden toegelaten op eenvoudige aanneming van hunne personen, met opgave wie zij zijn en van waar en met welk doel zij in Nederlandsch-Indie komen; in welk geval een bewijs van bekendheid kan gevorderd worden, door twee ter goeder naam staande ingezetenen van Nederlandsch-Indie geteekend.

¹⁾ Ten gevolge van art. 117 van het Reg. Regl. van 1818 en vooral ten gevolge van het in 1824 gesloten Tractaat met Engeland werden den 31 Dec. 1825 (Ind. Staatsbl. n°. 48) voor den algemeenen handel opgesteld de navolgende havens:

Batavia, Samarang, Soerabaija, Riouw, Muntok, Palembang, Benkoelen, Padang, Tapanoeeli, Banjermasin, Pontianak, Sumbas, Makasser en Koepang.

In 1839 (Staatsbl. n°. 5) werd daaraan toegevoegd *Aijer Bangies* op Sumatra's Westkust en in 1841 (Staatsbl. n°. 40) *Sinkel* en *Baros*.

Bij besluit van 31 Mei 1858 (Staatsbl. n°. 65) werd het beginsel van openstelling der havens op uitgebreider schaal toegepast om één jaar na afkondiging in werking te treden; daarbij werden toen nog opengesteld op Java: *Anjer, Bantam, Indramajoe, Cheribon, Tagel, Pekalongan, Rembang, Pasoeroewan, Probolinggo, Besoeki, Panaroekan, Banjoewangi, Pangool, Patjitan, Tjilatjap*, en de *Wijnkoopsbaai*; ter Sumatra's Westkust: de havens van *Natal* en *Priaman*; en in de Zuideren Ooster-Afdeling van Borneo, de haven van *Sampit*.

In 1859 (Staatsbl. n°. 79) werd op dit aantal in zooverre teruggekoemen, dat op Java alleen de havens van *Cheribon, Pasoeroewan* en *Tjilatjap*; op Sumatra's Westkust, die van *Natal* en *Priaman* en op Borneo, die van *Sampit* slechts zouden zijn opengesteld voor den algemeenen invoer. De afschaffing gold alleen voor die havens welke bij besluit van 31 Mei 1858 waren opengesteld. Zie Mr. P. MIJER, over het openstellen van kusthavens voor den algemeenen handel in Ned. Indie, 's Hage 1859.

4°. De aanvankelijke toelating, schriftelijk of mondeling toegestaan, is niet langer dan *zes maanden* geldig.

Personen evenwel die in Nederlandsch Indie aankomen, alleen met het doel om aldaar te reizen, kunnen voor den tijd van 6 maanden, welke termijn in dat geval kan verlengd worden, vergunning daartoe bekomen, op Java en Madura van den Gouverneur-Generaal, elders van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber; doch moeten vooraf aan de vereischten voor de aanvankelijke toelating gesteld voldaan hebben.

Deze vergunningen kunnen in het belang der openbare rust en orde door den Gouverneur-Generaal worden ingetrokken.

De Hoofden van het plaatselijk bestuur in de voor den grooten handel geopende havens zijn bevoegd aan nicuw aangekomenen *voorloopige* vergunningen tot reizen uit te reiken, geldig voor den tijd van hoogstens ééne maand.

Naast de aanvankelijke toelating tot verblijf staat de vergunning tot *inwoning*.

Tot bekoming eener vergunning tot inwoning wordt van den belanghebbende gevorderd:

1. dat hij voldoe of voldaan hebbe aan de bovengenoemde vereischten, gesteld voor de aanvankelijke toelating.

2°. *a.* dat hij ten genoegte van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber hebbe doen blijken genoegzame middelen van bestaan te bezitten of door werkzaamheid te kunnen verkrijgen; dan wel,

b. dat hij overlegge een borgtogt van twee ter goeder naam staande ingezetenen van Nederlandsch Indie, voor de kosten, die zijn verblijf in Nederlandsch Indie of zijne terugzending wegens onvermogen, te eeniger tijd binnen de drie jaren na zijne aankomst aan het Gouvernement mogt veroorzaken, of zoo hij een Nederlander is, bewijs van den Minister van Kolonien, dat in Nederland een borgtogt van gelijke strekking is gesteld.

Is de belanghebbende een Nederlander, dan wordt bo-

vendien gevorderd dat hij aantoonde voldaan te hebben aan zijne verplichtingen omtrent de nationale militie of daarvoor borgtogt te hebben gesteld. ¹⁾

Op *eenvoudige aanmelding* van hunne personen worden tot inwoning toegelaten:

a. personen van 's Rijkswege naar Nederlandsch-Indie gezonden;

b. personen, die, na eervol ontslag uit 's lands dienst in Nederlandsch-Indie, aldaar gevestigd wenschen te blijven, behalve ontslagen militairen beneden den rang van officier; ²⁾

c. vrouwen die hare echtgenooten vergezellen;

d. vrouwen die hare ouders, zonen of broeders vergezellen;

e. minderjarigen die hunne ouders of voogden vergezellen, of wier ouders of voogden in Nederlandsch-Indie verblijf houden;

f. personen, in Nederlandsch-Indie geboren uit ouders aldaar gevestigd, mits zij niet langer dan zeven jaren van daar afwezig zijn geweest, of bij langere afwezigheid vóór het voleindigen van hun 24ste jaar, aldaar terugkeeren.

¹⁾ Tengevolge der nieuwe Militie-wet van 19 Augustus 1861 (St. bl. no. 72) werd deze laatste bepaling aldus veranderd:

„Was hij (de belanghebbende) op 1 Januarij van het jaar waarin hij zijn 19^e jaar intrad, volgens de wet op de Nationale militie ingezet en van Nederland en heeft hij zijn 39ste jaar nog niet volbragt, dan erlangt hij, tenzij hij met een paspoort van den Minister van Koloniën in Nederlandsch-Indie is aangekomen, geene vergunning tot inwoning, dan na te hebben bewezen, dat hij zijne pligten ten aanzien van de Nationale Militie tot op het tijdstip van zijn vertrek uit Nederland vervulde, of tot geene dienst bij de Militie gehouden is of gehouden was.” Zie Ind. Staatbl. 1863 no. 120.

²⁾ Blijkens het Regerings-Verslag over 1861 pg. 55, worden onder die militairen beneden den rang van officier niet begrepen, Afrikaansche militairen „als ten deze niet met Europesche militairen gelijk te stellen.” Ten opzichte van militaire ambtenaren of geëmploteerden werd beslist, dat zij op eenvoudige aanmelding van hunne personen, bij het verlaten der dienst, tot inwoning kunnen worden toegelaten, omdat zij als burgerlijke personen moeten beschouwd worden.

Zoo zij in Nederland zijn gevestigd geweest en niet tot de onder La. *e* vermelde personen behooren, wordt gevorderd, dat zij aantoonen voldaan te hebben aan hunne verplichtingen omtrent de Nationale Militie. ¹⁾

De onder La. *a*, *c* en *e* vermelde personen, alsmede die onder La. *b* vermeld, met uitzondering van ontslagen militairen beneden den rang van officier, behoeven zelfs geene schriftelijke vergunning van den Gouverneur-Generaal of den hoogsten gewestelijken Gezaghebber.

Voor Consuls-Generaal, Consuls, Vice-Consuls en consulaire Agenten, geldt als zoodanige vergunning de mede-onderteekening van hun exequatur of de goedkeuring van hunne benoeming door den Gouverneur-Generaal.

Voor den *Nederlander* geeft eene vergunning tot inwoning, de bevoegdheid om *zich te vestigen overal, waar een Gouverneur, Resident of adsistent-Resident is gevestigd; behoudens de bijzondere bepalingen ten aanzien der residentiën Djokjokarta, Soerakarta en Madura.* ²⁾

Tot vestiging elders wordt evenwel eene nadere vergunning van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber vereischt, tenzij de Gouverneur-Generaal zelf die vergunning verleene. ³⁾

Voor den *vreemdeling* geeft eene vergunning tot inwoning de bevoegdheid om *zich te vestigen in alle voor den algemeenen handel geopende havens.* Om zich elders te

¹⁾ Deze bepaling omtrent de Militie, werd ook overeenkomstig de nieuwe Militie-wet gewijzigd. Ind. Staatsbl. 1863 no. 120.

²⁾ Volgens eene beslissing van Dec. 1861 werden met de bovengenoemde plaatsen gelijk gesteld, de voor den algemeenen handel geopende havens, ook al is daar geen Gouverneur, Resident of adsistent-Resident gevestigd, omdat anders, in strijd met de bedoeling des wetgevers, aan den vreemdeling meer regten zouden zijn toegestaan dan aan de Nederlanders. Zie Regerings-Verslag 1861. Genoemde autentieke interpretatie is bevestigd bij K. B. van 25 Mei 1862 no. 24 (Ind. St. bl. no. 108).

³⁾ Zie de interpretatie der regering over de meer of minder vrijgevege toepassing dezer bepaling, in het Reg. verslag over 1862 pg. 63.

vestigen, wordt eene nadere vergunning van den Gouverneur-Generaal vereischt. ¹⁾

Behalve dat de artikelen 45 en 46 van het Reg. reglement ook op den vreemdeling van toepassing zijn, kan de Gouverneur-Generaal *in het belang der openbare rust en orde* ten allen tijde, de genoemde *nadere* vergunning aan den vreemdeling verleend intrekken, behoudens het geval van aanvraag, om uitlevering ter zake van desertie of ander misdrijf.

Dit is de hoofd-inhoud van genoemd Koninklijk besluit, dat op 1 Julij 1861 in werking getreden, alle vroegere bepalingen omtrent de toelating in Nederlandsch Indie van Nederlanders, Europeanen en daarmede gelijk gestelde personen deed vervallen, natuurlijk met behoud evenwel der eens verkregen regten.

Den 29 Mei 1861 ²⁾ werden de voorschriften vastgesteld tot regeling der uitvoering van genoemd Koninklijk besluit met daarbij behoorende modellen.

Behalve dat de bepaling omtrent de aangifte aan het plaatselijk bestuur bij het verleenen van huisvesting aan over zee of over land aangekomen vreemdelingen reeds vroeger ³⁾ gemaakt, nog steeds van kracht bleef, waren nu Nederlanders, andere Europeanen en daarmede gelijk gestelde personen geene ingezetenen van Nederlandsch Indie zijnde, verplicht op eene boete van hoogstens *f* 25 binnen drie dagen na aankomst in eenige haven van Nederlandsch Indie, zich bij het hoofd van het plaatselijk bestuur aan te melden, onder vertoon van hunne paspoorten of geleibrieven, en met opgave van het doel hunner komst.

De vergunning tot reizen en die tot inwoning in Ne-

¹⁾ Deze nadere vergunning voor Nederlander zoowel als vreemdeling, alsmede de toelatingskaarten en de voorloopige vergunning tot reizen worden *kosteloos*, de vergunning tot inwoning en tot reizen, tegen een zegelregt van *één gulden* uitgereikt.

²⁾ Indisch Staatsblad no. 41.

³⁾ Bij besluit van 22 Maart 1837, no. 2 (Indisch Staatsbl. no. 7).

derlandsch Indie, moeten worden aangevraagd door tusschenkomst van het hoofd van het gewest binnen hetwelk de haven is gelegen, waar genoemde personen aanvankelijk zijn toegelaten.

De beschikking, waarbij de hoogste gewestelijke Gezaghebbers aan Nederlanders de vergunning weigeren om zich te vestigen op plaatsen, waar geen Gouverneur, Resident of Assistent-Resident gevestigd is, of welke niet voor den algemeenen handel opengesteld zijn, moet met redenen omkleed worden, terwijl van die beschikking hooger beroep wordt toegelaten bij den Gouverneur-Generaal, en zij in geval van bekrachtiging verbindend is ook voor de opvolgers dier Gezaghebbers, van wie oorspronkelijk de weigering was uitgegaan.

Ten slotte bevatte deze regeling nog de bepaling, dat behoudens de bijzondere voorschriften omtrent het reizen in enkele gedeelten van Nederlandsch Indie vastgesteld of nader vast te stellen¹⁾, de vergunning tot inwoning in Nederlandsch Indie ook die tot reizen in zich sloot, zoodat het vertoon der vergunning tot inwoning, den reiziger onthief van de verplichting tot vertoon eener reispas.

Voor hen, die zonder schriftelijke vergunning tot inwoning werden toegelaten, moest het natuurlijk moeilijk vallen om, ingeval zij op reis mogten gaan, van die bevoegdheid tot inwoning en daardoor tot reizen te doen blijken. Op grond dat het niet in de bedoeling kon liggen

¹⁾ Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van den 5 November 1861 (Staatsblad no. 109), werden de hoofden van gewestelijk bestuur op Java bevoegd verklaard om, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, aan Nederlanders en vreemdelingen, in Nederlandsch Indie ter inwoning toegelaten, passen uit te reiken tot het doen eener reis in de residentien *Soerakarta* en *Djokjokarta*, onder voorwaarde evenwel, dat zoodanige ingezetenen ter goeder naam en faam bekend staan, en de residenten van Soerakarta en Djokjokarta tegen hunne tijdelijke toelating in die gewesten geen bezwaar hebben.

De woorden "onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal", zijn bij een besluit van 1864 (Staatsblad no. 94) vervallen verklaard.

de bewuste personen aan meer bezwarende bepalingen ten aanzien der reispassen te onderwerpen, dan hen die eene schriftelijke vergunning noodig hadden, besliste de regering dat eene verklaring daaromtrent, aan den belanghebbende door het hoofd van het bestuur zijner woonplaats zou worden uitgereikt ¹⁾.

Bij de toepassing van bovengenoemd Koninklijk besluit deed zich de vraag voor, of de vroegere »acten van verblijf” thans de regten in zich sloten, die aan de »vergunning tot inwoning” door bedoeld Koninklijk besluit gegeven, waren verbonden? Blijkens het Regerings-Verslag van 1862 beantwoordde de regering die vraag toestemmend, zoodat de acten van toelating aan Nederlanders en vreemdelingen vóór 1 Julij 1861, ingevolge de vroegere verordeningen uitgereikt, dezelfde regten gaven als de vergunning tot inwoning krachtens dat Koninklijk besluit verleend ²⁾.

¹⁾ Regerings-Verslag over 1862, pg. 63.

²⁾ Als Bijlage vindt men achter dit Proefschrift eene opgave van de sedert 1839 verleende acten van verblijf. De opgave over de jaren 1839—1849, voorkomende in het Reg. Verslag van 1849 is daarbij tot rigtsnoer genomen.

HOOFDSTUK III.

Opheffing der vergunning tot verblijf, bedoeld bij Art. 105, alinea 3.

Waar we bij de behandeling van de eerste alinea's van ons artikel meenden ons te moeten bepalen tot eene historische beschouwing, daar zullen de redenen, die ons daartoe noopten, niet minder gelden bij de beschouwing van alinea 3.

De aanvulling van art. 415 ¹⁾ met alinea 3, legt ons de verplichting op om ook omtrent de uitzetting een enkel woord te zeggen, hoe valbaar dit onderwerp ook moge zijn voor eene uitgebreide bewerking der stof, waaraan art. 45 en art. 46 van het Regerings-Reglement ten grondslag liggen.

Ook bij dit gedeelte van ons onderwerp moeten we ons tot de historie blijven bepalen, dewijl het ook hier een onderwerp geldt, waarvan het gewigt en de omvang een diepere studie eischen, dan waartoe ons voor dit oogenblik de gelegenheid is gegeven. We bepalen ons daarom tot het geven van een overzicht van het debat bij de behandeling van het Regerings-Reglement, met daaraan vooraf te doen gaan eene korte geschiedkundige inleiding.

¹⁾ In het aangenomen Reg.-Regl. Art. 105 geworden.

Het behoeft geen betoog dat de Compagnie, waaraan volgens art. 35 van het Octrooi de magt was verleend »Gouverneurs volck van Oorloge ende Officiers van justitie ende tot andere nootelijke diensten" te benoemen, aan die zelfde bepaling hare magt ontleende om hare dienaren, in zooverre zij bevond dat ze zich »qualyck ende ontrouwe-lyck zich gedroegen" te ontslaan, al had dat zelfde artikel niet speciaal van die bevoegdheid gesproken.

Merkwaardig is evenwel de bepaling in dat zelfde artikel, dat de Compagnie de ontslagen Gouverneurs en officieren niet mogt verhinderen zich naar Nederland te begeven om deswege »hunne dolcantiën en klagten" aan de Staten Generaal te doen.

Zoo vindt men in verschillende instructies, die bevoegdheid aan den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indie verleend: om »van hunne ambten en officiën te deporteren en met of zonder gage naar huis te zenden, daar en zoo hunlieden gelieven en goeddunken zal al zulke Vice-Gouverneurs, directeurs, kommandeurs, kooplieden, kapiteins, schippers en andere officieren, als zijlieden, bij gemeen advies en de meeste stemmen van de presenten ten dienste van de Compagnie bevinden zullen te behooren, behoudens den gegraveerden hun beklag aan Z. D. Hoogheid en III. MM. de Heeren Staten Generaal" ¹⁾).

Ook spreken de verschillende artikelbrieven luide van deze bepaling.

Art. 32 van de artikelbrieven van 1742 en 1747 luidt aldus:

»En opdat een ygelijk des te beter tot zijn pligt gehouden worde, zullen Bewindhebbers bevoegt zijn, alle die in eed en dienst van de Compagnie in Indien zijn, van de eerste tot de laatste, niemand uitgezondert, hetzij bin-

¹⁾ Cf. Art. 31. Instructie aan Pieter Both.

Art. 8. Ordonnancie en Instructie voor den Gouverneur Generaal en de Raden van Indie van den 22 Augustus 1617.

MR. P. MIJER, Verzameling enz.

nen of buiten hun verbonden tijd, 't huis te ontbieden en de Gouverneur-Generaal en Raden dezelve naar huis mogen zenden. Zonder dat dezelve reden van hun gedaan opontbod zullen gehouden zijn in regten of daar buiten te geven; alleen in gevalle bij het opontbod of opzending is gevoegd *enige infamerende reden van dien*, of wel stilstant van qualiteit en gagie, zal het aan den opontbodene vrijstaan op zijn retour zig te addresseren aan de justitie en aldaar actie te institueren, alwaar de Compagnie gehouden zal zijn deswegens teregte te staan. — Onder stilstant van qualiteit en gagie wordt echter niet begrepen dat de opontbodene of overgezondene zoude moeten hebben enig officie veel min commando op of over de retourvloot, of de faculteit om zeker getal kisten met zig over te brengen, als waaromtrent Bewindhebberen en Gouverneur Generaal en Raden respectievelijk zullen mogen disponeren zonder gehouden te zijn, daarvan reden te geven in regten of daarbuiten" 1).

Bij eene vergelijking dezer bepaling met die van vroegeren datum blijkt, dat het beklag evenals vroeger bij de Staten-Generaal niet alleen, maar ook bij de Justitie mogt plaats hebben, en dit laatste in geval bij het opontbod door de Bewindhebbers, of bij het opzenden naar Patria door den Gouverneur Generaal en Raden, *enige infamerende reden van dien* was gevoegd.

Het schijnt dat zich langzamerhand het juister begrip heeft ontwikkeld van beklag wegens politieke redenen en ter zake van justitie, die vroeger meer ineen liepen en daarom dikwijls tot moeilijkheden aanleiding gaven tusschen de Staten-Generaal en de Bewindhebbers. Dikwijls toch deed zich de vraag voor of iemand naar Patria opgezonden, wegens vermecnde redenen zijne klagt moest inbrengen bij den staatkundigen of bij den civielen regter. Zoo kwam men soms in appel bij de Staten-Generaal,

1) Cf. Art. 31 van de Artikelbrieven van 1669 en 1672.

wegens een vonnis van den gewonen strafregter ¹⁾, die niet zelden een extra-ordinairen Raad benoemden om het vonnis aan eene revisie te onderwerpen.

De Bewindhebbers betwistten evenwel dit regt op grond van meergenoemd art. 35 van het Octrooi, waarbij aan de Compagnie de regeling der regtsmagt was opgedragen. Zoo gaf dit immer moeilijkheden, voortspruitende uit eene verkeerde beschouwing van zuiver politieke misdaden en van die van criminelen aard ²⁾.

In alle gevallen waren er ten minste waarborgen gegeven aan Compagnie's dienaren tegen al te willekeurige handelingen der Indische Regering, die de regeling van het gansche Bestuur in handen had.

¹⁾ Dit was aan den eenen kant een waarborg voor betere jurisdictie, aan de andere zijde een bewijs van den slechten toestand waarin de regtspleging in Indie verkeerde; de genoemde verwarring vindt eenige verklaring in hetgeen daaromtrent wordt opgemerkt in de «Reflexien over de jegenswoordige situatie van de O. I. Comp., mitsgaders over het thans in te voeren bestuur der W. Ind. Kolonien 1791:

«Als men het primitive Octroy van 1602 met attentie doorleest, dan zal men bevinden, dat het de meening van den Souverein schijnt geweest te zijn, om het *politioq* en *justitueel* gezag in de Colonien aan zig te behouden en zelve te doen uitoeffenen, wijl daarbij aan de Hooge Amptenaeren, zo in Politie als Justitie wel geinjungeerd wordt, om den Eedt van getrouwheid te doen aan de Comp., doch alleen zo veel de Neringe en Traficque aangaat; maar schijnt ook de Souverein die uitoeffening te gelijk aan Comp. dienaaren te hebben gedemandeert, wijl bij hetzelfde Octroy aan de Comp. de faculteit gelaaten word, om de gem. Amptenaeren te kunnen afzetten; en dit heeft zekerlijk aanleiding gegeeven tot de voorn. usurpatie, zo dat jegenswoordig alle macht en gezag in de Colonien ten eenemaal van de Comp. afhankelijk is.»

VAN IMHOFF hing geen schoon tafereel op van de regtspleging in Indie, waar hij in zijne «*Considérations sur l'état présent de la Comp.* zegt: «Les juges, du moins la plupart, attachés à toute autre vocation, ne s'occupent de la justice que par manière d'acquit et qui pis est, souvent sans capacité et sans expérience.»

Zie verder over de regtspleging in Indie s. TAK, «*Dissertatio continens historiam legum ab Ord. Gen. foederati Belgii de coloniis latarum.* Lug. Bat. 1841.

VAN LINDEN, *Dissertatio de commercio societatis Ind. Or.* 1839.

MR. P. MIJER, *Geschiedenis der Codificatie in N. Indie.*

²⁾ Zie MR. VAN DIJK, *Specimen Inaugurale.*

De politieke straf, de opzending of het opontbod naar Patria ¹⁾ was een gevolg van den bijzonderen toestand waarin de Compagnie ten aanzien van het Octrooi geplaatst was.

Niet altijd had de opzending naar Patria het ontslag ten gevolge. Het omgekeerde had meestal plaats. Wanneer de dienaar der Compagnie den tijd van zijn verband van 3 of 5 jaren ²⁾ had uitgediend, dan kon hij of zijn verbond hernieuwen, of naar het vaderland terugkeeren. In Indie te blijven was hem niet gegund; tenzij bij wijze van gunst, verlof verkreeg om particulieren handel te drijven onder zekere restrictive bepalingen. Zij die nu tijdens hun verbond, »als onnutte dienaren die met profijt niet konden worden geëmploijeerd», werden ontslagen, konden niet op die gunst rekenen en moesten dus wel verwijderd worden uit Indie en dan bij voorkeur opgezonden over zee ³⁾ naar Patria opdat zij hun verkregen kennis en ervaring, niet zoo gemakkelijk aan vreemde Mogendheden zouden kunnen aanwenden.

In het algemeen mogt niemand al had hij zijn verbonden tijd uitgediend, buiten toestemming van den Gouverneur-Generaal en de Raden van Indie terugkeeren, terwijl zij die vóór het einde van hun verbonden tijd, zonder genoemd consent terugkeerden, hunne »maentgelden die zij aan de Compagnie te goede hebben» verbeurden.

¹⁾ De verbanning naar het een of ander eiland in den Archipel, was in Compagnie's tijd ook niet onbekend. Zoo werd de ongelukkige maar moedige verdediger van het fort Zeelandia, COVET, in 1665 naar het eiland Banda verbannen. Zie DU BOIS pag. 213. Evenzoo werd zekere A. J. VAN STEENBERGEN in 1785 naar Banda verbannen, beschuldigd van verboden handel.

²⁾ »Alle personen in dienst van de Compagnie varende, zullen gehouden wesen in Oost Indien te blijven van het eene schip op het ander te gaen ende aldaer dienst te doen te water ende te lande, den tijdt van vijf jaren sonder den tijdt van het gaen ende keeren daar inne te rekenen, nytgesondert de schippers, stuer-luyden, bootsgesellen ende andere scheepsofficieren ende zeevarende personen die alleen voor drie jaren in 't lant verbonden sullen zijn.»

Art. 27, Artikelbrief 1669 en 1672. Cf. Art. 28, Artikelbrief 1742.

³⁾ Niemand mogt volgens de Artikelbrieven, over land repatrieren.

De toepassing der bepaling omtrent de opzending naar Patria, was tijdens de Compagnie geheel niet onbekend. Meer dan een voorbeeld treffen we daarvan aan. Onder anderen in de regters die gezeten hebben in den zoogenaamden Ambonschen moord; in JURRIAAN BEECK c. s.¹⁾ in 1705; in het opontbod van ABRAHAM KERVEL in 1718²⁾ en van den Gouverneur-Generaal DIRK of DIDERIK VAN DURVEN³⁾ in 1732, met verscheidene andere ambtenaren. Van algemeene bekendheid is het lot van de Raden van Indie, VAN IMHOFF, DE HAZE EN VAN SCHINNE, die door VALCKENIER als »oproeren complotmakers" beschouwd, ter Vergadering in militair arrest werden gesteld en als gevangenen naar Patria gezonden.

Ook in 1795 werd door Commissarissen-Generaal⁴⁾ het lid van den Raad van Justitie Mr. C. H. C. WEGENER met behoud van qualiteit en gage opgezonden zonder eenige vermelding van redenen, want in hunne missive van 24 Mei 1795 stond alleen: »om redenen ons daartoe moverende".

Het Comité tot de zaken van den Oost-Indischen handel

¹⁾ JURRIAAN BEECK, Toparcha in Strevelshoek, ARENT PLEMP, FONTEIJN, C. BERENBERGH, H. WOLFFRAET. »Deze personen waren (zoo als uit onderschepte brieven gezegt wierd te blijken) suspect, dat zij tegens het Oetroy en de Plakaten van haer H. M. zouden hebben gepleegt verboden Commerce", en op dien grond naar het vaderland opgezonden. Zie Bijvoegsel op de Ned. Jaarb. 1753, pg. 368, en VAN DIJK, Specimen Inaugurale, pg. 46.

²⁾ VAN DIJK, t. a. p. pg. 60.

³⁾ Van dezen Gouverneur-Generaal zegt DU BOIS, pg. 302: „Sans parler du caractère personnel de M. DURVEN, dont on a peut-être trop chargé les traits, il semble au moins qu'on ne saurait le justifier sur des faits ainsi publics, que les Taxes énormes, qu'il imposa aux Chinois: que les supplices affreux auxquels il condamna les malfaiteurs de cette nation opprimée, et que les faveurs qu'il accordait à des créatures indignes. Ces accusations sont revêtues de tant de circonstances, qu'on doit les croire fondées, et nous sommes fâchés de ne rien trouver, qui les rende suspectes."

Cf. VAN HOEVELL, *Batavia* in 1740.

⁴⁾ In 1791 werden met eene uitgestrekte volmagt als Commissarissen-Generaal naar Indië gezonden Mr. SEBASTIAAN CORNELIS NEDERBURGH en HENDRIK FRIJKENIUS.

en bezittingen, dat de Kamer van XVII na de Omwenteling vervangen had ¹⁾), gaf aan de Commissarissen-Generaal zijne afkeuring daarover te kennen en verlangde voor het vervolg dergelijke opzendingen afgeschaft en geïnterdiceerd te zien.

WEGENER als extra-ordinaris Raad van Indie weder teruggekeerd, werd ondanks het besluit van het Comité andermaal naar Patria opgezonden, welligt ten gevolge van de al te groote ligtgeraaktheid der Commissarissen over de teregtwijzing uit het vaderland ontvangen ²⁾).

Na de opheffing der Compagnie bragt de nieuwe orde van zaken ook betere waarborgen tegen ligtvaardige toepassing van het regt van uitzetting, waarvan de noodzakelijkheid door de Commissie tot de Oost-Indische zaken van 1803, in hare Consideratiën en Advijs, betoogd werd; waarom zij in haar Charter Art. 22 aldus deed luiden:

»Ingevalle de Gouverneur-Generaal in Rade mogt oordeelen, dat het Algemeen Belang kwam te vorderen, dat eenig Persoon, of Persoonen, verdacht van eenige handelingen, strekkende tot ondermijning van het Publiek Gezag, of tot stoorring van de Publieke Rust en Veiligheid, ofte uit hoofde van eenige andere oorzaak, van groot gewigt en aangelegenheid, onverwijld uit de Bezittingen van den Staat in Oost-Indien zouden behooren te worden verwijderd, zal de Gouverneur-Generaal in Rade vermogen, zoodanig Persoon, of Persoonen, te doen vertrekken, of des noods op

¹⁾ Volgens art. 232 van de staatsregeling van 1798, werd het Bestuur over de Bezittingen in Azië opgedragen aan den *Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissemerten*.

²⁾ LAUTS, t. a. p.

MIJER, Verzameling, enz. pg. 168.

In de biographie van Mr. P. G. VAN OVERSTRATEN, door Mr. P. MIJER, voorkomende in het Tijdschrift van Nederlandsch Indie, 1840, I, pg. 255, wordt vermeld, »dat de Raad Extra-ordinair en Kommissaris WEGENER het raadzaam achtte, zich door eene overhaaste vlugt van de Hoofdplaats te verwijderen. Kortens tijd na zijn vertrek werd hij, naar aanleiding der door de Regering ingebragte vertoogen, door het Comité zelven terug geroepen.»

te zenden naar Europa, mits in zoodanig geval, daarvan, en van de redenen, daartoe gecomoveerd hebbende, met de eerste gelegenheden, in duplo, omstandig kennis gevende aan den Asiatischen Raad, aan welken de Gouverneur-Generaal in Rade deswegen verantwoordelijk zal zijn, doch nimmer in Rechten kunnen worden aangesproken, dan wanneer aan den Asiatischen Raad, blijken mogt, dat, daarin gehandeld was uit volstrekte willekeur, bijzondere vijandschap, of opzettelijke onrechtvaardigheid."

Deze magt aan den Gouverneur-Generaal in Rade verleend, strekte zich echter niet uit tot »de Personen van den Praesident en de verdere Leden van het Hoge Gerechtshof", welke niet in hunne functiën konden worden geschorst, dan op de wijze bij genoemd Charter vastgesteld ¹⁾.

»Eene diergelijke magt tot opzending", zegt de considerans van dit artikel, »was ook bevorens, door 's Lands Wetten aan het Indisch Bestuur toegekend, doch onbepaald. Wij voor ons van de nuttigheid en noodzakelijkheid der zaak zelve overtuigd, meenen echter, dat ook, hierin, tegen alle misbruik van Gezag, kan en behoort te worden gewaakt, eensdeels door de uitoefening van die magt, alleen te bepalen tot die gewigtige en buitengewone gevallen, zoo even omschreven; anderdeels door de Regeering, deswegens, verantwoordelijk te stellen aan den Asiatischen Raad, en zelfs aansprakelijk te verklaren in Rechten, wanneer deselve, volgens het oordeel van dien Raad, daarin mogt gehandeld hebben uit volstrekte willekeur, bijzondere vijandschap, of opzettelijke onrechtvaardigheid; terwijl in allen gevalle, bij het 23ste Articul gezorgd is, dat van die magt nimmer misbruik kan worden gemaakt, tot het oefenen van eenigen Politieken invloed op het Hoge Gerechtshof van Indiën, of de Persoonen hetzelve uitmakende, waar-

¹⁾ Art. 23 van het Charter. Genoemde artikelen 22 en 23 vindt men woordelijk terug in de artt. 18 en 13 van het Reg.-Regl. van den Raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK, van 27 Januarij 1806.

omtrent wij geene bedenking hebben gevonden, eene uitzondering te maken, daar de, door ons, voorgeslagen plaatsing van dit Gerechtshof, op eenen genoegzamen afstand van de Hoofdplaats of eenige andere Hoofd-bezitting, de gevallen genoegzaam onmogelijk maakt, waarin het gebruik dier magt, ten hunnen opzichte noodzakelijk zoude kunnen zijn. Gelijk nu de Gouverneur-Generaal volgens onze voorstellen permanent zoude zijn aan het Hoofd van het Indisch Bestuur, moet men verwachten, dat de keuze van het Staats-Bewind, tot deze gewigtige Bediening, altijd vallen zal op voorwerpen, daartoe volkomen berekend, en zoodanig bekend door hunne probiteit en verdiensten, dat daaromtrent niets aan de uitkomst worde overgelaten, en, dit tot onzen grondslag nemende, hebben wij ons voorgesteld het geval, dat, in zaken van groote aangelegenheid, en betreffende het welvaren van de Bataafsche Republiek, ofte het behoud harer Bezittingen, de meerderheid der Hooge Regering ware van een ander gevoelen, dan de Gouverneur-Generaal, zonder dat het mogelijk zij de verschillende opiniën tot elkanderen te brengen, en gemeend het oirbaar van den Staat te vorderen, dat in die gevallen (in naervolging van hetgeen in de Engelsche Bezittingen, in Oost-Indien plaats heeft) aan den Gouverneur-Generaal de magt worde gegeven om het Besluit op te maken, overeenkomstig zijn bijzonder gevoelen, doch ook geheel alleen onder zijne afzonderlijke verantwoording; daar het ons is voorgekomen, dat het publiek welzijn ten hoogsten zoude kunnen worden geëxponneerd, wanneer de Man, door het Staats-Bewind zelve, aan het Hoofd der Zaken geplaatst, en reeds als zoodanig met eene veel uitgestrektere verantwoording belast, dan de bijzondere leden der Regeering, — die het best den schakel kent van alle zaken en omstandigheden, het Bestuur der Asiatische Bezittingen concerneerende, en, zal hij dit Bestuur wel en gelukkig uitoeffenen, alle de verrichtingen der Regeering, in zaken van gewigt, tot bevoordering van zijne deugdzame oogmerken, moet kunnen doen zamen-

werken, — in die gevallen, door overstemming, zoude kunnen worden genoodzaakt, tot de uitvoering van maatregelen, welke hij, in conscientie, zoude vermeenen tegen de wezenlijkste belangen van den Staat te strijden.”

»Deze magt,» zoo luidt de considerans verder, »moge grooter schijnen dan die bevorens aan de Gouverneur-Generaal onzer Bezittingen in Oost-Indiën toekwam, doch dezelve wordt rijkelijk opgewogen, door de bepaalde verantwoordelijkheid, waaronder deze ambtenaar, gelijk in meer andere opzichten ook hieromtrent, volgens onze voorstellen gebragt wordt, en door de bepalingen voorkomende bij het 26ste Articul van het Charter, waarbij de strengste maatregelen zijn genomen ten einde de Asiatische Raad, aan welken de Gouverneur-Generaal altijd ten vollen ondergeschikt blijft, in alle gevallen, waarin hij noodzakelijk mogt hebben geoordeeld van deze buitengewone magt gebruik te maken, ten spoedigste een volledig en naauwkeurig verslag bekomme van alles, wat daartoe betrekking heeft, en dus in staat worde gesteld, om, des noods, zoodanige voorzieningen te kunnen doen, als de zaak zoude mogen vereischen; terwijl diezelfde magt reeds aanmerkelijk wordt beperkt bij het 25ste Articul, volgens welk dezelve zich niet vermag uit te strekken tot het nemen of uitvoeren van zoodanige Besluiten, welke niet wettiglijk zouden hebben kunnen worden genomen, met concurrentie van de Raden, nochte tot het opbrengen van eenige Belastingen en ook alleen wordt toegekend aan een Gouverneur-Generaal, door het Staatsbewind aangesteld, en dus met dat gedistingueerd vertrouwen verëerd, hetwelk de voorname grond van dit ons voorstel uitmaakt.”

Even als het geheele advies der genoemde Commissie wordt ook de beschouwing over dit onderwerp, nog steeds als het plechtanker beschouwd, der tegenwoordige koloniale politiek. Het gezag der beschouwingen dier Commissie leeft nog in onze dagen voort, en we vinden haar geheel weergegeven en afgedrukt in de Regerings-Reglementen, die

sedert 1815 of liever sedert 1827, de grondslag zijn geweest van het koloniaal bestuur. Om die reden hebben we de Consideratiën over art. 23 van het Charter van 1803 in haar geheel overgenomen.

In de artikelen 18, 19 en 20 van het Reglement van 1815, vindt men bijna woordelijk de bepalingen van het Charter terug; terwijl eene vergelijking met de daarop gevolgde Reglementen doet zien, dat steeds hetzelfde beginsel, dat van uitzetting, is gehandhaafd.

Dat beginsel heeft vóór het tegenwoordig Regerings-Reglement, nog enkele malen zijne toepassing gehad. Niet van algemeene bekendheid is het, dat de Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH dit beginsel heeft toegepast, op den persoon van VAN DRESSEL, kroeghouder te Samarang, die in gezelschap van en met twee andere personen, zich oproerige gesprekken had veroorloofd tijdens de Belgische revolutie. Deze persoon zou, zoo als een berigt in de StaatsCourant van 31 Augustus 1831 meldde, bij de eerste gelegenheid uit de kolonie verwijderd worden, terwijl het vrijwillig vertrek van een der beide andere personen, LOUIS genaamd, een gewezen officier en landeigenaar, bijzondere maatregelen noodeloos gemaakt had ¹⁾.

Algemeen bekend daarentegen achten we de toepassing van dit regt van den Gouverneur-Generaal op den heer L. VAN VLIET, wiens handelingen van dien aard waren, dat de waarnemende Gouverneur-Generaal REIJNST zich verplicht achtte hem het verblijf in Nederlandsch Indie te ontzeggen ²⁾.

¹⁾ Zie E. DE WAAL, Nederlandsch Indie in de Staten-Generaal, sedert de Grondwet van 1814, pg. 12.

²⁾ Dit besluit (van 6 Julij 1845) is meermalen in de Vertegenwoordiging het onderwerp van beraadslaging geweest. Aan verscheidene achtereenvolgende Ministers van Koloniën, en in verschillende zittingen zijn door den heer VAN VLIET zijne bezwaren tegen dat besluit blootgelegd, hoofdzakelijk rakende zijne ontzetting uit het ambt van Procureur, zijne verwijdering uit de Preanger-Regentschappen en zijne uitzetting uit Nederlandsch-Indië. Zijne pogingen tot herstel dier vermeende grieven zijn alleen met een gunstig gevolg bekroond geworden, voor zoover ze betroffen zijne verwijdering uit de Preanger-Regentschappen.

In een tal van geschriften en dagbladartikelen is toenmaals deze handelwijze van den waarnemenden Landvoogd beoordeeld, waaronder de pennevruchten van den heer VAN VLIET zelf eene voorname plaats bekleeden, geschriften, die we niet aan de waarheid willen toetsen, omdat we deze zaak alleen als een geschiedkundig feit mededeelen.

Om die reden voegen wij ook eenvoudig als Bijlage (A) achter dit Proefschrift, het besluit, waarbij door den Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN het verblijf is ontzegd aan den Bisschop GROOFF en zijne vier Assistenten, welke handelwijze voorzeker geene verdediging behoeft, omdat uit de overwegingen die tot dat besluit geleid hebben, naar ons inzien duidelijk en helder, de billijkheid en noodzakelijkheid der toepassing van dat later zoo genoemde buitensporig regt, in het oog springen. De toelichting en verdediging vooral van den heer ROCHUSSEN zelf regtvaardigen naar het schijnt, zijn gedrag volkomen ¹⁾.

Het is verre van ons om het regt van uitzetting, zoo als het voor 1854 bestond, zonder het tal van waarborgen

Uit zijne in 1853 bij Noman en Zoon te Tiel uitgegeven brochure: „Beroep op regt en billijkheid”, blijkt, dat hij steeds een afschrift van dat besluit vruchteloos heeft aangevraagd. Voor zoover we weten, is dit besluit ook nimmer ter kennis van het publiek gebracht of zelfs in kopij toegevoegd aan de door den Minister aan de Tweede Kamer daarentrent gegeven inlichtingen. (Zittingen van 5 Maart 1853 en 11 Julij 1854). Dit gemis aan mededeeling, alsmede de bezwaren, die aan de kennisname van dat stuk verbonden zijn, hebben ons, tot ons leedwezen, belet het genoemd besluit als bijlage achter ons Proefschrift te voegen.

¹⁾ Men zie Toelichting en verdediging van eenige daden van mijn bestuur in Indie, in antwoord op sommige vragen van Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, door J. J. ROCHUSSEN, 's Hage 1853.

Zie ook LAUTS, Geschiedenis van de Nederlandsche Regering in Indie gedurende 1816—1858, dl. II, pg. 167.

Het is merkwaardig, dat nu onlangs, tijdens den verkiezingstrijd, na de ontbinding der Tweede Kamer, het orgaan der geloofsgenooten van genoemden geestelijke, deze handelwijze van den heer ROCHUSSEN heeft moeten verdedigen tegenover hen, die ze als een politiek wapen hadden gebruikt, tot bestrijding van de candidatuur van genoemden afgevaardigde. Zie „De Tijd”, N. II. C. van 9 November 1866.

waarmede dat regt later is omgeven, in alle opzigten goed te keuren. Ook op dat beginsel is de nieuwere tijd in zijne toepassing van betere regtsbegrippen en in het geven van waarborgen voor eene goede regtsbedeeling van gunstigen invloed geweest. Voor Indie is sedert de laatste 25 jaren veel ten goede gekeerd, en men kan niet ontkennen, dat sedert dien tijd de koloniale zaak een populaire zaak is geworden, zoodat over dit onderwerp ook tusschen regering en volksvertegenwoordiging eene gewenschte wisseling van gedachten is ontstaan, waaruit niet anders dan eene evenzeer gewenschte bevordering van het algemeen belang kan voortspruiten.

De regeling bij de wet der koloniale aangelegenheden door den geest des tijds gevorderd heeft een koloniaal debat in de Vertegenwoordiging doen ontstaan, dat van grooten invloed en van veel belang is. Menige leerzame bladzijde levert zij op voor eene beschouwing van den toestand onzer koloniën, waarvan de belangen zoo naauw met die van het Moederland verbonden zijn.

Het parlementair debat bij gelegenheid van de behandeling van het tegenwoordig Regerings Reglement heeft tot veelzijdige gewigtige beschouwingen aanleiding gegeven. Behalve alinea 1 en 2 van het artikel 105, heeft vooral ook de inhoud van alinea 3 van de artt. 45 en 46 van dat Regerings-Reglement, zijne wording daaraan te danken. En om de volledigheid van art. 105 en om het verband van het regt der uitzetting met dat van verblijf en inwoning achten we het noodig een beknopt verslag mede te deelen van het debat der Tweede Kamer over gemelde artt. 45 en 46.

In art. 39 van het eerste ontwerp ¹⁾ was deze bepaling opgenomen:

»De Gouverneur Generaal kan de verwijdering bevelen

¹⁾ Ingezonden bij Koninklijke Boodschap in de zitting van den 29 October 1851.

van personen, wier verblijf in *Nederlandsch Indie* voor hij de openbare rust of veiligheid gevaarlijk acht.

Het daartoe strekkend besluit bepaalt een redelijken tijd, die den betrokken persoon gelaten wordt voor het orde stellen op zijne zaken. Ook kan de Gouverneur Generaal, bij een door hem onderteekend bevel, gelasten dat de betrokken persoon, in afwachting van eene gelegenheid tot verwijdering, in hechtenis worde gesteld en gehouden.

Het besluit tot verwijdering, en het bevel tot inhechtenisneming worden aan den betrokken persoon beteekend.

De Gouverneur Generaal brengt het besluit tot verwijdering onverwijld ter kennis van het departement van Koloniën, met overlegging van het advies van den Raad van *Nederlandsch Indie* en van de verdere stukken."

In art. 40 :

»De Gouverneur-Generaal kan aan personen, wier verblijf in *zekere gedeelten van Nederlandsch Indie* door hem gevaarlijk voor de openbare orde en veiligheid geoordeeld wordt, het verblijf aldaar ontzeggen en aan de in deze termen vallende inlanders, en aan met deze gelijkgestelde personen eene andere verblijfplaats aanwijzen.

Wanneer de eerstgenoemde maatregelen personen betreffen tot de Europeesche bevolking behoorende, wordt gehandeld overeenkomstig het laatste lid van het voorgaande artikel."

Het beginsel, dat in deze bepaling ten grondslag ligt noemde de Regering in hare Memorie van Toelichting een levensbeginsel, dat aan het bestuur niet mogt worden ontnomen zonder het algemeen belang in de waagschaal te stellen. Zoowel ten opzichte der inlandsche als de *niet* inlandsche bevolking, bestaan er gevaren; doch het is vooral van vreemde Europeanen te duchten dat zij door opruijing en verspreiding van eene vijandige gezindheid het *Nederlandsch* gezag in gevaar brengen; bovendien kunnen alle Europeanen zonder onderscheid van landaard, door woorden, daden en geschriften zich tegen de geves-

ligde orde van zaken verzetten. Dit alles lijdelijk toe te zien, moest leiden in het oog der Regering tot verzwakking van de zedelijke kracht des Bestuurs. Gehoorzaamheid, achte zij bij hare onderdanen een eerste pligt, door den bijzonderen toestand der Indische maatschappij vooral gevorderd.

De Regering wees tot staving van dezen billijken eisch op een voorval dat in de eerste helft van 1850 in de Vorstenlanden van Java plaats had gegrepen ¹⁾; terwijl het billijke er van in het oog moest springen wanneer men nog bedenkt, dat hij die zich in Nederlandsch Indie vrijwillig vestigt, weet dat hij zich daar zal moeten voegen naar de bestaande orde van zaken *in het belang der Nederlandsche heerschappij*.

Art. 40 stelt den Gouverneur Generaal in staat om personen binnen Ned. Indie geboren, en tot de klasse der Europeanen behoorende, onschadelijk te maken, zonder hen bloot te stellen aan eene algeheele verwijdering uit het land hunner geboorte.

De persoonlijke verantwoordelijkheid van den Gouverneur Generaal voor zijne maatregelen en de toezending van het ingewonnen advies van den Raad van Indie aan het departement van Koloniën, geven reden te veronderstellen dat het vertrouwen door de Regering, in het verleenen van dat regt, in den Gouverneur Generaal gesteld, niet zoo ligt geschonden zal worden.

De Commissie van Rapporteurs over het eerste ontwerp,

¹⁾ In het Voorloopig Verslag vroeg de Commissie van Rapporteurs, van welken aard dat voorval geweest was.

In de Memorie van Toelichting van het gewijzigd ontwerp werd hiervan door de Regering aan de Staten-Generaal aldus mededeeling gedaan:

„Het voorval betreft de handelwijze van zekeren Europeschen landhuurder in de Vorstenlanden, die in Maart 1850 een Javaschen Prins, broeder van den Sultan van Djokjokarta, op den grooten weg nabij de hoofdplaats van dien naam, ontmoetende en terwijl hunne rijtuigen zich kruisten, zich niet ontzien had met de zweep naar dien Prins te slaan, waardoor het kind van dezen aan het hoofd is getroffen.”

achte in haar voorloopig verslag bij de algemeene beschouwingen, de toelichting der artt. 39 en 40, niet zonder grond, weinig geschikt tot het verspreiden van een helder licht over het moeilijke vraagstuk van het regt van verwijdering.

In beginsel beschouwd, afgescheiden van de uitoefening van dat regt van uitzetting, had het toekennen daarvan bij de leden der Kamer geen tegenspraak gevonden; waarborgen evenwel, tegen mogelijk misbruik moesten naar hun oordeel vooral de wijze van de uitoefening van dat regt regelen. De leden die zich het sterkst tegen het regt in den voorgedragen zin uitlieten waren van oordeel dat, toegegeven dat verzet tegen de gevestigde orde van zaken in Nederlandsch-Indie niet straffeloos mag worden gedoogd, dit stelsel van preventie, in tegenstelling met de repressive maatregelen die in Nederland bij verderfelijke woelingen steeds voldoende waren bevonden, in Indie niet noodzakelijk was. Voorts achtte men den waarborg te zwak van de verantwoordelijkheid van den Gouverneur-Generaal ¹⁾, die door zijne administratieve verantwoordelijkheid aan den Koning, naar het oordeel dier leden geheel werd verlamd; de verwijdering hing geheel af van zijne persoonlijke opvatting, van het subjectief gevoelen van één man; wierd deze daarover later ter verantwoording geroepen hij zou zich dan altijd kunnen verdedigen met te zeggen dat hij zich welligt bedrogen had, maar dat hij den man ter goeder trouw gevaarlijk had *geacht*. In de geschiedenis sedert 1814 der toepassing van het regt van uitzetting lag naar het oordeel der bedoelde leden een bewijs te meer, dat aan het bezit van dit regt bezwaren van meer dan één aard verknocht zijn. Die gevallen waren gevaarlijk geweest voor den zedelijken invloed van den Gouverneur-Generaal, omdat in een dier gevallen — dat van den bisschop GROOFF — het Bestuur in het Moederland den maatregel zijdelings had afgekeurd, daar aan het Roomsche Katholiek kerkbe-

¹⁾ Artt. 37 en 38 Reg. Regl.

stuur in Indie juist zulk eene inrigting is gegeven als die Geestelijke had verlangd. Eindelijk achtten deze leden het regt van uitzetting in den voorgedragen zin, doodend voor het stelsel om door het overbrengen van stoffelijke en zedelijke krachten uit Nederland, de welvaart onzer Oost-Indische bezittingen te verhoogen en het Nederlandsch gezag op onwrikbare grondslagen te vestigen; omdat juist wegens de persoonlijke opvatting van den Gouverneur-Generaal omtrent de verstoreng der openbare rust en veiligheid, de Nederlanders zich wel zouden wachten hunne kapitalen naar Indie te verplaatsen, waarvan het rustig genot zoo onzeker werd door de genoemde voorgeslagen bepaling omtrent de uitzetting.

Lijnregt in strijd met het voorgaande, verklaarden sommige leden in de aanneming der artt. 39 en 40 geen bezwaar te zien. Bijzondere regelen van tucht en orde achtten zij noodig voor den bijzonderen toestand der Indische Maatschappij, omdat het openbaar gezag aldaar op geheel andere grondslagen is gevestigd dan in het moederland. — Men wees daarbij op de lessen der geschiedenis, die op menige bladzijde leert op welke wijze koloniën of overzeesche bezittingen voor het land, dat ze heeft gesticht of verworven, verloren gaan, lessen die bij de beoordeeling dezer zaak, niet in den wind mogten geslagen worden.

Belemmering door dit regt, ten opzichte van het overbrengen van kapitalen, konden sommige leden niet toegeven, die veeleer het verschijnsel van gebrek aan kapitalen in Indie, zoo dit al waar mogt zijn, meenden te moeten zoeken in het gebrek aan geestkracht en ondernemingsgeest bij onze Natie.

De waarborgen die volgens het ontwerp het regt van uitzetting omringen, alsmede de waakzaamheid van de beide Kamers der Staten-Generaal, het regt van interpellatie, dat van petitie en de publiciteit oordeelden bedoelde leden voldoende tot verzekering dat de Gouverneur-Generaal niet ligtvaardig tot verwijdering zou besluiten.

Vele leden verklaarden zich, ten opzichte der hoofdvraag, of met betrekking tot het thans behandelde punt alle in Nederlandsch-Indie aanwezige personen moesten worden gelijk gesteld, dan wel of men met het oog op den landaard, tusschen hen onderscheid behoorde te maken, dadelijk voor het laatste gevoelen, en wel op grond van het beginsel neergelegd in de artt. 12 en 13 der Nederlandsche vreemdelingen-wet van 13 Augustus 1849 (Staatsbl. no. 39), waarbij aan den Koning de bevoegdheid is voorbehouden, om vreemdelingen, gevaarlijk voor de publieke rust, het land uit te zetten of hun eene bepaalde verblijfplaats binnen het Rijk aan te wijzen. Aan den anderen kant meende men, zou de uitzetting voor den Inlander, of in Nederlandsch-Indie geborene, een veel harder maatregel zijn, dan voor den vreemdeling. Daartegen werd echter aangevoerd, dat, wat er ook van de wenschelijkheid zijn mogt, om te dezen aanzien onderscheid te maken tusschen den Nederlander en den vreemden Europeaan of Amerikaan, de handhaving dezer onderscheiding eene onmogelijkheid moest worden geacht. Zij zou altijd schipbreuk moeten lijden op de staatkundige moeilijkheden, waarin onze Regering met andere Mogendheden zou worden gewikkeld.

De vraag was evenwel, waarin die onderscheiding dan zou moeten bestaan. Men stelde voor om, ten minste voor Nederlanders, geene eigenlijke uitzetting, maar alleen uitbanning ten gevolge van eene regterlijke uitspraak, rustende op een bepaald feit, toe te laten; men wilde de gevallen, waarin die uitbanning moest plaats hebben, in eene met zorg opgestelde wet omschreven zien, ofschoon men de bezwaren van het opstellen van zulk eene wet niet ontveinsde. Ten bewijze dat ze overkomelijk waren, beriep men zich op de Nederlandsche wet van 10 April 1813 (Staatsbl. no. 25).

Door andere leden werd het denkbeeld om de gevallen in den vorm van stellige wetsbepalingen te brengen, als onuitvoerlijk verworpen. Deze beweerden dat een regter-

lijke uitspraak op bepaalde feiten moest worden gegrond, terwijl het tot den aard van het regt van uitzetting behoort, dat het moet kunnen werken, waar slechts kwade bedoelingen worden verondersteld en op zich zelf niet strafbare handelingen, bijv. lijdelijk verzet, eene gevaarlijke strekking hebben.

Men antwoordde hierop, dat men werkelijk eene soort van *loi de tendance* op het oog had, die ook pogingen en bedoelingen straft, doch het weder-antwoord was, dat op die wijze de willekeur alleen verplaatst zou worden en van den Gouverneur-Generaal op den regter overgaan. Bij de afhankelijkheid der regterlijke magt in Indie van het uitvoerend gezag, zou daarenboven de opvolging van geheel dit denkbeeld nog geen wezenlijken waarborg aanbieden.

Sommige leden wilden zelfs over de uitzetting of verbanning (op aanklagte van wege den Gouverneur-Generaal) laten uitspraak doen door gezworenen, deels uit burgerlijke ambtenaren en leden der regterlijke magt, deels uit ambtelooze burgers zamen gesteld.

Behalve dat eenigen de bepaling van art. 39 te algemeen gesteld vonden, in zoo verre daarbij de uitzetting ook voor Inlanders en in Nederlandsch Indie geborenen werd gehandhaafd, vroeg men of, indien, gelijk men vrij algemeen wenschelijk rekende, aan het regt van uitzetting meer beschermende waarborgen verbonden werden, de Gouv.-Generaal daaromtrent niet meer vrijheid zou moeten bezitten, zoodra het gold òf ambtenaren en militairen, die eene onteerende straf hadden ondergaan òf Europeanen en andere vreemdelingen, die, als geene middelen van bestaan bezittende, ten laste des Bestuurs of van de inheemsche bevolking zouden moeten komen.

Het verslag bevatte ten slotte de volgende waarborgen, die, wanneer het regt van uitzetting in hoofdzaak behouden bleef, tegen eene al te willekeurige uitoefening van dat regt zouden kunnen vrijwaren, welke waarborgen een deel der leden alleen voor den Nederlander wilden doen

gelden*, terwijl anderen, die, voor zoo ver dit mogelijk is, ook voor den vreemdeling en inlander van kracht wilden doen zijn.

I. De aanneming van het beginsel, dat geene uitzetting geoorloofd is, dan steunende op een bepaald feit. Verscheidene leden konden echter niet ontveinzen, dat die vordering in vele gevallen het geheele nut van het regt van uitzetting zou kunnen verijdelen. Ware altijd van bepaalde feiten de rede, dan zou de tusschenkomst der regterlijke magt zeer goed denkbaar zijn.

II. Het vorderen van overeenstemming omtrent het te nemen besluit tusschen den Gouverneur-Generaal en den Raad van Indie. Men erkende dat deze vordering in den geest der tegenwoordige wet zou zijn, doch mogt tevens de redenen niet uit het oog verliezen, die tegen het binden van den Gouverneur-Generaal aan de adviezen van den Raad van Indie waren aangevoerd en in het oog der meerderheid overwegende kracht bezaten. En waarom zou dan, werd door sommigen gevraagd, hier de magt van den Gouverneur-Generaal door den Raad van Indie beperkt moeten worden; hier de beslissing in het wezen der zaak aan dat collegie worden toevertrouwd, terwijl aan den Landvoogd elders ¹⁾ oncindig grootere magt wordt toegekend? Intusschen bleven verscheidene leden aan dit denkbeeld hechten. Zij voegden er nog bij, dat bij gemis aan eenstemmigheid de uitzetting geene plaats zou moeten hebben, of wel de beslissing daarover aan den Koning zou moeten worden toevertrouwd; welk laatste echter, men ontkende het niet, wegens het onvermijdelijk verloop van tijd, eene bedenkelijke zijde had.

III. Het bepaalde voorschrift, dat de Gouverneur-Generaal over iedere uitzetting de regterlijke magt zou moeten raadplegen, en dus bijv. het advies van het Hoog Geregts-hof inwinnen. Men deed intusschen daartegen opmerken,

¹⁾ Bij art. 36 van 't ontwerp = art. 43 van het geldend Reg. Regl.

dat een gerechtshof geen politisch ligchaam mag worden; dat regters, uit den aard hunner betrekking, minder op de hoogte zijn, om gevaren van een staatkundigen aard te berekenen en dat zij, als gewoon naar systematische bewijsgronden te oordeelen, die in dit geval wel niet altijd aan te voeren zullen zijn, hier minder bevoegde raadslieden moeten worden geacht.

IV. Het opleggen der verpligting aan den Gouverneur-Generaal om, alvorens eenige beslissing te nemen, den belanghebbende over de tegen hem bestaande bezwaren te hooren of te doen hooren.

V. De verpligting om het besluit van uitzetting met redenen te bekleeden. Door enkelen werd hiertegen wel aangevoerd dat beweegredenen altijd wel te vinden en in zeer algemeene bewoordingen uit te drukken waren; doch in de afdeelingen, waar het denkbeeld ter sprake kwam, meenden toch de meesten, dat het opleggen van zulk eene verpligting, in verband met de openbaarheid, die zoodanig besluit uit den aard der zaak in het moederland zou verkrijgen, misschien meer dan iets anders den Gouverneur-Generaal zou terughouden om te ligtvaardig tot een maatregel over te gaan, die voor den betrokken persoon in vele gevallen onherstelbaar is.

De beteekening aan den betrokken persoon niet enkel van het besluit, maar ook van de stukken, waarop het rust, met uitzondering alleen der ingewonnen adviezen, hetzij van den Raad van Indie, hetzij van de verder geraadpleegde autoriteiten.

VII. De verpligting der regering, om van iedere uitzetting verslag te geven aan de Staten-Generaal. In de meeste afdeelingen vond dit denkbeeld bijval, ofschoon gelijk reeds uit het voorgaande is af te leiden, er leden waren, die de mededeeling tot de uitzetting van Nederlanders beperkt wilden hebben.

VIII. Het openen eener regtstreeksche gelegenheid aan den uitgezette, om, indien hij zich door den te zijnen aan-

zien genomen maatregel bezwaard gevoelde, hier te lande herstel van grieven te verwerven. De wet zou bijv. naar sommiger oordeel, kunnen bepalen dat, als de uitgezette zich met zijn beklag wendde tot den Minister van Koloniën, deze verplicht zoude zijn eene commissie van onderzoek te benoemen, of wel volgens anderen, dat in geval van beklag, de Raad van State regtens met zoodanig onderzoek belast werd. — Men heeft intusschen doen opmerken, dat in dit stelsel niet slechts vernietiging van het besluit van den Gouverneur-Generaal, maar ook schadevergoeding aan den ten onrechte verwijderde moest volgen. Er werd geantwoord, dat in dit laatste bij eene regeling der comptabele verantwoordelijkheid van den Landvoogd, zou kunnen worden voorzien.

De leden, die zich met het stelsel der voorgedragen wet op het thans behandelde punt vereenigden, verklaarden uitdrukkelijk, zich niet tegen het verbinden van meerdere waarborgen aan het regt van uitzetting te verzetten; doch alleen dan, en voor zooverre daardoor de magt van den Gouv.-Generaal niet werd verzwakt.

Ten slotte vroeg men, naar aanleiding der redactie van art. 39, of het niet wenschelijk zou zijn, om in de wet uit te drukken of hier een *tijdelijke*, dan wel eene *levenslange* verwijdering bedoeld wordt, en of de persoon, wiens verwijdering bevolen wordt, het regt zou behouden, om bij zijn vertrek zich te begeven waarheen hij wil. Verscheiden vroegen ook, of er, terwijl de mogelijkheid bestond, dat de Gouv.-Generaal te eeniger tijd de verwijdering van eenig persoon zou kunnen bevelen, minder omdat hij hem voor de openbare veiligheid gevaarlijk achtte, dan wel, omdat hij hem aan de gevolgen eener toepassing der strafwet zou willen onttrekken, tegen zoodanig misbruik geene voorzorgen moesten genomen worden.

De uitdrukking »*redelijke tijd*» in alinea 2, achtte men te rekbaar, zoodat men liever bij de wet een minimum van tijd zag vastgesteld; dezelfde aanmerking maakte men

op de woorden van alinea 3: »in afwachting van eene gelegenheid tot verwijdering,» terwijl men eindelijk opheldering vroeg naar het woord »beteekening,» in de 4^e alinea.

Bij de beschouwing van art. 40 werden grootendeels dezelfde opmerkingen als over art. 39 in het midden gebragt. Men drong bij voortdoring aan op goede waarborgen tegen misbruik, ook ten opzichte van inlanders, terwijl dan toch de Javaan er evenveel aanspraak op had, om niet willekeurig van zijne geboorteplaats en betrekkingen verwijderd te worden als de Europeaan.

Men wenschte verder de reden te weten, waarom alleen voor de inlanders de aanwijzing eener andere verblijfplaats zou geschieden; en of de omtrent de inlanders te nemen maatregel zich tot aanwijzing der verblijfplaats bepaalde, dan of daaraan nog andere gevolgen, bijv. gedwongen arbeid, verbonden waren. Hoe stelt men zich verder voor, vroeg men, op de gedwongene verblijfplaats in het onderhoud van den verwezene te voorzien; of zal deze daar geheel aan zijn lot overgelaten worden?

Vreemd vond men het ten slotte, dat de alinea's 3 en 4 van art. 39, benevens de slotbepaling, wat betreft de inlanders van hoogen rang, niet in art. 40 waren opgenomen.

Gelijk we reeds gezien hebben, werd ten derden male het ontwerp, en wel bij Koninklijke boodschap van 15 December 1853, aangeboden.

De daarbij behoorende Memorie van toelichting verschilt, ten opzichte van haren inhoud, zeer van de vorige, zoowel wat rijkdom als belangrijkheid betreft, als een gevolg van de nauwgezette overweging der aanmerkingen, vervat in het Voorloopig Verslag van 12 Maart 1853, waarvan we den inhoud, voor zoover het ons onderwerp betreft, zoo even mededeelden, en dat in zijn geheel, even als het Verslag van den 22sten April 1854, ten bewijze kan strek-

ken, hoe ongegrond men aan de Vertegenwoordiging dikwijls het regt durft te ontzeggen, om over Indische onderwerpen in het algemeen een oordeel te vellen, als zouden alleen zij daartoe in staat zijn, die met het fysieke oog den gang van zaken in Indie hadden gadeslagen.

Ofschoon de Regering meende, dat eene uitvoerige beschouwing omtrent de *verwijdering van personen*, geen helderder licht zou verspreiden (vermits de beginselen, waarop het daarbij hoofdzakelijk aankomt, voor de hand liggen), zoo als, volgens het Verslag, sommige leden beweerden, is zij toch in hare tweede Memorie van Toelichting het antwoord niet schuldig gebleven op het tal van aan- en opmerkingen, door de leden in het midden gebragt.

Het antwoord daarop van de Regering laten we thans kortelijk volgen.

De Memorie treedt vooraf in eene korte herinnering aan den toestand der Indische Maatschappij in betrekking tot het regt van uitzetting, en zegt het volgende ¹⁾: »Rust en orde zijn de volstreckte voorwaarden van ontwikkeling en beschaving onder de inheemsche bevolking, en van welvaart onder alle klassen van ingezetenen in Ned.-Indie. Van die voorwaarden hangt af, zoowel de bloei van onze nijverheid, van onzen Indischen handel en van onze Indische scheepvaart, als het behoud der voordeelige geldelijke uitkomsten van het koloniaal bestuur, die zich oplossen in toereikende bijdragen aan de finantiën van het moederland; zonder die voorwaarden eindelijk kan niet voldaan worden aan den menschlievenden wensch, dat het Nederlandsch gezag zich door vreedzame middelen handhave.

»Deze uitkomsten kunnen niet anders worden verzekerd, dan door het naleven van twee door eene veeljarige onderzanding beproefde regelen van bestuur, te weten:

¹⁾ Hier en daar zal men aanhalingsteekens vinden, waar de Memorie letterlijk gevolgd wordt; waar dit niet letterlijk, maar bijna woordelijk het geval is, heb ik ze gemakshalve weggelaten, terwijl toch de bron duidelijk genoeg blijkt.

1°. »het verijdelen van rustverstoringen bij den oorsprong, door middel van eene zeer waakzame preventieve politie;

2°. »het bevestigen der inlandsche bevolking in hare hebbelijke volgzaamheid en eerbied jegens het gezag.»

Op grond der ervaring, dat in de meeste gevallen, vooral op het volkrijke Java, rustverstoringen worden voorafgegaan door pogingen van den kant der kwalijk gezinden of van hunne werktuigen, behoort, volgens de Regering, het bestuur de bevoegdheid te bezitten, om zulke personen door eene spoedige verwijdering onschadelijk te maken, want moest men met het nemen van politieke maatregelen wachten tot dat het masker afgeworpen en de vaan des opstands ontrold ware, vele menschenlevens en schatten zouden dikwijls verspild worden, tot het herstel der rust.

Ofschoon het gewoonlijk inlanders zijn (en daaronder vreemde Oosterlingen), die aan het voorbereiden van rustverstoringen deelnemen, meestal daartoe opgewekt door uitleggers van wonderdroomen, voorspellers van vreemde gebeurtenissen en anderen, zoo mogen Europeanen, volgens het oordeel der Regering, juist daarom niet van de preventive bepaling worden uitgesloten, omdat ze hoofdzakelijk is ingesteld in het belang der caste waartoe zij behooren; de eischen van het staatsbelang en die der regtvaardigheid vorderen hier eene zooveel mogelijk gelijke regtsbedeeling voor alle klassen van ingezetenen.

Zoo in eenig land, dan vooral in Indie eischt het staatsbelang eerbied en gehoorzaamheid van de ingezetenen jegens de Regering. De verstoring dier verhouding in Indie is een vergrijp, waaraan vooral de Europeanen, door zich met woorden, geschriften of daden tegen de gevestigde orde van zaken te verklaren of te verzetten, het meest genegen zijn zich schuldig te maken, wat niet dan van slechten invloed kan zijn op den geest van volgzaamheid der inlandsche bevolking. Daarom achtte de Regering de verwijdering van aan dat vergrijp schuldige Europeanen

noodzakelijk, te meer daar de bedoelde maatregel strekt tot schraging van een stelsel, in het belang der Europeanen zelve ingevoerd, en hunne vestiging in Indie geheel vrijwillig geschiedt, met volkomen kennis van de aangenomen beginselen van bestuur.

Van *vreemde* Europeanen is, volgens de Memorie, vooral te duchten het verspreiden van eene vijandige gezindheid jegens het Nederlandsche gezag. Ook dit moet de Gouv.-Generaal kunnen stuiten, door het intrekken der acte van verblijf van den schuldigen vreemdeling.

Eenige belangrijke wijzigingen ondergingen artt. 39 en 40 van het eerste ontwerp, welke vervat zijn in de artt. 41, 42, 43 en 44 van het gewijzigde ontwerp, ten gevolge van het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs over het eerste ontwerp.

De wijzigingen in de genoemde artikelen springen dadelijk bij eene vergelijking met de oude artikels in het oog.

Art. 41. »Aan personen, *niet* in Nederlandsch Indie geboren, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde, kan het verder verblijf aldaar door den Gouverneur-Generaal worden ontzegd.

Het daartoe strekkend besluit bepaalt een redelijken tijd, die den betrokken persoon gelaten wordt voor het orde stellen op zijne zaken.

De Gouverneur-Generaal kan, bij een door hem onteekend bevel, gelasten, dat de betrokken persoon, in afwachting van eene gelegenheid tot verwijdering, in hechtenis worde genomen.

Het besluit tot verwijdering en het bevel tot inhechteniseming worden aan den betrokken persoon bij geregtelijke acte beteekend.

De Gouverneur-Generaal brengt het besluit tot verwijdering, met het advies van den Raad van Nederlandsch-Indie en de verdere stukken, onverwijld ter kennis van den Minister van Koloniën."

Art. 42. Aan personen, niet in Nederlandsch-Indie ge-

boren, kan door den Gouverneur-Generaal, in het belang der openbare rust en orde, het verblijf in bepaalde gedeelten van Nederlandsch-Indie worden ontzegd. Wanneer de maatregel iemand betreft, tot de Europeesche bevolking behoorende, wordt het besluit, met het advies van den Raad van Nederlandsch Indie en de verdere stukken, onverwijld gebragt ter kennis van den Minister van Koloniën.

Art. 43. De Gouverneur-Generaal kan aan personen, binnen Nederlandsch-Indie geboren, in het belang der openbare rust en orde, eene bepaalde plaats aldaar tot verblijf aanwijzen, of het verblijf in bepaalde gedeelten van Nederlandsch Indie ontzeggen.

De Gouverneur-Generaal kan bij een door hem onderteekend bevel gelasten, dat de betrokken persoon, in afwachting van eene gelegenheid tot verwijdering, in hechtenis worde genomen.

Het besluit tot verwijdering en het bevel tot inhechtenisneming worden aan den betrokken persoon bij geregtelijke acte beteekend. Wanneer de in dit artikel bedoelde maatregelen personen betreffen tot de Europeesche bevolking behoorende, wordt gehandeld overeenkomstig het laatste lid van het voorgaande artikel.

Art. 44. In de gevallen bedoeld in de artt. 41, 42 en 43 wordt, tenzij gewigtige redenen zich daartegen verzetten, door den Gouverneur-Generaal niet beslist, dan nadat de betrokken persoon in zijne verdediging is gehoord."

Volgens deze wijziging worden dus zij, die, in Nederlandsch Indie geboren, verondersteld kunnen worden elders geene middelen te zullen kunnen vinden, om in hun onderhoud te voorzien, en op wie de verplaatsing te midden van eene geheel vreemde maatschappij en naar eene andere luchtstreek bijzonder zwaar zou drukken, niet uit Nederlandsch Indie verwijderd. Zij worden slechts geweerd uit die gedeelten waar zij schadelijk worden geacht, en verplaatst daarheen, waar zij het minst gevaarlijk en met het meeste gemak kunnen worden gadeslagen.

Aan de personen, niet in Nederlandsch Indie geboren, zegt de Memorie verder, die in eene andere maatschappij te huis behooren en er hunne betrekkingen hebben, zoodat zij verondersteld kunnen worden derwaarts terugkeerende in staat te zullen zijn in hun levensonderhoud te voorzien, wordt de verpligting opgelegd Nederlandsch Indie geheel te verlaten.

De Memorie treedt vervolgens in eene meer speciale beantwoording van de geopperde bedenkingen in het Verslag van 12 Maart voorkomende.

De Regering moent vooreerst, dat de bewering van sommige leden dat een stelstel van preventie in het belang der Nederlandsche heerschappij in Indie eene *petitio principii* is, thans na een blik op den wezenlijken toestand der Indische maatschappij geworpen te hebben, ongegrond zal blijken; terwijl ten andere, wat betreft het subjectief gevoelen van één man (den Gouverneur Generaal) die beslist of iemand in de termen van uitzetting valt, het voor een ieder, die eenigermate met den gang des bestuurs in Indie bekend is (naar het oordeel der Regering) tastbaar moet zijn dat wanneer een voorstel tot uitzetting wordt onderworpen aan het oordeel van den Raad van Indie, verscheiden ambtenaren en autoriteiten deswege reeds zullen hebben geadviseerd ¹⁾; zoodat het er ver van af is dat deze belangrijke zaak zou afhangen van de subjective opvatting van één man.

De Regering acht het denkbeeld om de uitspraak over te laten aan den regter onaanwendbaar, omdat waar het *inlanders* geldt, in de meeste gevallen preventief moet worden gehandeld en omdat, hoewel ten aanzien van Europeanen de maatregelen meer van repressiven aard kunnen zijn, de vraag waar het eigenlijk op aankomt, of *eene reeks van handelingen* iemand gevaarlijk maken voor de openbare rust, niet vatbaar is voor oplossing uit het standpunt des regters.

¹⁾ Art. 34 van het Reg. Regi.

Daargelaten de vraag of het Nederlandsch gezag in Indie wel op *onwrikbare grondslagen* zou worden gevestigd door het derwaarts overbrengen van stoffelijke en zedelijke krachten uit Nederland, zoo verklaart de Regering dat haar geen enkel geval bekend is, waarin het verplaatsen naar Indie van personen en kapitalen is tegengehouden door het voorgewende gemis aan persoonlijke veiligheid; en mogt soms het bestaande stelsel den een of ander hebben weerhouden, dan oordeelt de Regering, dat zijne aarzeling op zelfkennis was gegrond, en men zou dan kunnen vragen, of een zoodanig voorbeeld van de preventive kracht van het stelsel niet als eene lofrede op hetzelfde zou kunnen worden beschouwd.

Onaannemelijk acht de Regering het maken van onderscheid tusschen den vreemdeling en den Nederlander, in zooverre op den laatste de uitzetting met minder gestrengheid moest worden toegepast, op grond dat ze een maatregel is van zelfbehoud en ook omdat de toelating van vreemdelingen reeds aan meer beperkende bepalingen onderhevig is, dan die van Nederlanders; terwijl de Regering het onuitvoerlijk acht om den gunstigen toestand, waarin men volgens het verslag, de Nederlanders in tegenoverstelling van de vreemdelingen plaatsen wil, te doen bestaan in meerdere waarborgen, onder anderen in het regelen dezer geheele materie door eene wet en in het opdragen der beslissende magt aan den gewonen regter of aan gezworenen; zij maakt de opmerkingen daartegen gemaakt door andere leden tot de hare.

De woorden »*in het belang van rust of veiligheid*» zijn in de gewijzigde artikels, op de aanmerking van sommige leden, vervangen door »*rust en orde*»; waaardoor onder de werking des maatregels zullen kunnen vallen personen die eene onteerende straf hebben ondergaan en dezulken, die geene middelen van bestaan bezittende, ten laste van het Bestuur of van de inlandsche bevolking zouden moeten komen; daardoor, zegt de Regering, zal niets nieuws

worden ingevoerd, maar zal men slechts wettelijk bestendigen, wat nu reeds bestaat.

De leden die met de in het voorloopig verslag voorkomende waarborgen de uitzetting van *Nederlanders* hadden willen omkleeden, werden vervolgens door de Regering in dezelfde orde aldus beantwoord:

I. »Daar niet altoos sprake zal zijn van bepaalde en bewijsbare feiten, zou het aannemen van den regel, om de uitzetting van het bestaan derzelve afhankelijk te maken, het regt van uitzetting grootendeels zijne waarde doen verliezen.»

II. »Ware de Regering blijven volharden bij het eerst aangenomen stelsel om bij gemis van overeenstemming met den Raad, in de gevallen, waarin die een vereischte is, alle handeling te schorsen tot dat de Koning zou hebben beslist, zij zou tegen het hier geopperde denkbeeld onoverkomelijke bezwaren hebben gehad.»

»Behoorde toch onder zulk een stelsel de uitzetting van eenen Nederlander, tot die categorie van zaken, het gezag van den Gouverneur Generaal, de waardigheid der Regering en de openbare rust en orde zouden aan ergerlijke aanrandingen blootgesteld zijn vóórdát de Koninklijke beslissing zou zijn ontvangen.»

»Dat stelsel is echter thans verlaten; in art. 22 van het nieuwe ontwerp is aan den Gouverneur Generaal de magt geschonken om wanneer geene eenstemmigheid met den Raad kan worden verkregen, inmiddels te handelen naar zijne overtuiging. In weerwil van die verandering van stelsel, meent de Regering het aangeprezen denkbeeld te moeten ontraden.»

»Voor den betrokken persoon zal de waarschijnlijke uitslag in beide gevallen dezelfde zijn. Gesteld de uitzettingen blijven onder het gebied van art. 26 (27 nieuw) — dat is van verpligte raadpleging ¹⁾, dan mag men aannemen, dat wanneer

¹⁾ Art. 27 zegt, dat de Gouverneur Generaal verpligt is vooraf den Raad van Nederlandsch Indie te raadplegen o. a. ten aanzien van de uitoefening van het regt tot uitzetting en tot ontzegging of aanwijzing van verblijf.

de Raad van Indie zich tegen de uitzetting verklaart, de Gouverneur Generaal in dat advijs zal berusten, tenzij de opvolging daarvan hem toeschijnt door gewigtige algemeene belangen te worden ontraden. In zoodanig geval zal hij, in strijd met 's Raads advijs tot uitzetting besluiten; maar datzelfde zal hij onder gelijke omstandigheden ook doen, wanneer het regt van uitzetting wordt gebragt onder de gevallen bedoeld bij art. 21.

De waarschijnlijke uitslag voor den betrokken persoon, mitsdien in beide onderstellingen dezelfde zijnde, behoort de keuze te vallen op het stelsel het minst geschikt om woelgeesten en kwalijk gezinden hoop te geven op aarzeling van den kant van den Gouverneur Generaal."

III. »Het gerezen denkbeeld om alvorens tot uitzetting te besluiten, het advijs in te winnen van het hoogste regterlijke collegie, is om de daartegen in het Voorloopig Verslag ingebragte bezwaren onaannemelijk, maar zoo ook omdat het Hooggeretshof, cenmaal in de zaak geadviseerd hebbende, niet meer zijn zou in deszelfs geheel, wanneer de uitgezette persoon goedyndt het Gouvernement van Nederlandsch Indie te dagvaarden tot vergoeding van voorgevende schade."

IV. »Het onvoorwaardelijk opleggen aan den Gouverneur Generaal van de verpligting om den belanghebbende te doen hooren over de tegen hem gerezene bezwaren, is aan bedenking onderhevig. In overeenstemming hiermede is een nieuw artikel (44) in het ontwerp opgenomen, waarbij de verpligting tot het hooren der beklagde personen als regel wordt gesteld, doch ook uitzonderingen worden gedoogd."

V en VI. »Om de gronden sub IV aangevoerd moet de Regering zich verklaren tegen het stellig voorschrift om het besluit van uitzetting met redenen te omkleeden, en om aan den betrokken persoon mede te deelen al de stukken waarop dat besluit rust, met uitzondering van de ingewonnen adviezen.

In den regel zal het besluit van uitzetting met redenen

kunnen zijn omkleed en zullen aan den betrokken persoon de stukken kunnen worden medegegeed waarop dat besluit rust. Die regel zal echter zijne uitzonderingen hebben en daarom acht men een stellig en algemeen voorschrift bedenkelijk. Het zou in menig geval niet kunnen worden nageleefd zonder schade voor het algemeen belang."

VII. »De verplichting om van elk bijzonder geval van uitzetting verslag te moeten geven aan de Staten Generaal zou bemoeijingen na zich slepen, weinig strookende met den eigenlijken werkring dier staats-lichamen. Die bemoeijingen zouden daar te boven dikwijls nutteloos zijn, in zoover zij later, wanneer de belanghebbende van de Kamer herstel van grieven verzocht, andermaal zouden moeten plaats hebben; zij zouden soms schadelijk kunnen zijn door dengene, die uit schuldgevoel in zijne uitzetting berust aan te sporen tot het inleveren van klagten en bezwaren."

»Zoo het belang der ingezetenen gebiedt om het misbruik van het regt van uitzetting krachtig tegen te gaan, 's Rijks belang vordert evenzeer dat de Wetgever zich onthoude van het maken van den indruk, dat elke uitzetting is eene daad van willekeur. Reeds is gewezen op de wezenlijke waarborgen waarmede dat regt wordt getemperd; zij geven volledige zekerheid dat elk geval van uitzetting, voor en na, met naauwgezetheid zal worden onderzocht. Meer dan dit moet de Wetgever niet verlangen."

VIII. »Op dezelfde gronden is het ongeraden de klagten wegens uitzetting te rangschikken in eene soort van bevoorregte categorie. De Minister van Koloniën moet die klagten met ernst onderzoeken, maar die verplichting rust op hem in elk geval waarin een der ingezetenen klaagt over onregt of misbruik van magt. Van zelf zal de Kroon genegen zijn tot het raadplegen van den Raad van State, wanneer klagten over onregt worden aangeheven; maar het zou vreemd zijn haar de verplichting daartoe, als bij uitzondering, in het geval waarvan thans sprake is, op te leggen.

»Onverminderd hetgeen reeds is gezegd tot bestrijding van het denkbeeld om het regt van uitzetting op vreemdelingen met meer gestrengheid toe te passen dan op Nederlanders, meent men nog deze aanmerking te moeten in het midden brengen, dat eene gelijke behandeling te dezen opzichte van landgenooten en vreemden het beste antwoord zal zijn op de beschuldiging van willekeur, die soms, bij uitzetting van eenen vreemdeling, door de regering van zijn geboorte grond mogt worden voorgebragt.»

Wat betreft den duur der verwijdering, de regering merkt daaromtrent op, dat elke ontzegging van verblijf uit den aard der zaak tot wederopzeggens toe geschiedt, terwijl de inhoud van het artikel eene tijdsbepaling niet uitsluit, en den verwijderden persoon niet belet zich buiten Nederlandsch Indie te begeven, werwaarts hij wil. Omtrent de in het Voorloopig Verslag gestelde mogelijkheid dat de Gouverneur-Generaal te eeniger tijd de verwijdering van eenig persoon zou kunnen bevelen, niet zoozeer uit het oogpunt van gevaar voor de openbare veiligheid, maar om dien persoon aan de gevolgen eener toepassing der strafwet te onttrekken, vroeg de regering of het noodig was tegen zulke (o. a. ook onttrekking aan de vervolging van schuldeischers) mogelijke maar toch geheel onwaarschijnlijke misbruiken voorzieningen in de wet op te nemen? Het geval was naar hare meening zeer denkbaar, dat iemand in een regtsgeding is betrokken of wel door schuldeischers wordt vervolgd op het oogenblik dat men ontdekkingen doet, ten gevolge waarvan zijn verder verblijf in Nederlandsch Indie gevaarlijk wordt geacht voor rust en orde. Zij meende dat het kwalijk verdedigbaar was om uithoofde van dat regtsgeding of van den ongunstigen toestand zijner geldzaken, Nederlandsch Indie aan het gevaar van zijn voortdurend verblijf bloot te stellen.

In plaats van een »*redelijke tijd*», een *minimum van tijd* te bepalen, binnen welken de betrokken persoon orde op zijne zaken moest stellen, zoo als het Voorloopig Verslag

het der regering in overweging gaf, was naar het oordeel van deze ongeraden, van wege eene mogelijke stremming der gewone gemeenschap.

Op de verdere aanmerkingen op de redactie gemaakt en wel op de woorden »in afwachting van eene gelegenheid tot verwijdering» in alinea 3 en op het woord »beteekening» in alinea 4, verklaarde de regering dat zij vruchteloos beproefd had om aan die 3de alinea eene redactie te geven, waardoor de Gouverneur-Generaal zou worden verhinderd de gevangenschap van den betrokken persoon te rekken; onder voorwendsel, dat de gelegenheden tot zijne wegzending ongeschikt waren, zoodat men zich ten deze op de goede trouw van den Gouverneur-Generaal zal moeten verlaten.

Duidelijkheidshalve heeft men in het gewijzigd artikel het woord »beteekend» door de woorden »geregtelijke acte» doen voorafgaan, zoodat tot die beteekening, volgens art. 198 van het Indisch Reglement op de Regterlijke organisatie, het ministerie van een deurwaarder wordt vereischt.

Overigens bevat de Memorie geene belangrijke toelichting meer. Zij verklaart nog, dat inlanders van hoogen en middelbaren rang, aan wie in het voorkomend geval een bepaalde verblijfplaats volgens art. 40 (artt. 43 en 44) wordt aangewezen, en behoorende tot de categorie der eigenlijke staatsgevangenen, op 's lands kosten worden gehuisvest en onderhouden; terwijl die uit de lage volksklasse afkomstig, in de gelegenheid gelaten of gesteld worden, om door handenarbeid in hun onderhoud te voorzien. Wanneer maatregelen van den hier bedoelden aard, zegt de Memorie ten slotte, worden toegepast op inlanders van hoogen rang, dan wordt daarvan als een zaak van orde geregeld kennis gegeven aan den Minister van Koloniën, waarin de oplossing ligt van de toepasselijk verklaring der slotbepaling van art. 39 en ook van de slotbepalingen van de nieuwe artt. 41, 42 en 43 alleen op Europeanen en niet op de Inlandsche grooten.

Verder moeten we kennis nemen van een tweede Voor-

loopig Verslag, dat ten gevolge van de ontbinding der Kamer in 1853 door de Commissie van Rapporteurs den 22sten April 1854 werd vastgesteld. Dit Verslag komt nagenoeg geheel overeen met het vorige, wat betreft ons onderwerp.

De overgrootste meerderheid van vier afdelingen verklaarde gestemd te zijn voor het blijven toekennen van het regt van uitzetting aan den Gouverneur-Generaal en achtte het in de plaats stellen van eene uitspraak des regters, — zooals het meerendeel leden der vijfde afdeling verlangde — om redenen die geene herhaling behoeven, onraadzaam en onmogelijk.

Achtereenvolgens waren deze punten behandeld in de afdelingen:

1°. De vraag of, eenmaal aangenomen zijnde dat de Gouverneur-Generaal het regt van uitzetting behouden moest, dat regt niet met meer waarborgen moest omkleed worden, dan de gedane voordragt wilde.

Daarbij kwam vooreerst in aanmerking, om in plaats der *verpligte raadpleging* van den Raad van Indie, *verpligte overeenstemming* te vorderen. In vier der afdelingen werd dit punt behandeld. In twee daarvan verklaarde zich een grooter of kleiner aantal leden voor dezen meerderen waarborg, doch gedeeltelijk onder de uitdrukkelijke bijvoeging, dat zij daarbij uitsluitend het oog op Nederlanders hadden. Zij konden niet inzien, dat vreemdelingen in Indie meer begunstigd moesten worden dan volgens de wet van 13 Augustus 1849 in Nederland het geval is. Al de overige leden gaven, voor zoover zij zich uitlieten, op dit punt aan het stelsel der regering hunnen bijval, onder uitdrukkelijke bijvoeging, dat misbruik van het regt tot uitzetting niet te vreezen was, als in ieder geval de Raad van Indie werd gehoord en de weg tot beklag hier te lande geopend bleef.

2°. Het tweede punt betrof het opleggen der verpligting aan den Gouverneur-Generaal om zijn besluit tot verwijdering met redenen te omkleeden.

Dit denkbeeld werd in ééne afdeeling door de groote meerderheid, in twee door enkele leden omhelsd. Men beriep zich daarbij op de groote hardheid die er in gelegen was, iemand uit het land waar hij zich gevestigd heeft te verdrijven, zonder dat hem de redenen, waarom dit plaats had, wierden bekend gemaakt, en al mogt nu de regering verklaard hebben, in hare toelichtende Memorie, dat *in den regel* het besluit met redenen omkleed zou zijn, zulk eene voorwaardelijke toezegging gaf, naar het oordeel der bedoelde leden, gelijk het geval van VAN VLIET had geleerd, geen genoegzamen waarborg. Eenige der bedoelde leden vroegen ook, of zoo het gemotiveerd besluit moest worden verworpen, dan toch niet de verplichting tot het hooren van den betrokken persoon en tot de overzending van het proces-verbaal van dit verhoor, kon worden overgelegd.

Door de overige leden werd met de regering het stellig voorschrift om het besluit tot uitzetting met redenen te omkleeden, onraadzaam geacht.

Ten opzigte van het derde punt, de verplichting om telkens als van de magt tot uitzetting gebruik is gemaakt, daarvan kennis te geven aan de Staten-Generaal, daaraan hechte men in de beide afdeelingen, waar dit punt behandeld werd, vrij algemeen waarde, niet zoo zeer omdat het in het belang van den betrokken persoon als wel in het algemeen belang was; dat het geven der meest mogelijke zekerheid medebrengt, dat niemand in Nederlandsch Indie het slagtoffer kan worden van willekeur. Met het oog op den tekst van het artikel is door de leden, die geheel het stelsel daarvan verwierpen, nog het volgende aangemerkt.

Volgens de Memorie van Toelichting is art. 44 niet op afstammelingen van Europeanen, in Indie geboren, toepasselijk, en heeft de regering, om den maatregel zooveel mogelijk te lenigen, ook voor dezen art. 42 geschreven. De bedoelde leden konden in het rangschikken der Europeanen onder deze twee categoriën, geene verzachting van

den maatregel zien. Menige onverschoonlijke hardheid, kon naar het oordeel der bedoelde leden, daaruit voortvloeijen. Als een Nederlander bijv. drie in het moederland, drie in Indie geborene kinderen heeft, en een der eerste wordt uitgezet, zal men dan kunnen zeggen, dat door de verwijdering van den uitgezette naar een ander Werelddeel, in zijn belang gehandeld wordt? Zal in 't algemeen, zoo luidt het oordeel dier leden, de gedwongene verwijdering uit Indie van een persoon die wel in Nederland geboren is, maar in Indie al zijne betrekkingen, al zijne bezittingen heeft, ooit gezegd kunnen worden meer in zijn belang te zijn dan wanneer hem in Indie een bepaald verblijf wierd aangewezen? Verder vroegen zij of de uitgezette persoon op kosten van den lande naar Nederland vervoerd wordt, en of er eveneens vrije overtocht voor zijn gezin plaats heeft. Dit waren alle vragen, waarvan eene ontkenkende beantwoording naar hun oordeel, weinig strekken zou om aan de redenering in de Memorie over leniging van den maatregel, kracht bij te zetten.

Dezelfde leden maakten ook aanmerking op de woorden *rust of veiligheid* met *rust en orde* verwisseld. Zij konden zich niet voorstellen dat de regering die woorden had veranderd om personen, die eene onteerende straf hebben ondergaan of geen middelen van bestaan hebben, onder dien maatregel te brengen, en beschouwden het, zoo dit werkelijk de bedoeling der regering was, als eene eigendunkelijke verzwaring van eene vroeger uitgesprokene, ondergane straf; terwijl zij ten slotte de wenschelijkheid betoogden van de onverwijde kennisgeving van het besluit tot verwijdering door den Gouverneur-Generaal, aan den Minister van Koloniën, en om in de wet uit te drukken, de bepaalde of eigenlijke bedoeling, die men nu moet opmaken uit de Memorie van Toelichting, als zou die kennisgeving ten doel hebben de handeling aan eene nieuwe beoordeeling te onderwerpen, zelfs dan, wanneer daartegen geene klagten zijn ingediend.

De enkele overige opmerkingen, gaan we als van minder belang voorbij, om op de punten, in het zoo even genoemde Verslag gesteld, het gevoelen der regering uit hare Memorie van Beantwoording kortelijk mede te deelen.

Onder algemeene verwijzing tot de uitvoerige behandeling in de Memorie van Toelichting van het regt van uitzetting, bepaalt daaromtrent de Memorie van Beantwoording zich tot de bedoelde drie hoofdpunten.

1°. Het eischen van *verpligte overeenstemming* in stede van *overleg* met den Raad van Indie is niet vrij van bedenking. De Regering heeft echter gemeend dit punt te kunnen toegeven, vooral omdat de wijziging thans in het slot van art. 33 (22 oud) gemaakt, de aanleiding tot vertraging wegneemt, die bij verschil van gevoelen had kunnen ontstaan, namelijk de afwezigheid op grooten afstand van een of meer Raden van Indie.

2°. Het opleggen der onvoorwaardelijke verpligting, om de verwijdering niet anders uit te spreken dan bij een met redenen omkleed besluit, blijft de Regering bedenkelijk achten. Die verpligting zou ligtelijk in eenen vrijbrief kunnen ontaarden voor hem, die behendigheid genoeg bezat om te zorgen dat de gevaarlijkste ontwerpen, gesprekken en daden, bij mangel aan juridiek bewijs, tot de rij der waarschijnlijkheden bleef behooren. In zoodanig geval, en ook wanneer de bewijzen onder het zegel des geheims waren geleverd, zou een gemotiveerd besluit, en mitsdien de uitzetting zelve onmogelijk zijn.

Wanneer het vreemdelingen geldt, zouden gemotiveerde besluiten nog uit een ander oogpunt bedenkelijk zijn. Zij zouden wederleggingen uitlokken, en zoo zou men tegenover vreemde Gouvernemen ten al ligtelijk geraken in de valsche positie van in schijn althans, eene verantwoording af te leggen ten opzichte van eene daad van inwendig bestuur, waaromtrent geene verantwoording aan eene vreemde Regering te pas komt.

3°. Soortgelijke bedenkingen laten zich ook maken tegen de verplichte mededeeling aan de Staten Generaal, onverminderd die, welke reeds zijn geopperd in de Memorie van Toelichting.

Het geheel of gedeeltelijk toegeven aan de verdere bedenkingen gemaakt door de leden die het stelsel der Regering verwerpen, zou niet kunnen plaats hebben zonder aan het regt van uitzetting alle kracht te ontnemen."

Wat ten slotte de aanmerkingen op den tekst betreft, de Regering herinnert dat de splitsing in categoriën slechts kan plaats hebben, volgens algemeene regelen; dat er geene zijn, waartegen niet bedenkingen van den hier bedoelden aard kunnen gemaakt worden, en dat eindelijk het regt van uitzetting aan den Gouverneur Generaal wordt gegeven met een geheel ander doel, dan om hen, die daardoor getroffen worden, tegen ongelegenheden en bezwaren te waarborgen.

Daar de veroordeeling tot eene oonteerende straf in den regel zwaarigheden oplevert, voor den veroordeelde om zich een middel van bestaan te verschaffen, en het *bewijs van goed gedrag*, eene der voorwaarden van vestiging, daardoor te niet gedaan wordt, zoo acht de regering dit als bewijs tegen de bezwaren in het Verslag uitgedrukt, omtrent de toepasselijk verklaring van het regt van uitzetting op den veroordeelde tot eene oonteerende straf.

Wat eindelijk de opname betreft in de wet van de uitdrukkelijke verklaring, dat de kennisgave van een geval van uitzetting aan den Minister van Koloniën eene nieuwe beoordeeling daarvan in zich sluit, de Regering meent dat zulks onnoodig is, daar elke handeling van het administratief gezag openstaat voor herziening. Met de mededeeling dat de aangeduide verandering van redactie van art. 42 heeft plaats gehad, is de Memorie van Beantwoording over dit belangrijke onderwerp gesloten.

Bij de beraadslaging ter Tweede Kamer vinden we ons onderwerp in den volgenden gewijzigden vorm weder terug en wel in art. 48 en volgende luidende:

Art. 48. »Aan personen, niet in Nederlandsch Indie geboren, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde, kan het verder verblijf aldaar door den Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch Indie, worden ontzegd.

Het daartoe strekkend besluit bepaalt een redelijken tijd, die den betrokken persoon gelaten wordt voor het orde stellen op zijne zaken.

De Gouverneur-Generaal kan, bij een door hem ondertee-kend bevel, gelasten dat de betrokken persoon, in afwachting van eene gelegenheid tot verwijdering, in hechtenis worde genomen.

Het besluit tot verwijdering en het bevel tot inhechtenisneming worden aan den persoon, bij geregtelijke acte beteekend.

De Gouverneur-Generaal brengt het besluit tot verwijdering, met de verdere stukken, onverwijld ter kennis van den Minister van Koloniën."

Hoe belangrijk ook de zittingen over dit artikel en de daarmede zamenhangende volgende artikelen waren, toch was haar reeds zoo veel belangrijks voorafgegaan bij de wederzijdsche openhartige verklaring der Regering en Vertegenwoordiging in hare gedachtenwisseling ook over dit onderwerp, dat het overbodig mag heeten die discussie in de Kamer kortelijk te volgen. We willen ons daarom bepalen tot die sprekers die door het voorstellen van amendementen, wijzigingen van meer of minder gewigt in het genoemd artikel hebben te weeg gebracht.

In de verschillende stukken die de Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet tot vaststelling van het reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indie, der Regering in antwoord gaf, zagen we hoe de politieke uitzetting eene meer dan gewone belangstelling bij de Vertegenwoordiging ondervond en hoe deze zich hoofdzakelijk in drie categoriën verdeeld hield, die we in de debatten zelve duidelijk terugvinden.

Van weerszijden werd met veel talent, het ontwerp-artikel over het buitengewoon regt van den Gouverneur-Generaal, verdedigd en bestreden, terwijl anderen aandrongen op sommige wijzigingen, waaraan de Regering eindelijk gevolg moest geven.

Aan het bezwaar, geopperd door den heer van NISPEN VAN SEVENAER — die overigens de nuttigheid van het art. in niet den minsten twijfel trok — dat het artikel alleen sprak van mededeeling aan den Minister van Koloniën en niet aan de Staten Generaal, kwam de Minister reeds dadelijk te gemoet, door het voorstel tot bijvoeging eener zinsnede luidende aldus:

»Van het besluit tot verwijdering wordt, wanneer het Nederlanders geldt, door den Koning kennis gegeven aan de Staten Generaal.»

Deze voorgestelde bijvoeging deed den heer ROCHUSSEN aan den Minister een paar inlichtingen vragen en wel in de eerste plaats, waarom de Minister, in afwijking van hetgeen hij had voorgesteld ter zake van de verdragen, waarvan hij mededeeling wilde doen in het jaarlijksch verslag, hier eene dadelijke mededeeling aan de Staten Generaal voorstelt? En in de tweede plaats of het in de bedoeling van den Minister lag, om, wanneer de verwijdering uit Nederl. Indie plaats had op indirecte wijze, namelijk door intrekking van de acte van verblijf, alsdan ook daarvan mededeeling te doen aan de Staten Generaal?

De Minister gaf hierop ten antwoord, dat het gebleken was dat de Kamer er belang in stelde om kennis te ontvangen van zekere bijzondere voorvallen in Indie en dat hij daarom dat beginsel ook zou kunnen toepassen op de verwijdering van Nederlanders.

Het tweede punt betref, volgens den Minister alleen *vreemdeelingen* daar hunne acten van verblijf slechts tot wederopzeggens toe worden verleend; terwijl in het artikel bepaald gesproken wordt van »besluiten tot verwijdering tengevolge waarvan de betrokken persoon zelfs in hech-

tenis kan worden genomen, alvorens zijne verwijdering plaats vindt.

Na repliek van den heer ROCHUSSEN en na dupliek van den Minister, waarbij deze laatste verwees naar artikel 108 van het ontwerp waar, naar zijn oordeel aanleiding zou bestaan om des verkiezende, te spreken over de intrekking der acten van verblijf, verkreeg de bijgevoegde verklaring eene plaats naast nog eene andere wijziging van het artikel.

De heer VAN COLTSTEIN vroeg den Minister, waarom het besluit tot uitzetting niet met redenen werd omkleed? Ook de heer MACKAY achtte het omkleeden van het besluit met redenen van genoeg gewigt, om het bezwaar daartegen van de Regering te vernemen, terwijl hij gaarne zou weten of het denkbeeld om dengene, dien men meent te moeten verwijderen, eerst te hooren, bij de Regering ingang vond.

In tegenstelling van de wenschelijkheid, om in het algemeen het besluit tot verwijdering met redenen te omkleeden, wilde de heer VAN ECK, dezen waarborg alleen toegepast hebben op den *Nederlander* omdat ten aanzien van de vreemdelingen, wat Nederland betreft, in onze wet ook niet is aangenomen, dat men de redenen zou moeten openbaren waarom ze uitgezet worden. Hij was van oordeel dat men altoos zal kunnen aantoonen dat de persoon, dien men uitzet een zeker feit heeft bedreven, en dat feit dus uitgedrukt kan worden in het besluit van uitzetting. De heer VAN ECK stelde daarom voor om in de tweede alinea van art. 48 te voegen de woorden: »Het daartoe strekkend besluit wordt, wanneer het Nederlanders geldt, met redenen omkleed.» De tweede zinsnede van het voorgesteld artikel zou dan de derde worden en de aanhef luiden, in plaats van »Het daartoe strekkend besluit», »Het besluit.»

Verder wilde de heer VAN ECK in de eerste alinea van genoemd artikel de woorden: »aan personen die gevaarlijk worden *geacht* voor de openbare rust en orde» gewijzigd hebben in: »personen die gevaarlijk *zijn* enz.»; terwijl hij

ten slotte den Minister in bedenking gaf om in plaats van »openbare rust en orde» te stellen »openbare rust» of »openbare rust en veiligheid.»

Beide amendementen werden voldoende ondersteund. Nadat de Minister ze had bestreden en er op gewezen had hoe ten opzichte van het met redenen omkleeden van het besluit, dat beginsel reeds neergelegd was in het art. 51 van het wetsontwerp, werden de amendementen van den heer VAN ECK in stemming gebragt. Het eerste werd aangenomen, het tweede verworpen.

Het artikel 48 van het ontwerp werd aldus vermeerderd met het aangenomen amendement: »Het daartoe strekkend besluit wordt, wanneer het Nederlandsers geldt, met redenen omkleed en met de aanvulling van de alinea: »Van het besluit tot verwijdering wordt, wanneer het Nederlandsers geldt, door den Koning kennis gegeven aan de Staten-Generaal», — met 44 tegen 10 stemmen aangenomen.

Deze bijvoeging werd op voorstel van den heer VAN NISPEN VAN SEVENAER ook aangenomen bij het volgende artikel (art. 49) dat, zonder hoofdelijke stemming aangenomen, aldus luidt:

Art. 49. »Aan personen niet in Nederlandsch Indie geboren, kan door den Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch Indie, in het belang der openbare rust en orde, het verblijf in bepaalde gedeelten van Nederlandsch Indie worden ontzegd.

»Wanneer de maatregel iemand betreft, niet tot de inlanders behoorende, wordt het besluit met de verdere stukken, onverwijld gebragt ter kennis van den Minister van Koloniën.

»Van den maatregel wordt, wanneer het Nederlandsers geldt, door den Koning kennis gegeven aan de Staten-Generaal.»

De beraadslaging over art. 50 ¹⁾ gaf aan den heer VAN

¹⁾ Art. 50 van het ontwerp luidde:

»De Gouverneur-Generaal kan, in overeenstemming met den Raad van

HOËVELL gelegenheid om terug te komen op de tegenstrijdigheid, die er volgens zijn oordeel, tusschen art. 50 en art. 87 ¹⁾ van het ontwerp bestond. Reeds bij de behandeling van art. 49 had hij er op gewezen, doch de regering had zich daaromtrent nog niet verklaard.

Naar zijn gevoelen zou een Regent op Java, beschuldigd van knevelarij of eenige andere misdaad, niet vervolgd kunnen worden dan met verlof van den Gouverneur-Generaal. Nu geeft deze dat verlof niet, maar verbant hem naar eene of andere buiten-bezitting, zonder dat, volgens het oordeel van dat lid, regterlijk gebleken is van de waarheid der feiten, die hem worden ten laste gelegd. »Men kan nu,» zeide de heer VAN HOËVELL, »volgens art. 87, inlandsche Vorsten en hoofden aan den regter onttrekken, niet in hun voordeel, maar juist integendeel om hen, bij wijze van politieken maatregel, te verbannen en diep ongelukkig te maken, zoo als het geval is met den Regent van Kendal, die, weleer een zeer aanzienlijk inlandsch ambtenaar op Java, met eene groote inlandsche hofhouding, thans in ellende verkeert. Hij verlangde te regt te staan, omdat hij beweerde zich aan geene vergripen te hebben schuldig gemaakt; hij verlangde dat dit geregteijk onderzocht zou worden en men

Nederlandsch Indie, aan personen, binnen Nederlandsch Indie geboren, in het belang der openbare rust en orde, eene bepaalde plaats aldaar tot verblijf aanwijzen, of het verblijf in bepaalde gedeelten van Nederlandsch Indie ontzeggen.

»De Gouverneur-Generaal kan, bij een door hem onderteekend bevel, gelasten dat de betrokken persoon, in afwachting van eene gelegenheid tot verwijdering, in hechtenis worde genomen.

»Het besluit tot verwijdering en het bevel tot inhechtenisneming, worden den betrokken persoon bij geregtelijke acte beteekend.

»Wanneer de in dit artikel bedoelde maatregelen iemand betreffen, niet tot de inlanders behoorende, wordt gehandeld overeenkomstig het laatste lid van het voorgaande artikel.»

) Art. 87: »Het verlof van den Gouverneur-Generaal of buiten Java en Madura, van den hoogsten Gewestelijken Gezaghebber, is noodig tot het instellen van burgerlijke regtsvorderingen, en van vervolgingen tot straf tegen inlandsche Vorsten en hoofden bij algemeene verordening aangeduid.»

heeft het niet toegestaan; de Gouverneur-Generaal heeft geen verlof gegeven tot geregtelijke vervolging, maar heeft hem verbannen." Deze bewering werd door andere leden (BAUD, ROCHUSSEN, STOLTE, VAN LIJNDEN) en den Minister krachtig bestreden, vooral op grond van de gevolgen, die eene geregtelijke uitspraak kan ten gevolge hebben, die of schuldigverklaring of vrijspraak zou bevatten. In het eerste geval, achtten deze leden het vonnis in de uitvoering zeer nadeelig; eene openbare teregtstelling kon er het gevolg van zijn, aan welke vernedering een Regent of een persoon van hooge geboorte nu door verwijdering kon onttrokken worden; aan den anderen kant, zou bij eene teregtstelling van hoofden, altijd bij de getuigen vrees bestaan voor eene onschuldig-verklaring, voorde terugkomst van den vrij gesprokene in zijne functiën en voor het lot, dat in dat geval beschoren is aan hen, die tegen hem hebben getuigd. Bij eene vrijspraak door den regter, moet de regering zich van zelf alle gevolgen van die uitspraak laten welgevalven, zoodat die persoon, Regent zijnde, terugkeert naar zijn regentschap en de teugels van het bewind weder in handen neemt; en ofschoon door de wet onschuldig wegens het weigeren van getuigenis van minderen tegen hunne meerderen, dat ligt onder eenig voorwendsel kon plaats hebben, maar door de zedelijke overtuiging schuldig verklaard, zal hij inderdaad schuldig, weder in zijn vroegeren hoogen post optreden. Dit kan volgens den Minister niet in het belang der bevolking zijn. In tegenstelling met den heer VAN HOËVELL, zag de Minister dan ook geen tegenstrijdigheid, maar integendeel verband tusschen art. 50 en art. 87.

Nadat een amendement van den heer MEEUSSEN, strekkende om aan het slot van art. 50 als een nieuwe alinea te voegen de woorden: »De bepaling, vervat in het laatste lid van het voorgaande artikel, is mede toepasselijk wanneer het Nederlands geldt," was aangenomen, werd het geheele art. 50, dus gewijzigd, zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 51 van het ontwerp luidde aldus :

»In de gevallen, bedoeld in de artt. 48, 49 en 50, wordt, tenzij gewigtige redenen zich daartegen verzetten, door den Gouverneur-Generaal niet beslist, dan nadat de betrokken persoon in zijne verdediging is gehoord.»

Op dit artikel werden verscheidene amendementen voorgesteld.

Door den heer THORBECKE werd in de eerste plaats aangedrongen, om de woorden »tenzij gewigtige redenen zich daartegen verzetten» te doen vervallen en in de tweede plaats, om aan het slot van het artikel bij te voegen: »Van het verhoor wordt proces-verbaal opgemaakt.» Deze bijvoeging achtte hij noodig zoowel in het belang van hem die gehoord wordt, als vooral ook in het belang van de overheid zelve, die hoort. »De overheid», zegt hij, »moet niet blootgesteld zijn aan valsche aantijgingen, aan onjuiste beweringen van hem, die hier heet »de betrokken persoon»». De waarheid zal blijken uit het proces-verbaal, dat zoowel de voorgelegde vragen, als de antwoorden zal bevatten.»

Tot verklaring van het eerste amendement zeide de heer THORBECKE o. a. het volgende: »Ik heb gevraagd: welke gewigtige redenen kunnen zich daartegen verzetten, dat de betrokken persoon worde gehoord? Ik heb gewacht, of de Memorie van Beantwoording zoodanige redenen zou bijbrengen. Ik heb ze niet gevonden. Maar aangenomen, men had redenen kunnen geven, gewigtige redenen zelfs, ik geloof dat geene redenen zoo gewichtig kunnen zijn, dat zij het eerste regt van verdediging, hetwelk hier op het spel staat, mogen verkorten. Dat eerste regt is, dat men worde gehoord. Ik wensch tot volkomen zekerheid te verheffen, dat verhoor moet plaats vinden, plaats vinden in alle gevallen.»

Dit eerste amendement verviel, vermits de Minister geen overwegend bezwaar zag tegen het weglaten der woorden: »tenzij gewigtige redenen zich daartegen verzetten.»

Met het tweede amendement, dat ook door den heer VAN

LYNDEN en later door den heer ROCHUSSEN bestreden werd, kon de Minister zich niet vereenigen, omdat daarbij volgens zijn oordeel, werd uitgegaan van het denkbeeld, dat er steeds een *mondeling verhoor* zal plaats vinden, »terwijl het art. 51 bepaalt, dat de betrokken persoon in zijne verdediging worde *gehoord*. Hiermede wordt verondersteld, dat hij ook in de gelegenheid kan worden gesteld om zich schriftelijk te verdedigen en wanneer nu gesproken wordt van *proces-verbaal* van het *verhoor*, wordt dit denkbeeld op den achtergrond geschoven.”

Op grond dat het geval zich zou kunnen voordoen, dat de betrokken persoon was opgeroepen en niet verscheen, en dat dus ingevolge den inhoud van het artikel, het besluit tot uitzetting of verbanning door den Gouverneur-Generaal niet zou kunnen worden genomen, gaf de heer VAN RAPPARD den Minister in bedenking, of er niet zou moeten volgen aan het slot van het art. 51: »*of daartoe behoorlijk opgeroepen.*”

Dit voorstel tot wijziging werd door den Minister overgenomen, zoodat het ontwerp-artikel nu luidde: »In de gevallen bedoeld in de artt. 48, 49 en 50, wordt door den Gouverneur-Generaal niet beslist, dan nadat de betrokken persoon in zijne verdediging gehoord, of daartoe behoorlijk opgeroepen is.”

De bijvoeging dezer laatste woorden werd door den heer THORBECKE zeer afgekeurd, omdat daaruit naar zijne meening volgde, dat de verplichting om te hooren, ter zijde kon worden gesteld; terwijl daarentegen de heer GODEFROI, op grond vooral van een antecedent in onze wetgeving en wel van de wet van 13 Augustus 1849¹⁾, die bijvoeging doelmatig achtte. Nadat de beraadslaging over het door den Minister gewijzigd artikel gesloten was geworden, en die

1) De eerste alinea van art. 11 dier wet zegt: »De Kantonregter kan geene uitzetting bevelen, dan wegens gemis der vereischten in art. 1 omschreven, en na den *vreemdeling te hebben gehoord, of nadat deze daartoe behoorlijk is opgeroepen.*”

over het tweede amendement van den heer THORBECKE, werd dit laatste met groote meerderheid en het daardoor op nieuw gewijzigde artikel zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

HOOFDSTUK IV.

Eenige opmerkingen naar aanleiding van Artikel 105.

In de vorige bladzijden hebben we getracht een historisch overzicht te geven van de bepalingen omtrent het regt van verblijf in Ned.-Indie. Als een der belangrijkste onderwerpen van de Indische staatkunde, heeft het regt van verblijf ook alle phasen van weifeling van meerdere of mindere beperking doorloopen, welke men waarneemt bij zoovele onderwerpen, die sedert de ontbinding der Compagnie, de staatszorg eischen der Hooge Regering. Sloot de Compagnie op weinige uitzonderingen na, landzaat en vreemdeling uit, het Nederlandsch gouvernement, gedrongen door de eischen des tijds, was daarentegen niet bij magte den drang der vrijgeveige beginselen te weêrstaan. De Staats-commissie van 1803 reeds wees er op, hoe de politiek ook in Indie gewijzigd moest worden in dien geest, en met de lessen der ervaring voor zich, schroomde zij niet, voor te stellen, om ook ten opzichte van Indie den weg der vrijheid op te gaan; doch zij eischte tevens die beperkingen, die eene voorzigtige staatkunde a.s noodzakelijk voorschreef. Zoo ook werd eene geheel vrije toelating in Indie van Europeanen en andere vreemdelingen om redenen van »voorzigtigheid" niet voorgestaan,

maar integendeel vrije toelating onder de noodige beperking en waarborg, wenschelijk geacht.

Deze politiek in het algemeen door het Nederlandsch gouvernement tot den huidigen dag gevolgd, heeft hare toepassing nog heden omtrent het verblijf gevonden. Een tal van formaliteiten, waarvan vele eene wel wat al te groote omzigtigheid verraden, zagen we dan ook reeds door de Commissarissen-Generaal in 1818 »ten nutte van den lande en de ingezetenen» voorgeschreven, daar het gebleken was, dat de reglementen en bepalingen op de aankomst en verblijf in Ned. Indie onvolledig en ondoelmatig waren. Belangrijke consideratiën vindt men bij geen enkele publicatie omtrent het regt van verblijf gevoegd, waaruit men eene nadere toelichting of verklaring zou mogen verwachten van het beginsel door de regering steeds gehuldigd.

De reden evenwel waarom deze staatkunde werd gevolgd, die in al haar deelen het kenmerk droeg van rijp beraad en voorzigtig overleg, is ligt verklaarbaar, ook al had de Commissie van 1803 in haar Rapport niet gewezen op den eigenaardigen toestand der Indische maatschappij. De gansche reorganisatie van bestuur, die een gevolg was van de nieuwe orde van zaken, was maar niet zoo dadelijk uitvoerbaar en niet allen even welkom. Als altijd bij elke verandering van regerings-stelsel, kon men ook toen zoowel vóór- als tegenstanders waarnemen, gelijk staatkundige kwestieën vooral immer vatbaar zijn voor zeer verschillende opvatting. Daarbij kwam die heillooze wisseling van bestuur in de eerste jaren na de opheffing der Compagnie, waardoor de belangen van Indie, maar niet minder die van den Souverein, noodzakelijk moesten lijden.

In de eerste jaren na het herstel van ons gezag in Indie, was het derhalve een eerste pligt van Commissarissen-Generaal, om dat gezag daar zooveel mogelijk te bevestigen en te versterken. Niet overal was dit even gemakkelijk. Nauwelijks waren hier de zaken geregeld, of elders werd weder de tusschenkomst van een krachtige hand vereischt,

om met geweld van wapenen, aan den onrustigen en zoo dikwijls oproerigen geest der bevolking een einde te maken. Weerspannigheid tegenover het Nederlandsch gezag, eischte telkenmale tuchtiging. Opstand van meer ernstigen aard, werd meer dan eens gedempt ten koste van tallooze schatten en stroomen bloeds. Was het dus wonder dat tegenover eene zoo prikkelbare bevolking, eene gezonde politiek de grootste voorzigtigheid voorschreef? En getuigen nog niet tegenwoordig, de maatregelen door het Opperbestuur genomen of aan de Indische regering opgedragen van dien bedachtzamen geest, die voortvloeit uit het welbegrepen belang, mits niet tot schroomvalligheid overlaande? Zoo goed het is om met wijsheid en na naauwgezet onderzoek van plaatselijke toestanden verbeteringen aan te brengen, zoo nadeelig kan het zijn, zich door al te groote omzigtigheid te laten terughouden.

Een der voornaamste onderwerpen van regering, die in dien geest geregeld zijn, is het regt van verblijf in Nederlandsch-Indie. Alle bepalingen daaromtrent getuigen van de vrees der regering voor al te grooten toevloed van vreemdelingen, hetzij Europeanen of vreemde Oosterlingen, zoodat de gestrengheid der bepalingen, waaraan een ieder, die op Java komt, is onderworpen, tot vestiging aldaar niet bijzonder uitlokt.

Er zijn er, die in vermeerdering van het Europeesch element een eerste voorwaarde zien voor de bevestiging van ons gezag en zich op dien grond niet kunnen vereenigen met eenige beperking van dit regt van verblijf.

Maar, mag men vragen, moeten juist onze kracht en ons gezag tegenover eene inlandsche bevolking, die zelfs bij de meest gunstige voorwaarden van toelating van Europeanen in Indie, toch immer in aantal verre de Europesche bevolking zal overtreffen, gelegen zijn in de vermeerdering en aanwas van dat Europeesch element? Zonder twijfel zit onze kracht dieper, en moet zij op grond der ervaring veeleer gezocht worden in het zedelijk overwigt, dat altijd

het magtigst wapen is geweest ter handhaving en bevestiging van het Nederlandsch gezag. Het is daarom de pligt der regering waarborgen te eischen voor het behoud van die zedelijke kracht, dewijl zonder haar, ons gezag op geen vaste grondslagen is gevestigd. Die waarborgen moeten zooveel mogelijk overeenkomstig zijn met de eischen van billijkheid en noodzakelijkheid en niet het karakter dragen van eene lastige en noodelooze formaliteit. Bij geen onderwerp is dit van meer belang dan ten opzichte van de toelating en het verblijf in Indie, omdat van een ieder, die Ned. Indie betreedt, zulke waarborgen verlangd worden, waardoor hij de bevoegdheid verkrijgt, om zich te vestigen, waar hem zulks is toegestaan.

Er is zeker niemand die aan de Regering dezen regtmatigen eisch betwist. In elken beschaafden Staat is men bij alle mildheid ten opzichte van toelating van vreemdelingen er op bedacht, om die personen te weren en te doen verwijderen, welke men oordeelt, dat nadeelig kunnen zijn voor het algemeen belang. In Indie, waar men op Nederlanders niet het zuivere begrip van vreemdeling kan toepassen, bestaat evenwel de meer algemeene benaming van ingezetenen, voor hen, die, hetzij Nederlander of vreemdeling, zich de vergunning zien toegekend om zich aldaar te vestigen. Op hen geldt dus evenzeer de algemeene regel, die in de Europesche staten de vreemdelingen-wet beheerscht. De toelating van personen in Indie of de toelating tot het gebied van een Europeschen Staat, verschilt in gevolgen zeker aanmerkelijk. Iemand, gevaarlijk voor de publieke orde en rust, zal in Indie in zijne pogingen, om die orde en rust in gevaar te brengen, beter slagen, dan in eenig land van het Westen. Vandaar de middelen, die de regering zich verschaft heeft, tot waarborg van de inwendige rust van Indie; waarborgen, die, wel eens veroordeeld, naar ons inzien, op grond van het steeds gehuldigd stelsel, door een voorzigtig bestuur moeten bevestigd worden.

Het verwerven van regstreeksche stoffelijke voordeelen voor den Staat is sedert ruim een halve eeuw — om niet te spreken van den Compagnies tijd — de politiek geweest welke in Ned.-Indie is gevolgd. In tegenstelling met Britsch-Indie, waar sedert den laatsten opstand de strijd over het beginsel van bestuur is beslist, in den geest van hen, die in Britsch-Indie niets meer dan een zuivere kolonie wilden zien, is bij ons die strijd nog onbeslist gebleven. In tegenstelling met de Fransche koloniën op Afrika's Noordkust, waar het militair element den boventoon voert, en die meer de militaire oefenschool mag heeten van het Fransche leger, berust onze politiek in Indie »op vreedzame middelen.” Het Engelsche stelsel, bepaalde opleiding voor zelfregering en onafhankelijkheid, berustende op de ervaring van den afval der Amerikaansche koloniën, is volkomen in den geest van het zuivere begrip *kolonie*, zooals de Phoeniciers en vele Grieksche volkplantingen die reeds kenden. Onze »*kolonien en bezittingen*” dragen meer het karakter der Romeinsche koloniën, die afhankelijk van het stads gebied van Rome, uit de wereldstad werden geregeerd. Ze maakten een deel uit van het Romeinsche grondgebied, even als Indie een deel uitmaakt van Nederland. Artikel 1 der Grondwet toch, onderstelt deze opvatting: »Het Koninkrijk der Nederlanden bestaat *in Europa* uit de tegenwoordige provinciën”, enz. Indie behoort intusschen, hoewel buiten Europa gelegen, tot het Koninkrijk der Nederlanden. Waar de Grondwet van het Rijk zulk een definitie gaf, daar moest in het Regerings-Reglement, te regt of ten onregte, de Grondwet voor Indië genoemd, eveneens eene bepaling in dien geest opgenomen worden, te meer daar het Regerings-Reglement de Grondwet in vele, maar niet in alle opzichten tot leidraad heeft genomen. Om de voorstanders van zuiver grondwettige voorschriften te verzoenen met de zienswijze van hen, die meer overhielden tot eene navolging van vroegere reglementen, inzonderheid van dat van 1836, heeft het Regerings-Reglement dit twee-

ledig karakter gekregen; zoodat men van het Regerings-Reglement evenmin kan zeggen dat het eene Grondwet voor Indie is, als dat het eene min of meer verbeterde uitgave zou zijn van de vorige reglementen. Het is trouwens ook niet denkbaar, dat het Regerings-Reglement die voorschriften kan bevatten, waaraan eigenaardig onze Grondwet haar naam ontleent. De Grondwet toch bevat slechts beginselen, waarnaar een volk verklaart geregeerd te willen worden. Zoo lang dat volk uit gelijksoortige bestanddeelen bestaat, zal die wil zich gemakkelijk in een gelijken geest openbaren; maar wanneer dat volk, waarvoor een Grondwet gelden zal, uit heterogene bestanddeelen bestaat, zoo dat de een volgens dit, de ander volgens dat beginsel overeenkomstig ieders behoefte zou wenschen geregeerd te worden, zal eene Grondwet moeilijk zamen te stellen zijn, die met aller belangen is overeen te brengen. Die heterogene, op zich zelf staande bestanddeelen bestaan vooral in Indië; en om die reden meenen wij, dat een Regerings-Reglement voor Indie in de eerste jaren, nog niet den naam van Grondwet kan verdienen.

Uit welk oogpunt Indie beschouwd moet worden, verklaart ons eenigzins art. 1 van het Regerings-Reglement van 1854. Even als de Commissie van 1803 reeds, ons onbetwistbaar regt op Indie, op grond van het jus belli en van tractaten met inlandsche vorsten gesloten, in niet den minsten twijfel trok en de politiek der Compagnie tegenover den inlander slechts matigde, zoo vindt men in alle Regerings-Reglementen dat beginsel neergelegd. Alle spreken van *'s Lands* of *'s Rijks Bezittingen*, daaruit kan men het juist begrip afleiden, hoe Nederland Indie altijd heeft beschouwd. Ook nu nog spreekt het Regerings-Reglement van 1854 van *»koloniën en bezittingen van het Rijk in Azië»*, zonder aan het woord *»koloniën»* het algemeen begrip te hechten. In het ontwerp werd alleen gesproken van *»bezittingen»* en was het woord *koloniën* weggelaten. Men vreesde nu dat door niet-bijvoeging van dit laatste woord, de kolonisatie

geacht zou worden geheel te zijn uitgesloten; van daar nu die bijvoeging, waartegen van den kant der regering geen bezwaar bestond, omdat zij teregt meende, dat ook zonder die bijvoeging, het woord *bezittingen*, kolonisatie niet noodwendig uitsloot. De wijziging van genoemd art. 4 was dus niet ingrijpend, en bedoelde geenszins afwijking van het reeds sedert de oprigting der Compagnie, aangenomen regering-stelsel, waartoe, blijkens de gewisselde stukken bij gelegenheid der behandeling van het Regerings-Reglement in 1854, sommige leden der Vertegenwoordiging niet ongenegen waren. Het toen gehandhaafd stelsel bleef Indie als wingewest beschouwen, dat zijne directe voordeelen voorheen schonk aan eene uitsluitende Compagnie, en dat, toen de Bataafsche Republiek tot zich genomen had alle Bezittingen en Eigendommen der gewezen Oost-Indische Compagnie, »benevens aller derzelve schulden», staatsdomein geworden, die voordeelen aan den Staat bleef afwerpen. -- Zoo lang men Indie als zoodanig wil blijven beschouwen, kan van kolonie in den waren zin des woords, en dus van eene stelsmatige opleiding tot zelfbestuur, zooals we dat bij onzen Britschen nabuur waarnemen, geen sprake zijn.

Een beslissende stem voor het een of ander stelsel te uiten, daartoe ontbreekt het ons vooreerst nog aan die kennis, welke noodzakelijk vereischt wordt tot beoordeeling van een zoo belangrijk onderwerp, als waarop onze geheele Indische politiek berust. Zonder dus in eene beschouwing te treden van de vóór- of nadeelen, welke aan beide stelsels mogen verbonden zijn, wijzen we alleen op den hedendaagschen toestand, en dan moeten we erkennen, dat met het door de Regering gehandhaafd, en door de Volksvertegenwoordiging aangenomen stelsel van bestuur in Indie, beperkingen van dien aard, zoo als van verblijf, in volkomen harmonie zijn en daarmede zamen moeten gaan. Dat regt van verblijf zou men als het ware den politieken weerhaan kunnen noemen van Indie. Als er maatregelen worden

genomen, die in den bestaanden politieken toestand van Indie ingrijpen, zal men dit dadelijk kunnen waarnemen, bij de meerdere of mindere vrijgevigheid, in allen geval bij gelijktijdige wijziging van de bestaande voorschriften omtrent de toelating of het verblijf. Het best neemt men dit waar bij de regeling van het landbezit. Wijziging van bepalingen, die daaromtrent golden, ondergaan meestal wijziging ten gevolge van het regt van verblijf. De Publicatie van 1 Julij 1823 (Staatsblad no. 20), regelde het landbezit, maar ook tegelijkertijd, het regt van verblijf, dat nog pas geregeld was door Commissarissen-Generaal in 1818. De publicatie van 17 Mei 1827 (no. 53) van de bus, regelde naast elkander het landbezit en het verblijf op Java. Zoo was het ontwijfelbaar, toen VAN DEN BOSCH zijn cultuurstelsel invoerde, of ook de bepalingen omtrent het verblijf op Java, moesten »door de veranderde omstandigheden» eenige veranderingen ondergaan, die men dan ook aantreft in de publicatie van 1834 (Staatsblad no. 3). Sedert men in 1854, blijkens art. 56 van het Regerings-Reglement, gedeeltelijk is afgeweken van het *stelsel* van VAN DEN BOSCH, en verscheidene cultures achtereenvolgens aan de particuliere industrie zijn overgelaten, vindt men wederom een meer vrijzinnigen geest doorstralen, in de algemeene verordening die toelating en het regt van verblijf heeft geregeld. Zoo ook wordt in het Voorloopig Verslag over het thans aanhangig Ontwerp-wet, regelende de uitgifte van woeste gronden in Nederlandsch Indie, met regt gewezen op de noodzakelijke wijziging die eene eventuele aanneming dier wet ten gevolge moet hebben, wat betreft het regt van verblijf.

Men ziet uit dit alles, in welk naauw verband beide onderwerpen tot elkander staan en van elkander afhankelijk zijn. Want aan den anderen kant ook zal eene vrije toelating, zonder het vooruitzicht te openen voor ondernemingen van landbouw en industrie, het getal Europeanen in Indie niet vermeerderen. Een milde toelating alleen is

daartoe niet voldoende. Er moeten werkelijke vooruitzichten bestaan, die uitlokken om zich in Indie te vestigen; want eerst dan zal eene vrije toelating van wezenlijk gevolg zijn; maar al laat de staatkunde in beginsel het regt van verblijf geheel vrij, toch zal de regering, bij zulk eene vrijheid, in den eersten tijd het regt zich voorbehouden, om die maatregelen te nemen, en die voorwaarden van toelating te stellen, welke zij in het belang van Indie noodig acht. Het zal dan de grootste moeilijkheid zijn, om den juisten waarborg te kiezen, om niet meer te vergen van den nieuw aangekomene, dan volstrekt noodzakelijk is. Deze moeilijkheid doet zich ook thans op, en men mag vragen, of de bestaande bepalingen omtrent het regt van verblijf voldoende zekerheid aan de regering geven, dat geen onwaardige personen in Indie worden toegelaten en of de openbare rust en orde, daardoor genoegzaam verzekerd is?

De voorwaarden van toelating werden, zoo als we boven zagen, ingevolge alinea 2 van art. 105 van het Regerings-Reglement geregeld bij Kon. besluit van 27 October 1860, dat even als alle vroegere publicaties daaromtrent, uitgaat van het wenschelijke om de toen bestaande bepalingen van toelating in Ned-Indie te herzien. Het valt niet te betwijfelen of de voorwaarden in het Kon. besluit gesteld, tot toelating, zijn vrij wat milder dan die welke dat Kon. besluit vooraf gingen. Het hoofdbeginsel bleef daarbij in al zijn kracht bestaan; ook nu werd, overeenkomstig het voorschrift van het Regerings-Reglement, voor langer verblijf dan zes maanden, een schriftelijke vergunning tot inwoning gevegd, op Java en Madura te verleenen, door den Gouverneur-Generaal, elders door den hoogsten gewestelijken Gezaghebber. Na eene aanvankelijke toelating voor hoogstens zes maanden, in de door den algemeenen handel geopende havens verleend op een *regelmatig paspoort*, op *andere gelei-brieven* of op *eenvoudige aanmelding* des persoons, kan men vergunning tot inwoning ver-

krijgen, mits men ten genoegte van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber hebbe doen blijken, genoegzame middelen van bestaan te bezitten of door werkzaamheid te kunnen verkrijgen, of wél een borgtogt overlegge van twee ter goeder naam staande ingezetenen van Ned.-Indie. Uit de genoemde gelei-brieven moet blijken en bij de eenvoudige aanmelding opgegeven worden, wie de belanghebbende is en van waar en met welk doel hij in Ned.-Indie komt. Dit laatste achten we een bloote formaliteit te zijn, althans in vele gevallen. Wel *kan* in geval van eenvoudige aanmelding des persoons, van dezen een bewijs van bekendheid gevorderd worden van twee ter goeder naam staande ingezetenen van Ned.-Indie, maar dit is geen verbindend voorschrift voor den betrokken ambtenaar. Het hangt alleen van hem af, of hij zulk een bewijs van bekendheid al of niet noodzakelijk acht. Meent hij aan de zuivere opgave van het doel, waarmede iemand in Indie komt, te mogen twijfelen, dan zal hij dat bewijs voorderen. Maar waaruit blijkt die misleiding? Het zal den betrokken persoon weinig moeite kosten het doel, zoo hij het werkelijk niet heeft, te verzinnen, waarom hij zich in Indie vestigen wil. Het voorschrift wordt geheel krachteloos gemaakt door de facultative strekking, zoodat, tenzij men het imperatief make, de kracht van dien waarborg er niet weinig door verzwakt wordt. Op dienzelfden grond ware het misschien beter geweest om tot bekoming eener vergunning tot inwoning aan het oordeel van den betrokken ambtenaar niet ter beslissing over te laten, in hoeverre iemand genoegzame middefen van bestaan bezit of door werkzaamheid kan verkrijgen. Het criterium daarvan is voor den ambtenaar moeilijk te beoordeelen, en al blijkt het nu duidelijk, dat er van dien kant tegen de toelating van den persoon geene bezwaren bestaan, dan kan zich toch het geval voordoen, dat weinige dagen misschien na iemands toelating tot inwoning, die vooruitzigten in duigen zijn gevallen of dat niet meer die zekerheid van bezit

van voldoende middelen besta, welke de ambtenaar voor de toelating voldoende heeft geacht. Beter is daarom het stelsel van borgtogt, dat de belanghebbende zelf kan kiezen, in hetwelk het zoo even genoemd vereischte niet noodig is. Die borgtogt van twee ter goeder naam staande ingezetenen van Ned.-Indie ¹⁾ heeft ten doel de vrijwaring van het Gouvernement voor de kosten, die het verblijf van zeker persoon, in Ned.-Indie, of zijne terugzending wegens onvermogen, te eeniger tijd, binnen drie jaren na zijne aankomst aan het Gouvernement mogt veroorzaken. Daarin kan een waarborg liggen voor het Gouvernement dat het geen schade zal lijden, door de toelating van personen, wier onderhoud niet genoegzaam verzekerd is. Wel is waar loopt die borgtogt slechts over drie jaren na aankomst, en zou men dus kunnen beweren, dat na die drie jaren ook het verschijnsel zich zou kunnen voordoen, dat namelijk de bedoelde persoon, na den tijd, voor den borgtogt gesteld, tot armoede verviel. Doch men moet daarbij in aanmerking nemen, dat die drie jaren voldoende zullen zijn geweest om de overtuiging te erlangen, dat hij een behoorlijk bestaan bezit. Hebben die borgen binnen dien tijd moeten aangesproken worden, dan zal het Gouvernement gewaarborgd zijn voor de uitgaven ten koste van dien persoon, welke het niet kan verhalen, ingeval hij tijdens zijn verzoek tot inwoning voldoende middelen bezit, om den ambtenaar te bewegen dat verzoek in te willigen, en het kort daarop blijkt, dat hij om de een of andere reden de uitzigten van een goed bestaan verloren heeft.

Waarom die drie jaren gerekend worden *van de aankomst* af, is ons niet regt duidelijk. Dat er een tijdstip aangegeven moest worden, sedert hetwelk, die termijn begint te loopen, spreekt van zelf. Maar waarom dat tijdstip bere-

¹⁾ Zoo de belanghebbende een Nederlander is, kan die borgtogt ook in Nederland gesteld worden.

kend van de aankomst af? De aanvankelijke toelating geldig voor zes maanden, gaat de vergunning tot inwoning vooraf en eerst tot het bekomen van deze vergunning wordt die borgtogt vereischt. De borgtogt zelf loopt dus eigenlijk geen volle drie jaren, en kan, ingeval iemand van den vollen tijd zijner aanvankelijke toelating gebruik maakt, zich beperken tot twee en een half jaar. Waarom nu dien termijn van drie jaar niet gerekend sedert het verleenen van de vergunning tot inwoning? Men zou daardoor althans den schijn vermijden alsof die borgtogt reeds gesteld moet worden bij aankomst, waarvan in het geheel geen sprake kan zijn. Doch we mogen veronderstellen dat de regering bedoeld heeft dat die termijn van drie jaren voor den duur van den borgtogt gesteld, moet gerekend worden aan te vangen op het oogenblik, dat die verbindtenis van kracht is, dat is op het oogenblik dat de vergunning tot inwoning op grond daarvan verleend is. Zoo deze opvatting niet de ware is, en er werkelijk moet gedacht worden aan de letterlijke opvatting dezer bepaling, dan zal het in vele gevallen niet mogelijk zijn voor den nieuw aangekomene, zich voor zijne toelating ter inwoning van eene borgtogt te voorzien.

Van al deze vereischten zijn uitgesloten een tal van personen, die slechts op eenvoudige aanmelding van hun persoon tot inwoning worden toegelaten. Tot die personen behooren ook vrouwen, die hare echtgenooten, ouders, zonen of broeders vergezellen. Men mag vragen, waarom is niet in het algemeen de vrouw van die vereischten uitgesloten? Waarom behoeft zij een van de genoemde personen te vergezellen, om onder die uitzondering te vallen? Is daardoor voldoende waarborg gegeven, dat zij niet ten laste van den lande zal komen? Het ware naar onze gedachte wenschelijker geweest elke vrouw, hoedanig ook in Indie komende, onder die gunstige bepaling te begrijpen. Want nu is volgens de wet daarvan uitgesloten de moeder, die met hare dochter zich in Indie wil vestigen. Zal de hoogste

gewestelijke Gezaghebber dan moeten oordeelen of die vrouw genoegzame middelen van bestaan bezit of door werkzaamheid kan verkrijgen, of wel zal zij een borgtogt moeten verschaffen? Zoo ja, dan moeten en de moeder en de dochter beide zich daarvan voorzien, omdat de wet dit voorschrijft aan vrouwen die hare *ouders* vergezellen en niet onderscheidt één der ouders of beide. Maar al durven wij van de zeker niet te gewaagde onderstelling uitgaan, dat hier ook bedoeld is één der beide ouders, dan blijft het voor de moeder, in ons geval, toch immer onaangenaam, aan de door de wet gestelde eischen te voldoen, welke voor haar eigenlijk geen *raison d'être* hebben. Men kan toch van eene vrouw niet zoo ligt onderstellen, dat zij zich in Indie zal vestigen, zonder eenig middel van bestaan of uitzigt om daarin te voorzien. Die onderstelling zou, dunkt ons, te gewaagd zijn. En zal zij zich moeten onderwerpen aan de genoemde eischen, ook dan wanneer zij jaren lang in Indie woonachtig geweest zijnde, naar het vaderland terugkeert, om na eenige jaren aldaar doorgebracht te hebben, Indie wederom tot verblijf te kiezen? Aan deze vraag sluit zich eene meer algemeene aan. Moet iemand, die ingezet en is van Indie en dat land verlaat, bij eene eventueele terugkomst in Indie, zich andermaal van een acte van verblijf voorzien? Of is dat regt gedurende zijne afwezigheid in *suspensio* gebleven, om te werken op het oogenblik dat die persoon weer in Indie aankomt? Men gevoelt dat die vraag van niet weinig gewigt is. Zoo ze in bevestigenden zin moet beantwoord worden, dan spreekt het van zelf, dat in genoemd geval, de vrouw van wie we zoo even spraken, bij hare terugkomst in Indie zich niet weer op nieuw een acte van verblijf behoeft aan te schaffen. We betwijfelen echter zeer of de oplossing van genoemde vraag in dien zin wel de juiste is en achten integendeel een ontkennend antwoord geheel in den geest der wet. Groot verschil maakt evenwel het geval, wanneer het een persoon geldt, die in Ned. Indie geboren is, uit

ouders aldaar gevestigd. Wanneer zulke personen niet langer dan zeven jaren van daar afwezig zijn geweest, of bij langere afwezigheid vóór het voleindigen van hun 24ste jaar aldaar terugkeeren, dan kunnen zij weder tot inwoning worden toegelaten op eenvoudige aanmelding van hun persoon. Uit deze exceptionele bepaling blijkt ten duidlijkste, dat de regel is, dat zij die niet in de termen van die exceptie vallen, bij terugkomst in Indie altijd een nieuwe acte van verblijf moeten aanvragen. Uitdrukkelijk spreekt evenwel de wet niet van gevallen, waarin het regt van verblijf ophoudt; alleen spreekt het Kon. besluit in boven genoemd geval van verjaring van dat regt en wel in afwijking van alle vroegere bepalingen. Het begrip van *verblijf* toont ontegenzeggelijk een tijdelijk karakter aan. De wet geeft, onder zekere voorwaarden, aan iemand de vergunning om zich in Ned.-Indie te vestigen. Zij noemt dit ook *inwoning*. Doch de algemeene benaming, aan het hoofd van het Kon. besluit geplaatst, en voorkomende in de officiële Regerings-Verslagen, is het *regt van verblijf*. Zoo lang men dus in Indie van dat verkregen regt gebruik maakt, zoo lang zal dat regt gelden; maar verlaat men Indie, dan doet men willekeurig afstand van dat regt, en heeft men bij terugkomst in Indie geen aanspraak meer daarop, zonder zich op nieuw aan de vereischte formaliteiten te onderwerpen. Hiervan kan evenwel geen sprake zijn, bij ambtenaren, die met verlof Ned. Indie verlaten. Want al mogen zij daardoor hunne betrekking verliezen, zij blijven toch in 's lands dienst. Na afloop van hun verloftijd, worden zij dus weer beschouwd als van 's rijks wege naar Indie gezonden. Dat deze personen volgens het Reg.-Regl. geheel zijn uitgesloten van de verplichting om zich van eene schriftelijke vergunning tot vestiging te voorzien, ligt in den aard der zaak. Bij hen kan van gemis aan een genoegzaam middel van bestaan, als bezoldigd ambtenaar geen sprake zijn; overigens gelden voor hen andere voorschriften, die aan de regering voldoende

waarborgen geven, dat zij geen misbruik zullen maken van de in hunne benoeming opgesloten vergunning tot verblijf.

Op dienzelfden grond vallen in de gunstige bepaling van de eenvoudige aanmelding des persoons, de eervol ontslagenen uit 's lands dienst ¹⁾, zoo zij in Indie gevestigd willen blijven. Bij hen zal voorzeker geen bezwaar voor langer verblijf bestaan, zonder borgtocht gesteld te hebben, of te hebben doen blijken aan den hoogsten gewestelijken Gezagvoerder, genoegzame middelen van bestaan te bezitten of door werkzaamheid te kunnen verkrijgen. Deze uitzondering toch berust op het pensioen, waarop de eervol ontslagene aanspraak heeft, of zoo de korte dienst daartoe geen aanleiding geeft, dan toch op het vertrouwen blijkens zijne benoeming in den ambtenaar of officier gesteld, dat door zijn *eervol* ontslag in geenen deele geschokt is geworden. Dat personen, door of van wege den Koning erkend, als Consul-Generaal, Consul of Consulaire Agent in Ned.-Indie, van eene vreemde Mogendheid, alsmede hunne gezinnen, eveneens op eenvoudige aanmelding tot inwoning worden toegelaten, verklaart zich van zelf uit die erkenning, waarin tevens de waarborgen ondersteld worden, die het Gouvernement overigens ten opzichte van het verblijf van bijna een ieder vordert. Om hun eigenaardigen regtstoestand is de getrouwde vrouw die haren man, en de minderjarige die zijn ouders of voogd vergezelt of wiens ouders of voogd in Nederlandsch Indie verblijf houden, ook door de wet uitgezonderd van die verplichting en worden ook zij op eenvoudige aanmelding tot inwoning toegelaten. Dit is een gevolg van de bepaling van art. 21 Burg. Wetboek voor Ned.-Indie; daarin wordt gezegd, dat eene getrouwde vrouw, welke niet van tafel, bed, bijwo-

¹⁾ Uitgezonderd ontslagen militairen, beneden den rang van officier, die ingeval van langer verblijf, aan de vereischte formaliteiten moeten voldoen.

ning en bijgevolg niet van goederen gescheiden is, geen andere woonplaats heeft dan die van haren man, terwijl minderjarigen de woonplaats volgen van hunne ouders of voogden. Maar gesteld dat een minderjarige met zijn voogd in Indie kome en deze aanvankelijk worde toegelaten, om later na verkregen toestemming zijn verblijf aldaar te vestigen, dan kan de minderjarige dadelijk, op eenvoudige aanmelding zijns persoons, vergunning tot inwoning verkrijgen, en het gevolg is dat de minderjarige en voogd beide in verschillenden regtstoestand komen ten opzichte van het regt van verblijf. Van gewigt is dit verschil niet, met het oog op den korten duur van den tijd, gelegen tusschen de aanvankelijke toelating en de vergunning tot inwoning van den voogd. De zoo even genoemde getrouwde vrouw en minderjarige, alsmede de van 's rijks wege naar Ned. Indie gezonden personen, en zij die, na eervol ontslag uit 's lands dienst in Ned. Indie, aldaar gevestigd wenschen te blijven, behoeven zelfs geen schriftelijke vergunning van den Gouverneur-Generaal of van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber. Is dit niet in strijd met de duidelijke letter van art. 105 van het Reg.-Reglement, dat voor vestiging op Java en Madura als vereischte voor een ieder stelt, de *schriftelijke* vergunning van den Gouverneur-Generaal en voor vestiging elders, van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber? Alleen laat zij een uitzondering toe op personen, van 's rijks wege naar Ned.-Indie gezonden. Met den letter der wet is dit in strijd; maar met den zuiveren geest zeker niet. Want waartoe dient juist die vergunning *schriftelijk* gegeven te worden? Is het niet voldoende wanneer de Gouv.-Generaal, die de magt heeft die vergunning te verleenen, op eenige andere wijze, dan schriftelijk, die vergunning verleene, en dat hij die op eenige andere wijze verleende vergunning slechts beschouwe als schriftelijk te zijn zijn verleend? Zoo is volkomen voldoende dat bij Consuls-Generaal, Consuls, enz., het exequatur of de goedkeuring van hunne benoeming door

den Gouverneur-Generaal onderteekend worde. Of zou nu volgens den geest der wet, nog eene afzonderlijke schriftelijke vergunning tot vestiging noodig zijn? Alleen in geval van reizen, kan men beweren dat eene schriftelijke vergunning tot inwoning wenschelijk is, omdat eene vergunning tot inwoning, behoudens de bijzondere bepalingen, tevens die tot reizen in Ned.-Indie in zich sluit. Bij gemis aan eene schriftelijke vergunning, zal men een reispas moeten aanschaffen. Maar ook in geval, dat men op reis ga, zullen voor hen, die geen schriftelijke vergunning behoeven, wel andere bewijzen, waaruit hun regt van verblijf voldoende blijkt, toegelaten worden. In alle gevallen zal aan bedochte personen in dat geval, op hun verzoek wel een schriftelijke vergunning uitgereikt worden.

Het Kon. besluit van 1860, regelende het regt van verblijf, maakt ten opzichte daarvan een aanmerkelijk onderscheid tusschen Nederlanders en vreemdelingen. Ofschoon voor beide dezelfde voorschriften gelden bij hunne aanvankelijke toelating, geeft eene vergunning tot inwoning aan Nederlanders, behoudens de bijzondere bepalingen ten aanzien der residentieën Djokjokarta, Soerakarta en Madura, de bevoegdheid om zich te vestigen, niet alleen overal, waar een Gouverneur, Resident of Assistent-Resident gevestigd is, maar ook, sedert de authentieke interpretatie van December 1861 (zie pag. 413) in de voor den algemeenen handel geopende havens, al is daar niet een zoodanig ambtenaar gevestigd. Tot vestiging elders heeft hij eene nadere vergunning van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber noodig, tenzij de Gouverneur-Generaal zelf die vergunning verleene.

De vreemdeling daarentegen is in zijn verblijf beperkt tot de voor den algemeenen handel geopende havens; terwijl hij tot vestiging elders, eene nadere vergunning noodig heeft van den Gouverneur-Generaal.

Het is hier de plaats om te wijzen op de zeer juiste opmerking, voorkomende in het Voorloopig Verslag over

het onlangs bij de Tweede Kamer ingezonden gewijzigd Ontwerp van Wet regelende de uitgifte in erfpacht van woeste gronden in Ned. Indie.

Volgens art. 7 van dat Ontwerp worden tot mededinging toegelaten »Europeanen en daarmede gelijk gestelden, met uitzondering van Christen-inlanders.» Daaraan waren in het eerste Ontwerp toegevoegd de woorden: »onverminderd de toepassing der bepalingen van Europeanen op de plaatselijke beheerders der in erfpacht uitgegeven gronden.» Het Voorloopig Verslag nu maakte terecht de opmerking, dat de Wetgevende magt, door zich met de aangehaalde bijvoeging te vereenigen, hare sanctie zou verleen en aan eene tegenstrijdigheid, die er bestond tusschen art. 40 van het Kon. besluit van 27 October 1860 en art. 406 van het Reg.-Reglement. Volgens dit art. 406 zijn zij ingezetenen van Ned.-Indie, die hun verblijf aldaar hadden gevestigd op den voet van art. 405 van dat reglement, d. i. die eene schriftelijke vergunning tot vestiging op *Java* en *Madura* van den Gouverneur-Generaal, elders van den hoogsten gewestelijken Gezaghebber. Art. 40 van bedoeld Kon. besluit daarentegen zegt: »De vergunning tot inwoning aan Nederlanders verleend, geven, behoudens de bijzondere bepalingen ten aanzien der Residentiën Djocjokarta, Soerakarta en Madura, de bevoegdheid, om zich te vestigen overal waar een Gouverneur, Resident of adsistent-Resident gevestigd is.

»Tot vestiging *elders* wordt eene nadere vergunning van den hoogsten *gewestelijken gezaghebber* vereischt, tenzij de Gouverneur-Generaal zelf die vergunning verleene.»

Overeenkomstig art. 405 had deze laatste alinea van art. 40 aldus behooren gelezen te worden:

Tot vestiging op *Java* en *Madura* op andere plaatsen, dan waar een gouverneur, resident of adsistent-resident gevestigd is, wordt vereischt eene nadere vergunning van den Gouverneur-Generaal, en tot vestiging buiten *Java* en *Madura*, op plaatsen waar niet een van de genoemde ge-

zaghebbers gevestigd is, de nadere vergunning van den hoogsten Gezaghebber. Dan waren de bedoelde tegenstrijdigheid en onwettigheid vermeden, waarop trouwens door de Tweede Kamer reeds gewezen was in de zitting van 1865/1866 ¹⁾. De hoogste gewestelijke Gezaghebber op Java en Madura, heeft dus *niet* de bevoegdheid, om, toestemming te verleenen tot verblijf in de binnenlanden, waartoe alleen, bij nadere vergunning, de Gouverneur-Generaal het regt heeft.

Het verschil — om daartoe terug te keeren — tusschen het regt van verblijf van den Nederlander en dat van den vreemdeling, kenmerkt zich vooral daardoor, dat bij den *Nederlander* de vergunning tot inwoning alleen kan worden ingetrokken, in de gevallen en op de wijze vermeld bij art. 45 Reg.-Reglement. Dit is de duidelijke bepaling van art. 405, alinea 3 Reg.-Reglement, dat alleen, blijkens zijn inhoud, op Nederlanders toepasselijk is. Den vreemdeling kan behoudens het geval van aanvraag om uitlevering ter zake van desertie of eenig ander misdrijf ²⁾, ten allen tijde het verblijf in Ned.-Indie worden ontzegd. Ten onregte spreekt art. 44, alinea 2, van het meer genoemd Koninklijk besluit van *nadere vergunningen*, die in het belang der openbare rust en orde, ten allen tijde door den Gouverneur-

¹⁾ Het genoemd Voorloopig Verslag maakt melding van eene in Mei 1866 aanhangige herziening, naar aanleiding van gedane pogingen, om de vestiging te weren van een Nederlander op Ambarawa. Op grond hiervan zeide de Minister, dat hij, geen bedenking hebbende, om de bedoelde bijvoeging omtrent het regt van verblijf, weg te laten, omdat het besluit van 27 October 1860, ondanks die weglating toch van kracht bleef, — de al of niet onwettigheid van art. 10 van dat besluit noch bestrijden, noch wilde toegeven; maar dat hij zich het oordeel wenschte voor te behouden, totdat het Indisch bestuur, op de in Mei 1866 aanhangig gemaakte herziening dier verordening, destijds niet gehoord, de gelegenheid hebbe gehad daaromtrent zijn gevoelen mede te deelen.

²⁾ Cf. art. 5, no. 5, van het Wetboek van Strafrecht voor Ned.-Indie. De verbanning uit Ned.-Indie door den regter uit te spreken, geschiedt voor den tijd van 5—10 jaren. Gedurende dien tijd wordt dus het regt van verblijf opgeschort.

Generaal kunnen worden ingetrokken. Met die *nadere* vergunning bedoelt art. 41 de vergunning van den Gouverneur-Generaal tot inwoning aan vreemdelingen verleend, elders dan in de voor den algemeenen handel opengestelde havens. Doch, juist omdat art. 105, alinea 3, uitsluitend spreekt van Nederlanders, blijkt het voldoende dat den vreemdeling ten allen tijde, waar hem het verblijf ook is toegestaan, hetzij in een der genoemde havens, hetzij elders met *nadere* goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, dat verblijf kan worden ontzegd. De vermelding van dat speciale geval was dus niet noodig. Dit blijkt te meer, wanneer men de geschiedenis nagaat van genoemd alinea 3 en de verklaring daaromtrent verneemt der regering. Eenigzins in tegenspraak met deze alinea is de inhoud van art. 42 van het Kon. besluit, luidende: »Behoudens het bepaalde in het derde lid van het voorgaand artikel (de intrekking van de zoo even besproken *nadere* vergunning) en behoudens het geval van aanvraag om uitlevering van een vreemdeling ter zake van desertie of ander misdrijf, kunnen *vergunningen* tot inwoning alleen worden ingetrokken in de gevallen en op de wijze, vermeld bij de artikelen 45 en 46 van het Reglement op het beleid der regering van Ned.-Indie.»

Uit dit art. 42 zou moeten volgen, dat ook de vergunning van verblijf van den vreemdeling op de wijze van art. 45 moet worden ingetrokken, en dit rijmt toch immers niet met art. 105, alinea 3. Daartegenover staat, dat art. 45 toepasselijk is »op personen, niet in Ned.-Indie geboren, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust en orde» en dus algemeen spreekt van personen, evenzeer Nederlanders als vreemdelingen bedoelende; maar wegens de bijvoeging van alinea 3 bij art. 105, heeft men niet aan de juiste woorden van art. 45 gedacht. Hoe het zij, het verschil tusschen Nederlander en vreemdeling, is volgens de wet zeer groot; en toch, gelooven we te mogen aannemen dat een acte van verblijf, aan den vreemdeling ver-

leend, wel nimmer zonder eenige reden zal worden ingetrokken. De toepassing van het regt van ontzegging van verblijf, zal wel altijd gegrond moeten zijn op het afkeurenswaard gedrag van den vreemdeling, zonder nog juist in de termen van art. 45, van verstoring der publieke rust en orde, te vallen. Hoe groot dus ook het verschil van het regt van verblijf moge zijn, dat be-taakt tusschen den Nederlander en vreemdeling, het regt van dezen laatste zal niet zoo ligt worden ingetrokken, als de letter der wet overigens zou kunnen doen gelooven.

Zoo zijn we genaderd tot de zoogenaamde politieke uitzetting, een regt, aan het hoogste gezag in Indie toegekend, dat even oud is als het regt van verblijf. Evenals dit laatste, heeft ook het regt van uitzetting aan het immer gehuldigd Regerings-stelsel, zijn bestaan te danken, en is aan dat regt door den loop des tijds, veel van zijn auto-cratisch karakter ontnomen: het is daarentegen van menigen waarborg tegen al te willekeurige toepassing voorzien. De tijd, waarin de Hooge Indische Regering van dat regt van uitzetting gebruik maakte, louter »om redenen haar daartoe moverende», is voorbij; terwijl ook nu geen sprake meer kan zijn van de uitzetting bij eene eenvoudige lottre de cachet, zoo als die nog in het Regerings-Reglement van 1836 voorkwam.

Het beginsel zelf, om dit regt aan den Gouverneur-Generaal, in het belang der openbare orde en rust te verleenen, heeft in geenen deele tegenstand ontmoet; de gronden, waarop men bij de behandeling van het Regerings-Reglement, dit regt heeft gevestigd, vindt men hierboven uitvoerig genoeg weergegeven, zoodat we ons van die mededeeling hier ter plaatse kunnen verschoonen.

De waarborgen, waaronder dat regt wordt uitgeoefend, zijn, deels door de regering voorgesteld, deels door amendement, daaraan toegevoegd. Ze bepalen zich tot de vijf volgende:

1°. Dat in overeenstemming met den Raad van Indie

zal worden besloten tot de uitzetting of verwijdering, hetgeen medebrengt, dat onderscheiden ambtenaren en autoriteiten daaromtrent zullen worden gehoord.

2°. Dat de beslissing van den Gouverneur-Generaal onderhevig is aan hooger beroep bij het Opperbestuur in Nederland.

3°. Het omkleeden met redenen van het besluit tot uitzetting.

4°. Het hooren van den betrokken persoon en het verzenden van het proces-verbaal naar Nederland.

5°. De kennisgeving der verwijdering aan de Staten-Generaal, wanneer ze Nederlanders geldt.

Sommige leden der Vertegenwoordiging begeerden nog meerdere waarborgen. Zoo verlangden zij:

1°. geene uitzetting dan steunende op een bepaald feit;

2°. de inwinning van het advies van het Hoog gerechtshof;

3°. het openen van eene regtstreeksche gelegenheid aan den uitgezeten persoon, om hier te lande herstel van grieven te verkrijgen, indien hij zich bezwaard acht, door den te zijnen aanzien genomen maatregel.

Aan deze laatste waarborgen kon de regering niet toegeven. Verschillende redenen, boven vermeld, deden haar terugdeinzen voor het verleenen van meerdere zekerheid; de vijf eerst genoemde achtte zij volkomen voldoende om te waken tegen misbruik.

Terwijl art. 45 doelt op de uitzetting van personen, niet in Ned.-Indie geboren, bepaalt art. 47 dat de Gouverneur-Generaal, in overecnstemming met den Raad van Ned.-Indie, aan personen *binnen* Ned.-Indie geboren, in het belang der openbare rust en orde, eene bepaalde plaats aldaar tot verblijf kan aanwijzen, of het verblijf in bepaalde gedeelten van Ned.-Indie ontzeggen. Dit alternatief maakt, naar wij meenen, eigenlijk geen verschil; want, wanneer de Gouverneur-Generaal het regt heeft, om iemand het verblijf in bepaalde gedeelten te ontzeggen, dan kan

bij al die gedeelten daaronder zamenvatten en zodoende toch een bepaalde plaats tot verblijf aanwijzen.

Waarom overigens bij de uitzetting of verwijdering sprake is van personen, die wél en anderen die *niet* in Nederl.-Indie zijn geboren, dit vindt zijn grond in de groote hardheid, die er gelegen is in de uitzetting van die personen, welke geboren zijn in Ned.-Indie. Dat deze personen niet mogen verwijderd worden uit geheel Ned.-Indie, was — zeide men — een bewijs van de zachtaardigheid der regering. Wij voor ons kunnen dat bewijs er niet inzien. Iemand, gevaarlijk voor de openbare orde en rust, in Ned.-Indie geboren, wordt als verblijf aangewezen b.v. een der Moluksche eilanden; zal hij nu werkelijk daar den minder harden maatregel op prijs stellen, die anders op personen, *niet* in Ned. Indie geboren, wordt toegepast? Zal hij meenen nu van betere conditie te zijn, dan wanneer hij daar niet, maar elders ware geboren? En al is hij in staat om daar, door de teelt van nagelen, noten en foelie, genoegzaam in zijn onderhoud te voorzien, evenveel kans, zoo niet meer, zal er voor hem bestaan, in Nederland middelen van bestaan te vinden. Het vertrek naar Nederland zal hij verkiezen boven verbanning naar het een of ander verwijderd oord van ballingschap in den Indischen Archipel.

Dit geldt voor hem, die met die verwijdering tevens zijn middel van bestaan verloren heeft, zoo als het geval is bij ambtenaren. Van vermogende personen kan bij deze beschouwing geen sprake zijn. Bij hen toch kan uit den aard der zaak de keus geenszins twijfelachtig zijn.

In de gevolgen zal de bepaling van art. 45 niet verschillen van art. 47. Dit laatste bevat dus slechts een schijnbare welwillendheid.

Over het regt van uitzetting in genoemde artikelen aan den Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met den Raad van Indie verleend, willen we verder in geene beoordeeling treden. Het regt van uitzetting op zich zelf is geen onderwerp geweest, waarover in beginsel veel verschil

van gevoelen heeft bestaan. Door alle partijen werd dit noodzakelijk geacht en gehandhaafd. Men moge verschillen over de meerdere of mindere waarborgen, zeker is het dat de grootste waarborg gelegen is in de kennisgeving van het besluit tot verwijdering, wanneer het Nederlanders geldt, aan de Staten-Generaal, door den Minister van Koloniën. Zij kunnen na onderzoek der stukken, het initiatief nemen tot herstel van regtmatige grieven, zonder dat ze door den betrokken persoon zelf zijn voorgebragt, of de betrokken persoon kan, door te petitioneren, tegen het te zijnen aanzien genomen besluit tot verwijdering, de regtmatigheid daarvan aan het nader oordeel van het Opperbestuur en van de Vertegenwoordiging onderwerpen. De opvatting van het begrip, »gevaarlijk voor de openbare rust en orde», zal daarbij altijd het groote vraagpunt zijn. Eene juiste definitie daarvan te geven is wel niet mogelijk. Om eenigzins — met verwijzing tevens naar het boven medegedeeld beknopt verslag van de gewisselde stukken over dit onderwerp — daaruit de zich voorgedaan hebbende toepassing van het regt van uitzetting onder de werking van het thans geldend Regerings-Reglement, na te gaan, wanneer de Indische regering, het bestaan van gevaar van verstoreng der rust en orde aanwezig achtte, hebben we het besluit tot verwijdering uit Ned. Indie, en dat waarbij een bepaalde plaats aldaar tot verblijf is aangewezen, door den Minister van Koloniën in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 22 November 1864 medegedeeld, als Bijlagen (B en C) aan dit Proefschrift toegevoegd.

The first part of the book is devoted to a general
 introduction of the subject, and to a description of the
 various methods which have been employed for the
 purpose of determining the true nature of the
 phenomena which are observed. The second part
 is devoted to a detailed description of the
 various experiments which have been performed,
 and to a discussion of the results which have
 been obtained. The third part is devoted to a
 discussion of the various theories which have
 been proposed to explain the phenomena which
 are observed, and to a comparison of the
 results which have been obtained with the
 predictions of these theories. The fourth part
 is devoted to a discussion of the various
 applications of the principles which have been
 discussed in the preceding parts of the book,
 and to a description of the various methods
 which have been employed for the purpose of
 determining the true nature of the phenomena
 which are observed. The fifth part is devoted
 to a discussion of the various theories which
 have been proposed to explain the phenomena
 which are observed, and to a comparison of
 the results which have been obtained with
 the predictions of these theories. The sixth
 part is devoted to a discussion of the various
 applications of the principles which have been
 discussed in the preceding parts of the book,
 and to a description of the various methods
 which have been employed for the purpose of
 determining the true nature of the phenomena
 which are observed.

Bijlage A.

BESLUIT tot verwijdering buiten Nederlandsch Indie
van den HoogEerwaarden Heer J. GROOFF en
zijne vijf adsistenten.

BATAVIA, den 19den Januarij 1846.

»DE MINISTER VAN STAAT,
»GOUVERNEUR-GENERAAL VAN NEDERLANDSCH INDIE,

»In aanmerking nemende :

»a. dat de bisschop van Canea, in partibus infidelium,
»Apostolisch Vicaris en Pastoor te Batavia, op den 12den
»September 1845 heeft berigt, dat hij, ten einde het hem
»toevertrouwd belang van de Roomsch-Katholieke gods-
»dienst binnen deze gewesten niet door eene verregaande
»miskenning en krenking van zijn wettig en erkend gezag
»in de waagschaal te stellen, het onvermijdelijk heeft ge-
»acht, uit overweging van de handhaving der kerkelijke
»tucht welke op hem als Vicaris en als Bisschop rust, bij
»besluit van den 10den dier maand, niet alleen den Eer-
»waarden heer »H. J. Cartenstat, pastoor te Sourabaja,
»benevens den Eerwaarden heer A. Grube, pastoor te Sa-
»marang, maar ook den Weleerwaarden heer J. A. van Dijk,
»benoemden onderpastoor te Batavia, van alle geestelijke
»jurisdictie te ontslaan: de beide eersten, omdat zij, in
»weerwil van herhaalde vermaningen, volhardend blijven
»weigeren, om aan de bevelen, welke hij hun onder de
»stipste gehoorzaamheid heeft voorgeschreven, te voldoen;
»den laatsten, omdat hij zich niet ontziet, om, hoezeer

» ondergeschikt, ten zijnen opzigte, met terzijdestelling van
 » zijn wettig Apostolisch en erkend gezag, onafhankelijk te
 » handelen; mitsgaders dat hij te Sourabaija den zich al-
 » daar zonder bezwaar van 's Lands schatkist bevindenden
 » Roomsch-Katholijken priester B. Kerstens en te Samarang
 » den aldaar zijnde priester A. Heuvels, in stede van de
 » Eerwaarde heeren Cartenstat en Grube, met de pastorale
 » jurisdictie of kerkelijke magt heeft belast; terwijl de Wel-
 » eerwaarde heer J. D. Escherich, in plaats van den Wel-
 » eerwaarden heer J. A. van Dijk, ad interim de functien
 » van den onder-pastoor te Batavia gratis waarneemt;

» *b.* dat overeenkomstig deze schikking de persoon van
 » A. Heuvels zich te Samarang heeft gedragen als waarne-
 » mende pastoor; de persoon van B. Kerstens de functien
 » van pastoor te Sourabaija heeft uitgeoefend en de perso-
 » nen van J. D. Escherich en J. van den Brand steeds
 » openbare dienst in de Roomsch-Katholieke kerk te Batavia
 » verrigt hebben;

» *c.* dat dus ten deze opzettelijk bevelen gegeven en ge-
 » hoorzaamd zijn, strijdig met de van Regeringswege bij
 » missive van den 22sten Junij 1845, no. 379/9, aan den
 » Apostolischen Vicaris gegeven verklaring, dat niet kan
 » worden ingewilligd zijn verzoek, om twee dezer heeren
 » als kapellaans te erkennen en te plaatsen, omdat zij,
 » die niet door den koning tot Roomsch-Katholieke geeste-
 » lijken voor de Oost-Indische dienst zijn benoemd, door
 » de Indische Regering niet als geestelijken, bestemd voor
 » de dienst in Nederlandsch Indie, kunnen worden erkend
 » en geplaatst;

» *d.* dat echter het Roomsch-Katholijk kerk- en armbes-
 » stuur te Samarang geweigerd heeft A. Heuvels als waar-
 » nemenden pastoor te erkennen, als zijnde niet door den
 » Koning benoemd en door het Indisch Bestuur geplaatst,
 » en het kerkgebouw heeft gesloten; zijnde vervolgens de
 » Residenten van Samarang en Sourabaija aangeschreven,
 » om A. Heuvels en B. Kerstens te doen terugkeeren naar

»Batavia, alwaar beiden sedert aangekomen zijn, met den
 »gevolge, dat de uitoefening van de openbare Roomsch-
 »Katholieke godsdienst in beide gemeenten daadwerkelijk
 »geen plaats meer vindt of vinden kan, uit hoofde er geene
 »andere erkende Roomsch-Katholieke geestelijken aldaar aan-
 »wezig of op Java beschikbaar zijn, buiten die, welke
 »door den Apostolischen Vicaris zijn geschorst;

»e. dat door den Apostolischen Vicaris voorts bij mis-
 »sive van den 5den November 1846, no. 10, is beweerd,
 »dat hij als kerkelijk opperhoofd, door deze zending van
 »niet door het Gouvernement gesalaricerde geestelijken,
 »geene inbreuk heeft gemaakt op de regten van den ver-
 »tegenwoordiger des Konings, noch ook gehandeld heeft
 »strijdig met het staatsbelang der kolonie, hetgeen hij al-
 »toos bij de vervulling zijner priesterlijke pligten zooveel
 »mogelijk op het oog heeft gehad;

»f. dat Zijn Hoogeerwaarde, door den Gouverneur-Ge-
 »neraal verzocht om in te zenden afschriften der besluiten,
 »waarbij de door den Koning benoemde priesters Carten-
 »stat en Grube, mitsgaders de onder-pastoor van Dijk in
 »de uitoefening en bediening van hun geestelijk ambt zijn
 »geschorst, alsmede afschriften der aan deze geestelijken
 »gegevene bevelen, afgescheiden van de uitoefening van
 »de godsdienst, en welker niet-opvolging de aanleiding en
 »grond tot die schorsing geweest is, bij diezelfde missive
 »van den 5den November 1845, no. 10, heeft geantwoord,
 »dat hij die door hem gegevene bevelen en uitgevaardigde
 »besluiten alleen ter inzage of beoordeeling mag afstaan
 »aan den Stoel van Rome, en dus, behoudens zijn gewe-
 »ten en de kerkelijke regten, aan het daartoe strekkend
 »verlangen van 's Konings Vertegenwoordiger niet kan vol-
 »doen; tevens als zijn gevoelen mededeelende, dat het op-
 »leggen eener kerkelijke censure niet gebonden is aan eenig
 »voorafgaand overleg met het Staatsbestuur overeenkomstig
 »het koloniaal belang, en dat dus dat overleg alleen kan
 »zijn eene kennissgave, welke de suspensie volgt;

»g. en dat eindelijk Zijn Hoogerwaarde, door den Gouverneur-Generaal verzocht om onverwijld te zorgen, dat »de uitoefening van de Roomsch-Katholijke godsdienst te »Samarang en Sourabaija weder plaats hebbe, door de aan »de pastoors te dier plaatsen opgelegde suspensie, geheel »of gedeeltelijk, voor zooveel de belangen der gemeente »dit vorderen, tijdelijk buiten effect te stellen, bij missive van den 15den December 1845, no. 12, heeft te »kennen gegeven steeds bereid te zijn, 's Konings besluiten en verdere ten aanzien van de uitoefening van de »Roomsch-Katholijke godsdienst bestaande verordeningen op »te volgen en na te leven, behoudens de vervulling zijner »geestelijke verplichtingen; tevens berigtende, dat hij de »aan deze geestelijken opgelegde censuur noch wijzigen, »noch opheffen kan zonder zich aan overtreding der duurste zijner Apostolische verplichtingen schuldig te maken; »En alzoo overwegende :

»1°. dat de Hoogerwaarde heer J. Grooff, Bisschop van »Canea in partibus infidelium, Apostolisch Vicaris en Pastoor te Batavia, door buiten voorkennis en zonder overleg met het Indische Bestuur bevelen te geven, strijdig »met de bestaande Koninklijke besluiten, en zelf bevelen »en besluiten uit te vaardigen, wier inzage of beoordeeling »hij weigert, als alleen aan den Stoel van Rome toekomende, — het hoogste gezag in Nederlandsche Indie, van »wege en in naam des Konings door den Gouverneur-Generaal vertegenwoordigd, niet erkent, eerbiedigt noch gehoorzaamt, zoo als behoort;

»2°. dat Zijn Hoogerwaarde het staats- of koloniaal »belang, met hetwelk die bevelen en besluiten in onmiddelijk verband kunnen staan, aan de beoordeeling van Zijne »Heiligheid den Paus ondergeschikt acht op eene wijze, »welke gevaarlijk is voor de rust in deze kolonie, en dadelijk strijdt met het staatsbeginsel van uitsluitend opperbestuur eenig en alleen aan Zijne Majesteit den Koning »toekomende;

»3°. dat Zijn Hoogerwaarde, door de Roomsch-Katholijke priesters B. Kerstens en A. Heuvels te Samarang en te Sourabaija, in stede van de van Gouvernementswege benoemde pastoors H. J. Cartenstat en A. Grube met de kerkelijke magt te belasten; door aan den heer J. D. Escherich de functien van onder-pastoor te Batavia te doen waarnemen, en door toe te laten dat door J. van den Brand voortdurend openbare dienst in de Roomsch-Katholijke kerk te Batavia werd verrigt, alles zonder overleg met het Indische Bestuur, op eigenmagtig aangemaatigd gezag, uitdrukkelijk en opzettelijk gehandeld heeft strijdig met het Koninklijk besluit van den 11den December 1835, no. 88, volgens artikel 12 en 13 van hetwelk aan de Roomsch-Katholijke geestelijken derzelver bepaalde staandplaats of bestemming eerst door het Indische Bestuur kan aangewezen worden, nadat zij als Roomsch-Katholijke geestelijken door den Koning benoemd zijn, om naar Indie te vertrekken;

»4°. dat Zijn Hoogerwaarde daarenboven zonder omwegen heeft verklaard, het staatsbelang der kolonie niet onvoorwaardelijk, maar alleen bij de vervulling zijner priestelijke waardigheid *zooveel mogelijk* voor oogen te houden, en dien ten gevolge ook alleen *behoudens de vervulling zijner geestelijke verplichtingen* bereid te zijn, de Koninklijke besluiten en verdere ten aanzien van de Roomsch-Katholijke godsdienst bestaande verordeningen na te leven;

»5°. dat Zijn Hoogerwaarde alzoo geheel aan zich trekt het voorloopig oordeel over de verbindtelijkheid dier verordeningen, om die, met miskenning van 's Konings uitsluitend opperbestuur, ter eindbeoordeeling te onderwerpen aan den Pauselijken Stoel;

»6°. en dat eindelijk de personen van J. D. Escherich, A. Heuvels, B. Kerstens en J. van den Brand, die den Hoogerwaarden heer J. Grooff, Bisschop van Canea in *partibus infidelium*, Apostolischen Vicaris en Pastoor te

»Batavia, als zijne adsistenten herwaarts hebben vergezeld,
 »bereid bevonden zijn, om in het openbaar op te volgen
 »de bevelen hun door Zijn Hoogeerwaarde in strijd met
 »die verordeningen en buiten overleg van het Indisch Be-
 »stuur gegeven.

»7°. dat alle deze handelingen en leerstellingen tot strek-
 »king hebben de daarstelling van eene van het hoogste
 »gezag in Nederlandsch Indie afgescheiden en onafhanke-
 »lijke magt, welke zich bevoegd acht, om volgens eigene
 »beginselen en inzigten te handelen, des noods strijdig met
 »het belang der kolonie; en dat het wortelschieten, veld-
 »winnen en uitbreiden van die leerstellingen, voortvloei-
 »jende uit het voortdurend verblijf van den heer J. Grooff
 »en van zijne vier adsistenten, J. D. Escherich, A. Heu-
 »vels, B. Kerstens en J. van den Brand, binnen Neder-
 »landsch Indie, des te gevaarlijker moet worden geacht,
 »omdat derzelver toepassing in deze gewesten, welke tal-
 »rijke bevolking eene andere als de Christelijke godsdienst
 »belijdt, zoude kunnen leiden tot gevolgen, welker het de
 »plicht der Regering is, door alle binnen haar bereik lig-
 »gende middelen voor te komen;

»8°. dat door de willekeurige handelingen van den Bis-
 »schop van Canea, in partibus infidelium, Apostolischen
 »Vicaris en Pastoor te Batavia, J. Grooff, de openbare uit-
 »oefening van de Roomsch-Katholijke godsdienst sedert
 »eenen geruimen tijd te Samarang en Sourabajja, zonder
 »opgave van voldoende redenen, geschorst is, en Zijn Hoog-
 »eerwaarde niet genegen is bevonden, gehoor te geven aan
 »de aanbeveling hem van Regeringswege, naar aanleiding
 »van de herhaalde aanzoeken van de leden der gemeente
 »aldaar, gedaan, om te zorgen, dat de uitoefening van de
 »Roomsch-Katholijke godsdienst weder plaats vinde.

»Verder lettende op artikel 4 van het Reglement op het
 »beleid der regering in Nederlandsch Indie, luidende:

»»Het hoogste gezag in Nederlandsch Indie wordt van
 »»wege en in naam des Konings uitgeoefend door den Gou-

»verneur-Generaal of dengene, welke Hem, op den voet
»van dit reglement, tijdelijk mogt vervangen.

»Een ieder, die zich aldaar bevindt, van wat rang of
»staat hij zij, moet den Gouverneur-Generaal of vervan-
»genden Gouverneur-Generaal erkennen als des Konings
»vertegenwoordiger en denzelven als zoodanig eerbiedigen
»en gehoorzamen.”

»op de tweede alineea van artikel 24 van hetzelfde regle-
»ment, luidende:

»De Gouverneur-Generaal heeft almede de magt, om
»ingezetenen, wier verblijf in Nederlandsch Indie door
»hem gevaarlijk geoordeeld wordt, van daar te verwijde-
»ren, daarbij zooveel mogelijk zorg dragende dat een be-
»hoorlijke tijd tot het in orde stellen hunner zaken worde
»gelaten.”

»op artikel 82 van datzelfde reglement, luidende:

»De uitoefening van godsdienst door de onderscheidene
»gezindten, geniet in Nederlandsch Indie de bescherming
»des Bestuurs, voor zoo ver die uitoefening voor de open-
»bare rust niet gevaarlijk is.”

»Den Raad van Indie gehoord in de vergadering van den
»15den Januarij 1846,

»Heeft goedgevonden en verstaan:

»Eerstelijk: den Hoogerwaarden heer J. Grooff, Bis-
»schop van Canea, in partibus infidelium, Apostolischen
»Vicariss en Pastoor te Batavia, van stonde af aan in de
»uitoefening zijner functien te schorsen en hem met zijne
»adsistenten J. D. Escherich, A. Heuvels, B. Kerstens en
»J. van den Brand buiten Nederlandsch Indie te verwijde-
»ren; wordende hun gelaten een tijd van 14 (veertien)
»dagen tot het in orde stellen hunner zaken;

»Ten tweede: het Roomsche-Katholijke kerk- en armbestuur van Batavia, met den Resident aldaar aan het hoofd,
»in commissie te stellen, om alle kerkelijke goederen, gel-
»den en geschriften uit de handen van den Apostolischen
»Vicariss en Pastoor dier plaats in bewaring te ontvangen;

»*Ten derde*: den Directeur der producten en civiele
 »magazijnen aan te schrijven, om voor den geheel koste-
 »loozen overtocht naar Nederland van de heeren J. Grooff,
 »A. Heuvels, B. Kerstens en J. van den Brand, zijnde de
 »heer Escherich bereids over den zoogenaamden landweg
 »vertrokken, met eene der eerste goede scheepsgelegenhe-
 »den het noodige te verrigten;

»*Ten vierde*: aan de Roomsch-Katholijke pastoors H.
 J. Cartenstat, Kamerheer van Zijne Heiligheid Gregorius
 »XVI, en A. Grube en den onder-pastoor J. A. van Dijk
 »op te dragen om respectievelijk te Batavia, te Samarang
 »en te Sourabaija de herderlijke belangen der Roomsch-
 »Katholijke gemeenten tijdelijk waar te nemen;

»*Ten vijfde*: den Directeur-Generaal van Finantien te
 »magtigen, om aan den Apostolischen Vicaris en Pastoor
 »te Batavia, J. Grooff, als eene tegemoetkoming in de af-
 »doening zijner zaken, uit te keeren eene som hoogstens
 »gelijkstaande aan het bedrag van zes maanden van zijne
 »bezoldiging;

»*Ten zesde*: enz.

»Afschrift dezès zal" enz.

Bijlage B.

BESLUIT van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie betreffende de uitzetting van den Heer S. E. W. ROORDA VAN EYSINGA.

Buitenzorg, den 3 September 1864.

Gelezen:

1°. Het artikel voorkomende in het te Batavia verschijnende nieuwsblad de *Java-Bode* van 23 Junij 1864, no. 51, getiteld: »Solo en de resident Nieuwenhuizen;»

2°. Het request zonder dagteekening van DORREPAAL & Cie. en eenige andere vennootschappen van koophandel, alle te Samarang gevestigd, daarbij mededeelende:

dat adressanten, die allen ten behoeve van landbouwondernemingen in de residentie Soerakarta aanzienlijke kapitalen hebben voorgeschoten en alzoo bij de voortdurende van rust en orde in dat gewest het hoogste belang hebben, vermeenen de aandacht der Regering te moeten vestigen op een artikel, voorkomende in het 51ste nummer (dertiende jaargang) van het te Batavia verschijnende nieuwsblad de *Java-Bode*, gedagteekend uit de residentie Solo en getiteld: »Solo en de resident Nieuwenhuizen;»

dat de blijkbare strekking van het bedoelde artikel is, om bij den souverain en de bevolking van Soerakarta minachting en haat tegen de Nederlandsche Regering op te wekken;

dat toch, om slechts van eene uitdrukking uit vele te gewagen, de Regering met zoovele woorden wordt beschuldigd van »lafheid, gestapeld op dieverij" jegens de regerende dynastie van Solo, en de haat, welke de tegenwoordige souverain, ten gevolge daarvan, jegens ons gezag zoude koesteren, als achtenswaardig wordt aangeprezen;

dat verder in hetzelfde schimpschrift getracht wordt wantrouwen en minachting tegen de Europeanen op te wekken door de bewering, dat de handhaving van het regt en de uitoefening der politie in het Solosche rijk door hen zoude worden tegengewerkt;

dat namelijk in het artikel de volgende woorden voorkomen: »Ook had de resident medewerking van zijne landgenooten mogen verwachten. Maar hij moest vernemen dat een Europeesch geldschieder te Samarang rijke geschenken gaf aan een voornaam inlandsch politiehoofd in de hofstad en maandelijks duizend à twaalfhonderd gulden afzonderde als douceurs" voor enkele leden van de Javaansche regtbank;

dat adressanten de eenige handelhuizen van Samarang zijn, die als geldschieders met de residentie Soerakarta in verband staan, en zij alzoo de verklaring kunnen afleggen, dat de voorschreven bewering ten eenenmale valsch is, en dus als vuige laster moet worden beschouwd;

dat adressanten dan ook niet bevreesd zijn, dat eene dergelijke aantijging bij hunne landgenooten ingang zal vinden, doch dat onder de Javaansche bevolking, met de uitspattingen der pers nog onbekend, dergelijke laster wellicht niet zonder invloed zal blijven;

dat de invloed van een schimpschrift als het onderhavige des te gevaarlijk moet worden gerekend, omdat het, als hebbende het gewigt van het oogenblik, weldra aan alle Solosche hoofden en grooten zal bekend zijn;

dat adressanten daarom van oordeel zijn, dat het wensche-
lijk en noodzakelijk is, om het logenachtige van eene aantij-
ging te ontmaskeren, de strekking hebbende om wantrouwen
tegen den Europeaan, die zich aan zoo ergerlijke misbruiken
zou schuldig maken, en minachting tegen de Nederland-
sche Regering, welke die straffeloos zoude toelaten, te ver-
wekken, en om voor den vervolge de verderfelijke invloeden,
waarvan dit geschrift een uitvloei is, te keer te gaan;
dat derhalve, adressanten verzoeken, dat een onderzoek
naar den oorsprong van en de aanleiding tot het bedoelde
artikel moge worden ingesteld, waaruit en het lasterlijke
der voorschreven aantijging en wie daaraan schuldig is kan
blijken, en dat ook voor de toekomst aan invloeden, voor
het Nederlandsch gezag en de Europesche bevolking ge-
vaarlijk, paal en perk worde gesteld;

3°. de missives:

a. van den procureur-generaal bij het Hooggeregtsch Hof
van Nederlandsch Indie van 11, 12 en 13 Julij 1864, no.
^{926/309}, ^{927/310}, ^{934/313} en ^{964/326}, geheim, naar aanleiding
van de missive van den 1sten gouvernements-secretaris van
den 29 Junij 1864, lit. G³, geheim, waaruit blijkt, dat
zich als schrijver van het in de *Java-Bode* van 25 Junij
1864, no. 51, voorkomende artikel, getiteld: »Solo en de
resident Nieuwenhuijzen», heeft doen kennen en zich als
zoodanig verantwoordelijk heeft gesteld **SICCO ERNST WILLEM
ROORDA VAN EYSINGA**, geboren te Batavia, ingenieur der 2de
klasse bij de spoorwegopname op Java;

deelende de procureur-generaal ten aanzien van het voor-
noemde artikel, voorkomende in de *Java-Bode*, onder an-
dere het volgende mede:

dat het artikel in de eerste plaats eene zeer scherpe en
buitengewoon heftige veroordeeling bevat van de vroegere
handelingen der Nederlanders en van hun bestuur in Indie,
in woorden die wel geen ander doel kunnen hebben dan
tot haat en verachting jegens de Nederlanders en hunne
heerschappij in Indie op te wekken;

dat in de woorden:

»In 1858 kan aan een ambtenaar geen moeilijker post worden toevertrouwd dan die van resident van Solo'' enz., en in de vijf volgende alinea's de vroegere gedragingen der Nederlanders en van hunne Regering in Nederlandsch Indie, op eene ergerlijke, hoogst honende en lasterlijke wijze aangevallen worden en hunne heerschappij tegenover de inlandsche bevolking in het algemeen, en tegenover de vorsten van Soerakarta en Djokjokarta in het bijzonder, als zeer barbaarsch, oneerlijk en verachtelijk wordt ten toon gesteld, in termen volkomen berekend om de heerschappij bij de inlandsche vorsten en de bevolking veracht, ghaat en verafschuwd te maken;

dat de schrijver van het artikel verder ook de tegenwoordige Regering ernstig aanrandt en de beschikkingen door haar op de voorstellen van den resident NIEUWENHUIZEN genomen almede aan onedele drijfveren toeschrijft, als zouden zij niet veel afwijken van de van vroegere Regeringen opgehangen tafercelen, en zij alleen uit zucht naar geldelijke baten noodzakelijke maatregelen, maar waaraan uitgaven verbonden waren, hebben afgewezen;

dat hieraan gewijd is de alinea, aanvangende met de woorden: »In elke ander groote residentie vindt men 3 à 4 adsistent-residenten, op verschillende plaatsen gevestigd'' enz., en de beide volgende alinea's;

dat ook hier het hoosaardig opzet om te honen en de Regering in minachting te brengen niet wel te betwijfelen is;

dat immers de persoon, die kennis had van zoo vele besluiten, den heer NIEUWENHUIZEN uitgereikt, ze met dagteekening en nommer wist op te noemen, die kennis had verkregen van de voorstellen door dien resident gedaan, om zich 4 adsistent-residenten te zien toevoegen, niet zoo geheel onkundig mag worden geacht van den inhoud van het besluit van 2 Augustus 1861, no. 4, dat hij te goeder trouw zoude gelooven, dat op grond van consideratiën van

geldelijken aard het voorstel van den resident van Soerakarta is afgewezen;

dat eindelijk de schrijver in scherpe bewoordingen zijn gemoed lucht geeft over het beginsel hetwelk bij het moederland op den voorgrond zou staan, het trekken van batige saldo's ten koste van het welzijn der inlandsche bevolking;

dat op dit punt moet worden gewezen op de alinea: »Het billijk nageslacht zal de weldaden waarderen" enz., en op de woorden: »Hier is de toekomst lijnrecht tegenover gesteld", en de zes volgende alinea's;

dat het onmisbaar moet leiden tot vernietiging van de zedelijke kracht der Regering, tot afkeer en verachting van de Nederlandsche heerschappij, indien de Regering toeliet dat ongestraft de vroegere en latere Indische Regeringen en de koloniale Regering en wetgeving in het moederland, zoo ergerlijk werden aangerand en door het slijk gesleept, dat de openbare rust vordert, dat ernstige maatregelen tot beteugeling van het kwaad worden genomen;

dat alzoo alleen de vraag is, welke maatregelen zullen behooren te worden aangewend;

dat tegen eene strafregtelijke vervolging zich onder andere de bedenking voordoet, dat eene zoodanige vervolging maanden zou duren, waardoor het effect eener bestraffing gering zoude zijn, en in dezen een spoedig werkend middel noodig is om den indruk weg te nemen, dat de Regering zich ongestraft zoo zeer zou laten verguizen;

dat het gedrag der Regering, de eerbied aan haar verschuldigd, met eene buitengewone dристheid is vertreden en dat feit met ernst moet worden gestraft;

dat alzoo onderwerpeijk allezins gronden aanwezig zijn om, met het oog op de omstandigheid dat de schrijver van het bewuste artikel te Batavia geboren is, art. 47 van het Regerings-Reglement te zijnen aanzien toe te passen;

b. van den resident van Soerakarta van 31 Julij 1864, no. 2984, in voldoening aan de missive van den 1sten gouvernements-secretaris van 26 Julij 1864, no. 1542, daarbij aanbiedende een door den heer S. E. W. ROORDA VAN EYSINGA mede-ondertekend proces-verbaal, waaruit blijkt:

dat de heer ROORDA VAN EYSINGA voornoemd, daartoe opgeroepen, den 31sten Julij voor den resident van Soerakarta is verschenen, en erkend heeft de schrijver te zijn van het in de *Java-Bode* van 23 Junij 1864, no. 51, opgenomen artikel, getiteld: »Solo en de resident Nieuwenhuijzen»;

dat voorts de heer ROORDA VAN EYSINGA voornoemd, ingevolge het bepaalde bij art. 48 van het Regerings-Reglement, gehoord is in hetgeen hij tot zijne verdediging heeft in te brengen ter zake van het boven aangehaald door hem geschreven artikel, hetwelk geacht wordt eene strekking te hebben, gevaarlijk voor de openbare rust en orde;

dat de heer ROORDA VAN EYSINGA daarop verzocht heeft zich te mogen verdedigen bij eene door hem later in te dienen memorie van verdediging;

c. van den advocaat en procureur bij het Hooggeretshof van Nederlandsch Indie, Mr. H. A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, gedagteekend Batavia 10 Augustus 1864, daarbij aanbiedende de hier boven bedoelde memorie van verdediging van den heer ROORDA VAN EYSINGA;

Nog gelezen de missive van den procureur-generaal bij het Hooggeretshof van Nederlandsch Indie van 29 Augustus 1864, no. ¹¹⁵⁰/₃₉₅, geheim, in voldoening aan de missive van den 1sten gouvernements-secretaris van 23 Augustus 1864, no. 1790, waaruit blijkt, dat die regterlijke hoofdambtenaar, ook na kennis genomen te hebben van de memorie van verdediging van den heer ROORDA VAN EYSINGA, blijft volharden bij zijn gevoelen, dat art. 47 van het Regerings-reglement op dien persoon behoort te worden toegepast;

Overwegende :

dat in het artikel, opgenomen in de *Java-Rode* van 25 Junij 1864, no. 51, getiteld: »*Solo en de resident Nieuwenhuyzen*», de Soesoehoenan van Soerakarta tot haat jegens de Regering wordt aangezet, het Opperbestuur en de Volksvertegenwoordiging in Nederland in de handelingen tegenover Indie wordt verguisd en belasterd en de stand der landhuurders in de Vorstenlanden wordt aangerand op eene wijze, die ligtelijk tot verzet der bevolking aanleiding zou kunnen geven;

dat de strekking van dat artikel onmiskenbaar is gevaarlijk voor de openbare rust en orde in Nederlandsch Indie;

dat S. E. W. ROORDA VAN EYSINGA heeft erkend de schrijver van dit artikel te zijn;

dat hij als in Nederlandsch Indie geboren, valt in de termen van art. 47 van het Regerings-Reglement:

de Raad van Nederlandsch Indie gehoord (adviezen van 22 Julij en 19 Augustus 1864, nos. XLII en XXIX en de daarbij overgelegde afzonderlijke adviezen van het raadslid Mr. L. W. C. KEUGHENIUS),

Adviserende de Raad om in overeenstemming met hem te beslissen, zoo als geschiedt bij art. 2 van dit besluit;

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Den ingenieur der tweede klasse bij de commissie voor de vervoermiddelen, SICCO ERNST WILLEM ROORDA VAN EYSINGA, uit 's lands dienst te ontslaan;

Ten tweede: Krachtens art. 47 van het Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indie, aan SICCO ERNST WILLEM ROORDA VAN EYSINGA, in het belang der openbare rust en orde, het verblijf in Nederlandsch Indie, uitgezonderd het eiland Groot-Banda, te ontzeggen, met bepaling, dat hem tot 15 October 1864 tijd wordt gelaten tot het stellen van orde op zijne zaken;

Ten derde: Den resident van Soerakarta aan te schrijven, om de in art. 2 van dit besluit vervatte beschikking

aan S. E. W. ROORDA VAN EYSINGA, overeenkomstig het 3de lid van art. 47 van het Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indie bij geregelijke acte te doen beteekenen.

Afschrift enz.

Accordeert met voors. register.

De Gouvernements-Secretaris,

(get.) VAN DEINSE.

Bijlage C.

BESLUIT van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, betrekkelijk de uitzetting van den Heer J. J. NOSSE.

Buitenzorg, den 3 September 1864.

Gelezen :

1°. Het in het te Soerabaja uitkomende dagblad »*Nieuwsbode*» van 8 Julij 1864, no. 95, voorkomende artikel getiteld »1964, een droom»;

2°. De missives van den procureur-generaal bij het hooggeregts-hof van Nederlandsch Indie.

a. Van 2 Augustus 1864, no. ¹⁰⁵²/₃₆₁, geheim, in voldoening aan de geheime missive van den 1sten gouvernements-secretaris van 20 Julij te voren, lit. P, daarbij mededeelende :

dat door hem een onderzoek is ingesteld naar den schrijver van het bovenbedoelde artikel;

dat echter dat onderzoek dien schrijver nog niet heeft doen kennen;

dat naar zijne overtuiging het artikel van eene hoogst laakbare strekking is, en wel in eene mate als waarvan

nog geene voorbeelden in Indische dagbladen werden aangetroffen.

Dat in de eerste plaats het regeringsbeleid, zoo in het moederland als hier te lande, aangevallen wordt op eene wijze, dat, indien de aan het Gouvernement te laste gelegde feiten en misslagen waarheid behelsden, het allezins de minachting van het algemeen zoude verdienen;

dat de tekortkomsten der Regering, volgens den schrijver, van dien aard zijn, dat hij in wanhoop uitroept:

»Waar is het hoofd vol geest en energie. waar is de krachtige arts, waar is de man noodig voor Indie,» enz. tot de woorden:

»Daar is soms een tweede DAENDELS noodig, een man, die er niet tegen opzag, om er op een zijden broek een 20 te laten tellen, die zeide: Zoo moet het wezen en niet anders, en die anders wel, die ga maar heen, die.....»

dat de schrijver van het bewuste artikel ook tot dadelijken haat tegen de Regering opwekt, wanneer hij in de 4de kolom zegt:

»dat *Nederland* zijne ambtenaren heeft te kort gedaan en hen, die voor het eigendomsregt waakten, heeft mishandeld,» en tot de Regering in de 5de kolom het verwijt rigt, dat er ontevreden zijn, »die met regt ontevreden zijn, die billijke grieven hebben, die de slagtoffers zijn van despotismus en willekeur, die domme, onbekwame mannen tot hooge rangen zien geraken, omdat de eene een neef van A. is, omdat de andere getrouwd is met eene dochter van B., omdat alle hooge betrekkingen in eene clique moeten blijven.»

Dat in de tweede plaats in het artikel de strekking niet is te miskennen, om haat en verachting op te wekken tusschen de verschillende klassen der bevolking;

dat tot staving hiervan slechts behoeft te worden gewezen op de woorden in de 4de kolom:

»Het was den inwoner van Java toch niet euvel te duiden, dat hij, na lange jaren slaaf te zijn geweest,» enz.;

tot de woorden :

»en eindelijk hen weg hadden gejaagd, die hen verdrukt en uitgezogen en mishandeld hadden.»

Op de woorden in de 5de kolom :

»Java was vrij. De in vroegere dagen vertrapte sinjo had zijn kracht leeren kennen,» enz. ;

tot de woorden :

»bij de bewoners van een land, dat hun tweede en eigenlijk vaderland geworden was,»

en eindelijk op de woorden :

»Waarom niet? en als men vertrapt, vernederd en voor de borst gestooten is,»

tot de woorden :

»Wij vragen of die Europeaan niet te vinden zou zijn?»

Dat in de derde plaats de schrijver, en dat hierin inzonderheid de gevaarlijke strekking van het artikel gelegen is, het publiek de mogelijkheid voorspiegelt, dat eer honderd jaren zullen verstreken zijn, het zoogenaamd inlandsch kind zich zal hebben vereenigd met den inlander, dat zich de ontevreden Europeaan bij hen zal hebben aangesloten en dat men het zwaard zal hebben opgevat tegen Nederland, en Java zal hebben vrij gevochten ;

dat de schrijver niet slechts de mogelijkheid van zoodanige omwenteling voorstelt, maar die zelfs goed en billijk noemt en haar als wenschelijk en gelukkig voor het algemeen welzijn aanprijst ;

dat hij verder aan zijne lezers den bloei aantoot, welken Java dan, naar zijne meening, zal genieten ;

dat dit de hoofdzakelijke strekking is van het artikel, van de woorden in de vierde kolom :

»De Tijd kreeg medelijden met me en bragt me tot bedaren,» tot aan het slot van het artikel ;

dat alzoovloedig elementen aanwezig zijn tot het instellen van eene strafregtelijke vervolging tegen den drukker der courant of den schrijver van het gewraakte artikel ;

dat het niet twijfelachtig schijnt, dat de schrijver met kwaad of boosaardig opzet heeft gehandeld;

dat toch in zijn artikel niet bloot de bedoeling doorstraalt om, zij het ook in heftige termen, de beginselen der Regering, haar beleid, hare handelingen te gispn; dat hij zijn artikel wel begint met op ware of ingebeelde fouten der Regering te wijzen, maar dat hij zijn verbitterd gemoed verder heeft lucht gegeven, door zonder eenige motiven alles te verguizen; dat hij blijkbaar zijn haat heeft bot gevierd tegen de Regering, tegen het moederland, tegen den maatschappelijken toestand van Nederlandsch Indië; dat hij strijd tusschen de verschillende klassen der maatschappij, eene gewelddadige omwenteling als wenschelijk voorgesteld en de deelname daaraan zelfs door gouvernements-dienaren heeft trachten te vergoelijken.

Gevende de procureur-generaal verder te kennen, dat hij betwijfelt, of eene strafregtelijke vervolging onderwerpelijk raadzaam en afdoende te achten is;

dat toch een drukpers-proces zekeren tijd vordert, de gelegenheid opent om de Regering op nieuw bij de openbare behandeling der zaak aan te vallen en te verguizen, om op nieuw de gemoederen op te winden en verbittering te zaaijen tegen het moederland, tusschen de verschillende klassen der maatschappij onderling;

dat bij gunstigen afloop eene veroordeeling tot een paar jaren gevangenisstraf zal worden verkregen tegen den uitgever of schrijver, maar dat een persoon, die denkt en schrijft als de schrijver van het bedoelde artikel, een gevaarlijk element is voor de openbare rust en orde; dat hij na het einde van den straftijd nog meer verbitterd in de maatschappij zou terugkeeren;

dat hij het noodzakelijk acht, dat de Regering door een korteren of meer afdoenden maatregel paal en perk stelt aan dergelijke uitspatingen der drukpers, welke, ofschoon er ook nog geen dadelijke gevolgen van te vreezen zijn, toch een vuur aanstoken, dat oerlang onmisbaar zou leiden

tot katastrophen, evenzoer te betreuren voor Indie als voor Nederland;

dat voor eene verwijdering van den schuldige bij politieken maatregel uit Nederlandsch-Indie allezins termen aanwezig zijn.

b. Van 17 Augustus 1864, no. ¹¹¹¹/₃₇₃ geheim, en bijlagen, waaronder een proces-verbaal, waaruit blijkt:

dat op den 9den Augustus 1864 voor den resident van Soerabaja is verschenen J. J. NOSSE, geboren te Amsterdam, van beroep handelaar in drukwerken, en uitgever en drukker van het te Soerabaja uitkomend dagblad »Nieuwsbode»;

dat hij geweigerd heeft den schrijver te noemen van het in het nummer van 8 Julij 1864, no. 95, van genoemd dagblad voorkomende artikel, ten opschrift voerende »1964, een droom», doch zich voor den inhoud van dat artikel voor de wet verantwoordelijk heeft gesteld;

Overwegende:

dat het artikel, voorkomende in het te Soerabaja verschijnend dagblad »Nieuwsbode» van 8 Julij 1864, no. 95, ten opschrift voerende »1964, een droom», de strekking heeft om haat en minachting aan te kweken jegens de Regering hier te lande, en het Opperbestuur, om de verschillende klassen der Indische maatschappij jegens elkander te verbitteren, en om de afscheiding dezer bezitting van het moederland als eenen ligt bereikbaren, wenschelijken toestand voor te stellen;

dat die strekking onmiskenbaar is gevaarlijk voor de openbare rust en orde in Nederlandsch-Indie;

dat de uitgever en drukker J. J. NOSSE, blijkens het proces-verbaal van 9 Augustus 1864, geweigerd heeft, den schrijver van het artikel te noemen, doch zich zelve daarvoor verantwoordelijk heeft gesteld voor de wet, en als niet in Nederlandsch Indie geboren, valt in de termen van art. 45 van het Regerings-Reglement;

De Raad van Nederlandsch-Indie gehoord (adviesen van 22 Julij en 26 Augustus 1864, no. XLII en LVI, en de

daarbij overgelegde afzonderlijke adviezen van het raadslid Mr. L. W. C. KEUCHENIUS), adviserende de Raad, om in overeenstemming met hem te beslissen, zoo als geschiedt bij art. 1 van dit besluit.

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Krachtens art. 45 van het Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indie, aan JAN JACOB NOSSE, geboren te Amsterdam, van beroep handelaar in drukwerken, in het belang der openbare rust en orde, het verblijf in Nederlandsch-Indie te ontzeggen; met bepaling dat hem tot 15 October 1864 tijd wordt gelaten tot het stellen van orde op zijn zaken.

Ten tweede: Den resident van Soerabaja aan te schrijven, om de in art. 1 van dit besluit vervatte beschikking aan J. J. NOSSE voornoemd, overeenkomstig het 4de lid van art. 40 van het Reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indie, bij geregtelijke acte te doen beteekenen.

Ten derde: Enz.

Accordeert met het voorschreven register,

De Gouvernements-Secretaris,

(get.) VAN DEINSE.

Date	Description	Debit	Credit	Balance
1860				
Jan 1	Balance forward			
Jan 15	Received of J. Smith			
Jan 20	Paid to W. Jones			
Jan 25	Received of M. Green			
Jan 30	Balance			
Feb 1				
Feb 10	Received of P. White			
Feb 15	Paid to R. Black			
Feb 20	Received of S. Grey			
Feb 25	Balance			
Feb 28				
Mar 1				
Mar 10	Received of T. Blue			
Mar 15	Paid to U. Yellow			
Mar 20	Received of V. Purple			
Mar 25	Balance			
Mar 31				

This is a ledger page from an account book, showing a list of transactions. The page is divided into columns for Date, Description, Debit, Credit, and Balance. The entries are organized by month, starting with January 1860. The page shows several transactions, including receipts and payments, and ends with a balance entry for March 31.

ACTEN VAN VAST VERBLIJF

JAREN.	AAN PERSONEN GEBOREN IN														TOTAAL.			
	Nederland.	Nederl. Indië.	Duitschland.	Groot-Brittannië.	Britsch-Indië.	Frankrijk.	Belgie	Italië.	Noorwegen.	Hongarije.	Zweden, Denemarcken, Polen en Rusland.	Zwitserland.	Sicilië.	Amerika.		Perzië.	Cochin, China, Manilla.	Turkijë, Arabië.
1839	77	"	14	4	3	4	6	"	"	"	1	1	"	"	2	1	"	113
1840	90	"	15	5	1	2	4	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"	119
1841	90	"	9	"	"	2	9	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	112
1842	104	"	12	2	3	2	4	"	"	"	"	3	"	"	2	"	"	132
1843	114	"	12	2	1	2	12	"	"	"	2	1	"	2	1	"	"	149
1844	76	"	8	4	"	4	8	"	"	"	2	"	"	1	1	"	"	104
1845	95	"	7	2	2	4	8	"	"	"	2	"	"	4	"	"	"	124
1846	95	"	8	"	1	1	10	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	117
1847	91	6	3	"	2	1	7	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	111
1848	74	7	6	1	1	2	5	"	"	"	2	"	"	"	"	"	"	98
1849	77	5	5	"	"	1	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	91
1850	68	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	80 ¹⁾
1851	76	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	88 ¹⁾
1852	86	2	16	4	1	1	11	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	110
1853	93	2	5	"	"	"	7	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	110
1854	116	5	10	3	2	1	3	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1	142
1855	112	4	8	2	1	"	4	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	131
1856	113	8	8	1	"	1	3	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	141
1857	152	5	7	2	1	4	7	"	1	1	2	"	"	1	1	1	"	185
1858	192	16	12	2	1	2	12	"	"	"	"	2	"	1	2	"	"	242
1859	241	"	17	1	"	1	1	11	"	"	1	"	"	1	3	"	"	277
1860	241	9	7	3	1	2	6	"	"	"	3	1	"	"	"	"	"	273
1861	131	4	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	137 ²⁾

Van 1839—1°. Julij 1861, verleend, 3186

¹⁾ Het land van geboorte der vreemdelingen is, gelijk het Reg. Verslag zegt, niet vermeld gevonden over de jaren 1850 en 1851.

²⁾ Het jaar 1861 loopt slechts tot 1°. Julij, toen het nieuwe besluit omtrent de inwoning in werking is gekomen.

Sedert 1°. Julij werden in 1861, 91 acten van inwoning aan *Nederlanders* verleend (met inbegrip van Ned. Oost-Indië en Luxemburg); in 1862, 313 acten (met inbegrip van Ned. Oost- en West-Indië); en in 1863, 290 acten.

Aan *vreemdelingen* werden in 1861 sedert 1°. Julij verleend, 51 acten; in 1862, 124 acten; en in 1863, 158 acten.

ACTEN VAN TIJDELIJK VERBLIJF

JAREN.	AAN PERSONEN GEBOREN IN														TOTAAL.			
	Nederland.	Nedel. Indie.	Oostenrijk.	Groot-Brittannië.	Britsch-Indië.	Britsch-Guana.	Frankrijk.	Duitschland.	België.	Italië, Spanje, Portugal	Zweden, Denemarcken, Polen.	Zwitserland.	Perzië.	Amerika.		China, Manilla, enz.	Turkije, Arabië.	Rusland.
1839	"	"	"	12	"	"	6	9	"	1	3	"	1	"	"	"	"	32
1840	"	"	"	13	3	"	5	12	2	1	2	2	1	1	"	"	"	42
1841	"	"	"	5	2	"	9	11	1	1	2	2	3	4	"	"	"	40
1842	"	"	"	8	"	"	9	12	3	1	"	2	1	"	"	"	"	36
1843	"	"	"	11	"	"	4	14	7	"	2	"	4	"	"	"	"	42
1844	"	"	"	2	"	"	4	7	2	"	5	"	"	1	1	"	"	22
1845	"	"	"	11	2	"	8	14	2	1	2	"	3	1	2	"	"	46
1846	"	"	"	4	"	"	7	22	3	"	3	2	1	1	"	"	"	43
1847	"	"	"	5	1	"	1	13	2	"	3	2	1	"	"	"	"	28
1848	"	"	"	5	2	"	11	9	4	"	"	"	1	"	"	"	"	32
1849	"	"	"	11	1	"	2	12	"	"	"	2	3	"	1	"	"	32
1850	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	29 ¹⁾
1851	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	34 ¹⁾
1852	"	"	"	10	"	"	4	16	7	"	"	"	5	4	"	"	"	46
1853	"	"	"	15	"	"	8	11	2	"	"	1	2	2	"	1	"	42
1854	"	"	"	11	"	"	7	12	2	"	"	1	2	2	"	"	"	37
1855	"	"	"	10	"	"	3	24	5	"	"	1	2	2	"	"	"	47
1856	"	"	"	6	"	"	7	23	3	1	4	5	1	2	"	"	"	53 ²⁾
1857	1	1	1	10	"	"	10	24	3	"	"	2	3	"	"	"	"	55
1858	"	1	"	16	1	1	6	16	1	"	1	1	1	"	"	"	"	45
1859	"	"	"	18	"	"	4	16	4	1	2	2	5	3	"	"	2	57
1860	"	1	"	10	"	"	13	24	2	"	2	3	2	"	"	"	"	61 ³⁾
1861	"	"	"	5	"	"	"	10	3	"	"	2	"	"	"	"	1	22 ⁴⁾

Van 1839—1°. Julij 1861, verleend, 923

¹⁾ Het land van geboorte der vreemdelingen over de jaren 1850 en 1851 is niet speciaal opgegeven in de Reg. Verslagen.

²⁾ Onder het getal vreemdelingen over het jaar 1856 komt eene vermoedelijk verkeerde opgave voor van iemand in Ned. Indië geboren, aan wien eene acte van tijdelijk verblijf was verleend, gelijk het Reg. verslag over 1856 mededeelt.

³⁾ Onder dit getal is begrepen een acte verleend, aan een persoon, geboren aan de Kaap de Goede Hoop, twee acten aan twee personen, geboren in Fransch-Guana en een acte verleend aan een persoon, geboren op Philippijnsche eilanden.

⁴⁾ Hieronder begrepen een acte verleend aan een persoon geboren op Nicaw-Schotland. — De opgave loopt overigens slechts tot 1° Julij 1861. (Invocring van het nieuw besluit.)

The image shows a page from an old book or document. The paper is heavily aged, with a yellowish-tan hue and numerous brown spots (foxing) scattered across the surface. A large, faint grid or table structure is visible, occupying most of the page. The grid consists of approximately 10 columns and 15 rows, though the lines are very light and difficult to discern. The overall appearance is that of a blank or nearly blank ledger page from an antique account book.

STELLINGEN.

I.

In lege 1 § 1 et 2 Dig. de usuris et fruct. nota Pauli non, ut Cujacius putat, rationem a Papiniani sententia discrepantem continet, sed tantum huius sententiae explanationem.

II.

In lege 60 Dig. pro socio, conjectura Cujacii legentis pro: cum ea pecunia ipse usus sit — *aut cum ea pecunia*, non est probanda.

III.

Er bestaat geen enkele reden, waarom art. 90 B. W. ook niet op de ontbinding des huwelijks na scheiding van tafel en bed zou worden toepasselijk verklaard. Dit geldt echter alleen de jure constituendo; in jure constituto i

de hereeniging van zoodanige gewezen echtgenooten toegelaten.

IV.

Art. 1200 B. W. past niet meer in het stelsel onzer tegenwoordige wetgeving.

V.

Art. 1862 B. W. moet worden beperkt tot datgene wat regtstreeks behoort tot en een gevolg is der hoofdverbindingen.

VI.

Dading in handelszaken is onvatbaar voor bewijs door getuigen.

VII.

De overeenkomst van verzekering op behouden varen, gelijk die door de gewoonte is geijkt, is regtens onbestaanbaar.

VIII.

De woorden van art. 956 B. W. »regterlijk gewijsde» beteekenen een gewijsde van den strafregter.

IX.

De Staat der Nederlanden in vrijwaring geroepen, moet procederen voor den regter voor wien de oorspronkelijke zaak aanhangig is.

X.

Het behoud van vaste stralregters met afschaffing van het stelsel van wettig bewijs is niet goed te keuren.

XI.

Omkoopng van getuigen vormt een geheel op zich zelf staand misdrijf, afgescheiden van valsch getuigenis.

XII.

De bepaling van art. 441 C. P. behoorde in een nieuw wetboek te vervallen.

XIII.

Zoo doelmatig het is, dat bij de Grondwet wordt voorgeschreven, dat tijdens een Regentschap geene verandering mag worden gemaakt in de erfopvolging, zoo nadeelig kan het zijn, verandering in de overige gedeelten der Grondwet tijdens het Regentschap te verbieden.

XIV.

De bepaling van art. 173 der Grondwet is overbodig.

XV.

Eene Rijks-Commissie voor de statistiek uit kundige mannen zamengesteld en voor wie de meest mogelijke bronnen geopend moeten zijn, zou een krachtig middel zijn, om de wetenschap der statistiek vooruit te brengen.

Het beschermend-stelsel, thans door de staathuishoudkunde terecht veroordeeld, was, in den tijd van zijne krachtigste ontwikkeling, niets dan een natuurlijk gevolg van staatkundige toestanden, en alzoo eene politieke noodzakelijkheid.

